

Олексійченко Н. О.
Подольхова М. О.
Курдюк О. М.

ДЕНДРОЛОГІЧНІ ПАРКИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Монографія

Біла Церква
Видавець Пшонківський О. В.
2019

УДК 712.26 (1-751.3)

Рецензенти:

Гайда Юрій Іванович

доктор сільськогосподарських наук, професор,
Тернопільський національний економічний університет,
м. Тернопіль

Кузнецов Сергій Іванович

доктор біологічних наук, професор,
Інститут дизайну та реклами
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв, м. Київ

Яворовський Петро Петрович

доктор сільськогосподарських наук, старший науковий
співробітник, Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ

Затверджено і рекомендовано до друку

*Вченою радою Національного університету біоресурсів і
природокористування України
(протокол № 10 від 24.04.2019 р.)*

Монографічна робота присвячена комплексному оцінюванню дендрологічних парків Українського Полісся. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для формування заходів, спрямованих на їх відновлення та є пріоритетними в галузі природно-заповідної справи, садово-паркового господарства та ландшафтної архітектури.

Наукова монографія розрахована на широке коло читачів, включаючи фахівців заповідної справи, ландшафтної архітектури, та всіх, хто цікавиться дендрологією і парковою спадщиною України загалом.

ISBN 978-617-604-179-5

© Олексійченко Н. О.,
Подольхова М. О., Курдюк О. М., 2019

«...Сосни між собою
Про щось тихо мріють,
Біля ставків над водою
Верби коси миють.
Клен обняв тополю,
Щось собі шепочуть,
Кедри Сибіру і Європи
Побрататись хочуть...»

(Почасвець В. М. «Наш дендропарк»)

Висловлюємо подяку за допомогу у написанні монографії інженеру садово-паркового господарства Островській В. А., фахівцю ландшафтного дизайну Трофимчук Н. А. (Березнівський державний дендрологічний парк) та інженеру лісових культур Крук Т. П. (державне підприємство «Клесівське лісове господарство»)

ЗМІСТ

Перелік використаних скорочень.....	6
Вступ.....	7
Розділ 1	
Ретроспективний аналіз формування мережі дендрологічних парків Українського Полісся.....	8
1.1 Дендрологічні парки як об'єкти природно-заповідного фонду та культурної спадщини.....	8
1.2 Ретроспективний аналіз формування мережі дендрологічних парків України.....	20
Розділ 2	
Природні умови регіону досліджень, методика та загальна характеристика дослідних об'єктів.....	37
2.1 Природні умови регіону досліджень.....	37
2.2 Методика дослідження та загальна характеристика дослідних об'єктів.....	41
Розділ 3	
Комплексна оцінка дендрологічних парків Українського Полісся.....	47
3.1 Флористичний аналіз видового та кількісна структура внутрішньовидового різноманіття.....	47
3.2 Оцінка дендрологічної цінності.....	61
Розділ 4	
Територіальна організація та ландшафтно-композиційний аналіз дендрологічних парків Українського Полісся.....	82
4.1 Територіальна організація.....	82
4.2 Ландшафтно-композиційний аналіз.....	98
4.3 Особливості застосування засобів гармонізації композиції в об'ємно-просторовій структурі.....	137

4.4 Комплекс заходів щодо поліпшення територіальної організації та ландшафтно-композиційних характеристик.....	152
Висновки.....	158
Список використаних джерел.....	162
Додатки	180

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДЛМГ	– досвідне лісомисливське господарство
ДП	– державне підприємство
ЛГ	– лісове господарство
ЛЕП	– лінія електропередач
МАФ	– мала архітектурна форма
Мінприроди України	– Міністерство екології та природних ресурсів України
НААН України	– Національна академія аграрних наук України
НАН України	– Національна академія наук України
НУВГП	– Національний університет водного господарства та природокористування
Облвиконком	– обласний виконавчий комітет
ПЗФ	– природно-заповідний фонд України
ЧКУ	– Червона книга України
ЧС МСОП	– Червоний список Міжнародного союзу охорони природи
ЄЧС	– Європейський Червоний список
CITES	– Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora
TPL	– The Plant List

ВСТУП

У сучасних умовах негативних екологічних змін на нашій планеті беззаперечно зростає увага до проблеми збереження біорізноманіття, що зазначено зокрема і у «Стратегії Євросоюзу до 2020 року» (2011 р.). Дендрологічні парки, як штучні об'єкти природно-заповідного фонду України, слугують осередками культивування аборигенних та інтродукованих деревних рослин.

За останні десятиліття свого розвитку дендрологічні парки переважно загальнодержавного значення досліджено у різних напрямках низкою вчених, серед яких: В. М. Черняк (2005), Т. В. Панасенко (2007), Р. Б. Дудин (2009), Н. В. Гатальська (2011), Ю. О. Клименко (2012), А. С. Чонгова (2013), Т. Р. Юник (2015). Однак нині видове різноманіття більшості дендрологічних парків, насамперед місцевого значення, залишається мало вивченим (Байрак О. М., 2013). Історичні аспекти формування мережі дендрологічних парків, зокрема Українського Полісся, наявні у наукових працях В. Т. Харчишина (1992); фахівців Київського еколого-культурного центру О. О. Орлова, С. П. Сіренського та ін. (2001); засновників дослідних парків О. Ф. Ворона (2007) та В. М. Почаївця (2009); С. Ю. Поповича (2011), Ф. Ф. Маркова (2011), О. М. Байрак (2014), А. М. Савоськіної (2015). Однак наукова інформація щодо репрезентативності їх дендрологічних колекцій також досить обмежена та застаріла.

Комплексні дослідження усіх дендрологічних парків України, зокрема як заповідних об'єктів садово-паркового мистецтва, до цього часу детально не проводилися. До того ж, нині відсутні чіткі критерії для надання відповідного адміністративного рангу дендрологічним паркам, а підходи щодо їх зонування потребують уточнення. Таким чином, проблема комплексного оцінювання та відновлення дендрологічних парків України нині є дуже актуальною і потребує детальнішої співпраці фахівців у галузі дендрології та паркобудівництва в Україні загалом та в дендрологічних парках Українського Полісся зокрема.

РОЗДІЛ 1

Ретроспективний аналіз формування мережі дендрологічних парків Українського Полісся

Формування дендрологічних парків як заповідних садово-паркових об'єктів нерозривно пов'язане із законодавством та нормативно-правовою базою, науковими дослідженнями щодо різних аспектів їхнього розвитку, оскільки охоронний режим таких залежить від науково обґрунтованої цінності та регламентованих вимог щодо їх функціонування. З метою ретроспективного аналізу доцільним видається здійснення огляду наукових літературних джерел щодо особливостей формування дендрологічних парків в Україні загалом та дослідних об'єктів зокрема.

1.1 Дендрологічні парки як об'єкти природно-заповідного фонду та культурної спадщини

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» дендрологічні парки – це «парки, які створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і кущів та їх композицій для найефективнішого наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання» [144].

Дендрологічним паркам у визначених структурах об'єктів озеленення надається різне значення. Так, у мережі ПЗФ України за походженням їх разом із ботанічними садами та парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва відносять до штучно створених об'єктів. При цьому доцільно звернути увагу на відмінності між цими категоріями. Так, ботанічні сади відрізняються від дендрологічних парків тим, що спеціалізуються на рідкісних і типових видах місцевої і світової флори, а не лише дендрофлорі і композиціях із деревних рослин; на веденні

навчальної і освітньої роботи разом із науковою. Якщо аналізувати відмінність між парками-пам'ятаками садово-паркового мистецтва і дендрологічними парками, то вона полягає у тому, що для перша категорія парків визначається не за дендроскладом зелених насаджень, а завдяки художній цінності їх об'ємно-просторової побудови загалом. Тому порівняно з дендрологічними парками функціональне використання таких парків значно ширше (естетичне, виховне, оздоровче) [144]. Разом із тим, дендрологічні парки, що створені на базі старовинних парків XVIII–XIX ст., відрізняються від парків-пам'яток садово-паркового мистецтва своїм статусом як науково-дослідні установи, які розв'язують проблеми дендрології, лісівництва та паркового будівництва [85].

Згідно з класифікацією зелених насаджень за функціональним призначенням дендрологічні парки включені до групи насаджень спеціального призначення [47]. Однак відповідно до законодавства України дендрологічні парки загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами, а дендрологічним паркам місцевого значення статус науково-дослідної установи може бути наданий в установленому порядку. Тому рекомендовано дендрологічні парки загальнодержавного значення відносити до групи зелених насаджень спеціального призначення, дендрологічні парки місцевого значення – до групи обмеженого користування, а в разі надання їм статусу науково-дослідної установи – до спеціального призначення [97]. За функціональним призначенням дендрологічні парки належать до категорії поліфункціональних об'єктів ПЗФ [98].

Серед основних категорій паркових насаджень (лісопарк, парк, дендрологічний парк) дендрологічний парк розглядається як паркова територія з великим різноманіттям видового складу деревно-кущових видів, розміщених за фізіономічним принципом [57].

Згідно з Законом України «Про охорону культурної спадщини» дендрологічні парки доцільно вважати об'єктами

культурної спадщини, оскільки вони є природно-антропогенними або створеними людиною об'єктами незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з естетичного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та зберегли свою автентичність [143].

Аналізуючи наявні в цьому Законі класифікації об'єктів культурної спадщини можна стверджувати, що дендрологічні парки – це нерухомі об'єкти, які належать до виду «об'єктів садово-паркового мистецтва», оскільки в них поєднується паркове будівництво з природними або створеними людиною ландшафтами, на відміну від ландшафтних об'єктів, якими називають природні території, що мають історичну цінність. Дендрологічні парки належать до типу «визначні місця», оскільки вони є зонами або ландшафтами, творами людини або спільними витворами людини й природи [143].

Варто також зауважити, що в Законі України «Про архітектурну діяльність» до об'єктів архітектурної діяльності (об'єктів архітектури) належать об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури. До того ж в описі суб'єктів архітектурної діяльності наявний термін «ландшафтні та садово-паркові об'єкти» [138].

Отже, зважаючи на наведене вище, відповідно до законодавства України у контексті дослідження дендрологічних парків доречно оперувати термінами «парки», «штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду України», «нерухомі об'єкти культурної спадщини», «об'єкти садово-паркового мистецтва», «визначні місця», «об'єкти садово-паркової та ландшафтної архітектури», «ландшафтні та садово-паркові об'єкти».

Аналізуючи історію розвитку поняття «дендрологічний парк» варто зазначити, що категорія «дендрологічний парк» увійшла до першої класифікації природно-заповідних територій лише у 1972 р. [4], хоча поняття «заповідник» та «заповідна територія» було введено у 20-х роках ХХ ст. [85]. Поширеніші у вітчизняній та закордонній літературі синонімічні поняття

«дендрологічний сад», «дендрарій» чи «арборетум». Дендрарій (від грец. *déndron* – дерево) чи арборетум (від лат. *arbor*) дендрологічний сад (лат. *dendrarium*, *arboretum*, англ. *arboretum*, *dendrologic(-al) garden*, *tree nursery*) – ділянка території, на якій розміщена колекція деревних рослин (дерев, чагарників, чагарничків, напівчагарників, деревних ліан), культивованих у відкритому ґрунті. Дендрарії можуть бути самостійними елементами та входити до структури ботанічних садів. Насадження дендрарію зазвичай створюються з використанням ландшафтного прийому планування, рослини розміщують за еколого-типологічним, фітоценотичним, систематичним та фізіономічним принципом. У дендраріях демонструється різноманітність деревних рослин із різних регіонів світу, проводиться наукова робота з їх інтродукції, акліматизації та селекції, поширення садивного матеріалу цінних і рідкісних деревних рослин [30, 47, 55, 85]. У деяких словниках відносять вищезазначене і до поняття «дендропарк» [14].

Закордонні словники найчастіше розглядають лише поняття арборетум (*arboretum*) чи дендрарій (*dendrarium*) – місце або земельна ділянка, де різні дерева та кущі вирощуються з науковою, освітньою та демонстративною метою [150, 151, 152]. В організаціях, які проводять дендрологічні дослідження, працюють над вивченням морфології, анатомії, екології, фізіології та генетики деревних рослин і можливостей акліматизації інорайонних видів. Арборетум може функціонувати як незалежний інститут, а також бути частиною ботанічного саду [153].

Відмінність дендрологічного парку та дендрарію, на думку Т. Г. Ларіної та А. А. Анненкова, полягає ще й у тому, що залежно від впливу людини дендрологічні парки відносять до групи регульованих культурфітоценозів (догляд за рослинами і ґрунтом проводиться регулярно, впродовж усього періоду їх росту і розвитку), а дендрарії – до групи інтенсивно регульованих (догляд регулярний, щорічний) [50].

Аналізуючи широко вживане поняття «дендропарк» можна зазначити, що його доцільно вживати щодо об'єктів дендрологічної цінності, на базі яких не проводяться наукові дослідження. Це пов'язано із тим, що обов'язковим для дендрологічних парків є не просто культивування, а й вивчення деревних рослин. Такий сенс закладено у самій назві цієї категорії заповідних парків: «логос» з давньогрецької мови означає «слово», а під цим розуміється раціональне знання, здатність робити умовиводи, знаходити причинно-наслідкові зв'язки [129]. Також термін «дендропарк» актуальним може бути для об'єктів дендрологічної цінності, які нині ще не мають юридичного статусу дендрологічних парків.

Визначаючи функціональне призначення дендрологічних парків на основі аналізу наукових літературних джерел, можна виокремити такі їх функції:

- збереження дендрорізноманіття *ex situ*, що полягає у збереженні фітогенотипу за межами природних ареалів деревних рослин в штучних умовах у вигляді живих рослин, насіння з метою їх подальшої інтродукції і репатріації в природне середовище;

- формування ботаніко-географічних ділянок, де проводяться дослідження штучних популяцій; створення експозицій для прикладних досліджень із ландшафтного проектування та садово-паркового будівництва; вивчення стійкості деревних рослин для оптимізації озеленення міст і селищ та іншого ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової дендрофлори;

- здійснення навчальної та популяризаційної роботи [4, 97, 137];

- виконання рекреаційної функції, зокрема у сільській місцевості, де разом із парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва дендрологічні парки використовують як парки культури і відпочинку або як сільські парки [52];

- збереження природно-антропогенних або створених людиною об'єктів, що мають естетичну, історичну, архітектурну, мистецьку, наукову чи художню цінність [143].

Таким чином, основні функції дендрологічних парків як об'єктів природоохоронної та культурно-пізнавальної цінності полягають у збереженні деревних рослин, їх вивченні та акліматизації, поширенні, а також в екологічному просвітництві та популяризації шляхів використання деревних рослин.

Для дослідження мережі дендрологічних парків України доцільно, насамперед, проаналізувати низку законодавчих та нормативно-правових документів, якими регламентується їх діяльність.

Функціонування таких парків в Україні залежить, у першу чергу, від тенденцій у сучасній світовій екологічній політиці. Так, нині одним з її стратегічних пріоритетів є охорона біорізноманіття, що затверджено Конвенцією про біорізноманіття (1992 р.), Пан'європейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.), багатьма іншими конвенціями і міжнародними програмними документами [33]. Найактуальнішим серед них є «Стратегія Євросоюзу до 2020 року» («The EU biodiversity strategy to 2020»), розроблена у 2011 році [154].

В Україні діяльність дендрологічних парків здійснюється відповідно до прийнятого Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття» (2000 р.), законів України «Про екологічну мережу» (2004 р.) і «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки» (2000 р.), указу Президента України «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» (2005 р.), Наказу Мінприроди України «Про затвердження Інструкції щодо оформлення охоронних зобов'язань на території та об'єкти природно-заповідного фонду» (2013 р.).

Дендрологічні парки відповідно до ст. 54 Конституції України як об'єкти культурної спадщини охороняються законом [126]. Окрім того, на території України діє велика кількість нормативно-правових документів із збереження садово-паркових

об'єктів: «Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини», «Європейська ландшафтна конвенція» (2000 р.), що набула чинності в Україні з 01.07.2006 р.; Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) [143]. Однак серед них основним законом, який регламентує функціонування дендрологічних парків, залишається Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року. Його головним завданням є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання дендрологічних парків [144].

Згідним Законом визначається статус і завдання дендрологічних парків, основні вимоги щодо їх режиму (гл. 9 ст. 33–34). Як зазначалося вище, за адміністративним рангом згідно з цим Законом дендрологічні парки можуть бути загальнодержавного та місцевого значення, а за правовим статусом землекористувачами дендрологічних парків можуть бути лише юридичні особи: об'єкти загальнодержавного значення визначаються юридичними особами, а місцевого значення – можуть бути визнані юридичними особами, або входити до складу науково-дослідної установи чи навчального закладу [97, 85, 144].

Оскільки дослідна лісова зона Полісся розташована на території не тільки України, а й охоплює територію Білорусії і також частково заходить у межі Російської Федерації та Польщі, то доцільним з метою аналізу міжнародного досвіду є вивчення їх законодавчих баз. За результатами аналізу виявлено, що законодавство України порівняно з іншими державами досить чітко дає визначення та розглядає статус дендрологічного парку як однієї з категорій природоохоронних територій. Так, відповідним законом Білорусії передбачається приналежність дендрологічних парків до підкатегорії ботанічних пам'яток природи [122]. У Росії дендрологічні парки разом із ботанічними садами являють собою власне одну із категорій особливо охоронних територій [132], а в Польщі законом визначені лише положення щодо ботанічного саду і взагалі не виділяється поняття дендрологічного парку (чи

арборетуму) окремо. При цьому в довідкових літературних джерелах останньої держави дендрологічний парк розглядається лише як особливий тип ботанічного саду [153, 156].

Законом України «Про природно-заповідний фонд» визначено також режим користування територією дендрологічних парків. Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України. На території дендрологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню дендрологічних колекцій.

Окрім того, на основі вищезазначеного Закону, у 2004 році було розроблено досить ґрунтовні науково-методичні рекомендації «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження проектів організації території дендрологічних парків» [97]. У них зазначається, що для управління дендрологічними парками створюються спеціальні адміністрації, до складу яких входять є наукові і науково-технічні співробітники, адміністративно-господарський персонал й служба охорони, або вони обслуговуються штатами того органу, у віданні якого перебувають. Нормативно-правовим документом, на основі якого діють дендрологічні парки, є Положення про дендрологічний парк, у якому зазначаються завдання, напрями діяльності, підпорядкування, використання земельних ділянок, основні вимоги до природоохоронного режиму [144].

Суміщення кількох суспільно-економічних функцій, що виконують дендрологічні парки, можливе через впровадження ефективного менеджменту, інструментом якого виступає проектна документація. У вказаних науково-методичних рекомендаціях наведений перелік із 18 нормативно-правових документів, якими необхідно керуватися при здійсненні проектування територій дендрологічних парків [97].

Питання територіальної організації, репрезентативності заповідних об'єктів та організації їх території вивчалось багатьма вченими [53, 85]. Однак на думку деяких із них, варто розрізняти поняття територіальної організації та організації території: термін «територіальна організація» може застосовуватися до територіальних систем управління, якими є лише суб'єкти адміністративно-територіального поділу, а організація території – це система управління землекористуванням і, в кінцевому рахунку, природокористуванням у цілому [58].

Цільовою функцією територіальної організації виступає раціоналізація природокористування, сталий розвиток природно-господарських систем [127]. Таким чином, у першому випадку варто розглядати територіальну організацію дослідних об'єктів як об'єктів у мережі ПЗФ в межах природної зони чи адміністративного поділу держави [93]. У другому випадку доцільно досліджувати організацію території власне дослідних об'єктів з метою аналізу, порівняння між ними та встановлення закономірностей їх розвитку, формування пропозицій щодо покращення об'ємно-просторової структури тощо.

Зонування є обов'язковим розділом проектів організації дендрологічних парків [97]. Тому на території дендрологічних парків може бути проведено функціональний розподіл території відповідно до вимог, установлених для ботанічних садів [85, 144]. Так, згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд» (гл. 8 ст. 32) у їхніх межах для забезпечення необхідного режиму охорони та ефективного використання можуть бути виділені зони: експозиційна, наукова, заповідна та адміністративно-господарська із визначеним режимом користування. Варто також зазначити, що проф. С. Ю. Поповичем на основі цієї законодавчої бази розроблені уточнені науково-методичні рекомендації щодо режиму відвідування, призначення та площі кожної із зон та запропонована оптимальна модель функціонального зонування штучних об'єктів ПЗФ на прикладі ботанічного саду [87]. Однак для розробки проектів реконструкції існуючих та організації нових

дендрологічних парків доцільна розробка окремих підходів до зонування з урахуванням їхнього функціонального призначення. Нині, зокрема, існують науково-методичні рекомендації щодо створення хвойних паркових культурфітоценозів у Лісостепу України, в тому числі і для дендрологічних парків [57], що можна використовувати під час створення таких проектів.

Законом України «Про природно-заповідний фонд» передбачено, що проект організації території дендрологічного парку розробляється спеціалізованими науковими та проектними установами і затверджується органом, у підпорядкуванні якого перебуває дендрологічний парк, за погодженням із центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо об'єктів загальнодержавного значення (Мінприроди України); та органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях [144]. Проте упродовж останнього десятиліття відносно зазначених відбулися суттєві зміни у законодавстві. Так, до 2013 року їх роль виконували державні управління з охорони природи, які безпосередньо були підпорядковані Мінприроди України, тоді як сьогодні контролюючими органами є департаменти та управління екології та природних ресурсів, підпорядковані обласним адміністраціям [128, 140, 141, 147].

Окрім того очевидно, що сучасний стан дендрологічних парків залежить і від відповідності фінансового та кадрового забезпечення їхнім фактичним потребам. Згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд» (р. VI ст. 46) фінансування заходів щодо дендрологічних парків загальнодержавного значення здійснюється за рахунок Державного бюджету України; щодо дендрологічних місцевого значення – за рахунок місцевих бюджетів. З цією метою в обох випадках можуть залучатися й кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян. Також, Законом передбачено можливість об'єктів природно-заповідного фонду мати власні кошти [144].

Разом із тим, хоча законодавча база відносно функціонування дендрологічних парків ґрунтовно розроблена, вона містить і деякі суперечності. Так, Законом передбачено надання пільг відповідним органам, які забезпечують функціонування дендрологічних парків (р. VI ст. 44, 49). Проте з 2015 року скасовано пільги на звільнення від сплати земельного податку [128, 134], що спричинило низку проблем для дендрологічних парків і ботанічних садів. Це питання наразі передано місцевим органам влади, які вирішують його на власний розсуд. Як наслідок, не всі природоохоронні установи отримали вказану пільгу. Урегулювання цього питання залишається надзвичайно важливим, оскільки в ряді випадків розмір податку становить майже половину обсягу бюджетного фінансування установи, а іноді навіть перевищує його [137].

Як зазначалося вище, у цьому Законі України також зазначено, що об'єкти ПЗФ України залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. Однак нині відсутні чіткі критерії для надання відповідного адміністративного рангу дендрологічних парків та іншим штучно створеним об'єктам ПЗФ. При цьому С. В. Роговським вже розроблена методика інтегрального визначення цінності насаджень у паркових ландшафтах [91], Ю. О. Клименком та С. І. Кузнецовим – методичні підходи і науково-методичні рекомендації стосовно комплексної оцінки паркових насаджень [42], Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальською – критерії комплексної оцінки сучасного стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва дендрологічної цінності на прикладі об'єктів лісостепової зони [68]. На нашу думку, доцільним видається використання останніх для порівняльної оцінки дендрологічних парків і визначення їх цінності на сучасному етапі розвитку, а також для розробки критеріїв з метою надання адміністративного рангу, контролю відповідності їх статусу та фактичного стану.

Аналізуючи законодавство України в аспекті дослідження дендрологічних парків як об'єктів садово-паркового мистецтва, можна стверджувати, що Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Охорону культурної спадщини визначають як систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини [143]. Останні шість заходів доцільно застосовувати у контексті розробки науково-практичні рекомендації щодо заходів відновлення на території дендрологічних парків.

Таким чином, на основі аналізу наукових літературних джерел виявлено, що діяльність дендрологічних парків в Україні регламентується низкою міжнародних і вітчизняних законів, нормативно-правових документів та науково-методичних рекомендацій. Основним законом є Закон України «Про природно-заповідний фонд України». На його основі розроблені науково-методичні рекомендації щодо проектів організації дендрологічних парків, головною складовою яких виступає зонування їх території. Базовим нормативно-правовим документом, згідно з яким відбувається функціонування таких об'єктів, є Положення про дендрологічний парк. Разом із тим, нормативно-правова база функціонування дендрологічних парків потребує удосконалення, оскільки нині відсутні чіткі критерії для надання відповідного адміністративного рангу дендрологічних парків, а підходи щодо їх зонування потребують доопрацювання.

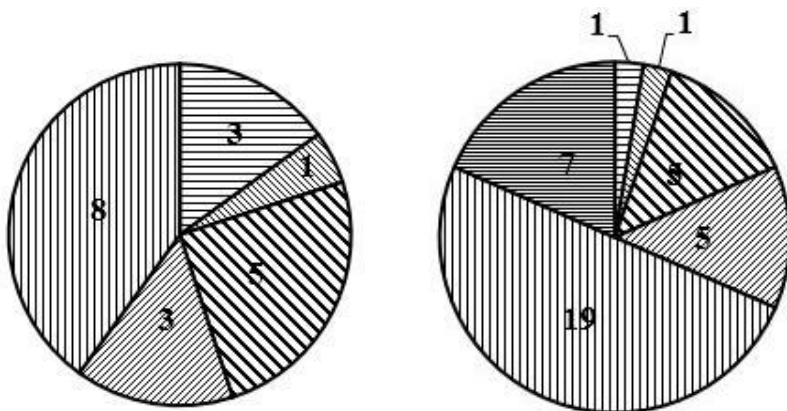
1.2 Ретроспективний аналіз формування мережі дендрологічних парків України

На основі аналізу Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2013 р. [118], уточненого за даними Мінприроди України станом на 01.01.2018 р. та наукових праць проф. О. М. Байрак, було досліджено загальну структуру дендрологічних парків за періодами створення та надання їм заповідного статусу [3, 4].

Аналізуючи історичний розвиток мережі дендрологічних парків України варто зазначити, що упродовж 2009-2018 років її кількісний склад зазнавав незначних змін. Так, у 2009 році кількість дендрологічних парків місцевого значення становила 36 об'єктів [3], станом на 2015 рік зареєстровано було вже 39 [118], тоді як у 2016 році їхня кількість зменшилася до 38 парків [146] і нині залишається такою ж. У 2009–2015 роках було зареєстровано 19 дендрологічних парків загальнодержавного значення, а з 2016 року їхня кількість збільшилася до 20. Тому станом на 2018 рік загальна кількість дендрологічних парків України становить 58, при цьому один із них (Євпаторійський дендрологічний парк) знаходиться на території окупованого Криму [146].

За періодизацією Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальської [68] було виявлено, що вагома кількість дендрологічних парків загальнодержавного та місцевого значення закладена в період від середини ХХ ст. до 1991 р. – 8 та 19 відповідно (рис. 1.1).

Серед дендрологічних парків загальнодержавного значення п'ять були закладені в період від середини ХІХ ст. до 1917 р.: «Веселі Боковеньки» (1893 р.), «Устимівський» (1893 р.), дендрологічний парк біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна НААН України (1887 р.), «Сторожинецький» (1912 р.), «Чернівецький» (кін. ХІХ ст.).

a

б

- ▨ від найдавніших часів до кінця XVIII ст.
- ▩ від кінця XVIII ст. до середини XIX ст.
- ▧ від середини XIX ст. до 1917 р.
- ▦ від 1917 р. до середини XX ст.
- ▤ від середини XX ст. до 1991 р.
- ▣ від 1991 р. і дотепер

Рис. 1.1. Розподіл за періодом створення дендрологічних парків України: а – загальнодержавного значення; б – місцевого значення, шт.

Особливу категорію становлять дендрологічні парки загальнодержавного значення, створені до середини XIX ст.: державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України (1783 р.), Національний дендрологічний парк України «Софіївка» НАН України (1796 р.) та державний дендрологічний парк «Тростянець» НАН України (1834 р.).

Унікальним серед старовинних парків можна вважати дендрологічний парк «Оброшинський», що закладений був на початку XVIII ст. (1730 р.) [39]. Значна кількість дендрологічних парків загальнодержавного значення (8) були створені від середини XIX ст. до середини XX ст., які нині є важливими центрами інтродукції та акліматизації рослин. Окрім того, на їх території зростають багатовікові дерева, тому вказані дендрологічні парки становлять значну історико-культурну та природоохоронну цінність [17, 19, 21].

Заповідний статус вагома частка дендрологічних парків загальнодержавного значення отримала у 60-90-х роках XX ст. Найпізніше отримав заповідний статус дендрологічний парк «Криворудський» Полтавської області – у 2016 році [59, 146]. Статус дендрологічних парків місцевого значення понад 50 % парків отримали упродовж останніх 18 років, інші – у 60-70-х, кілька – у 90-х роках XX ст. Останнім таким статус отримав дендрологічний парк «Шепетівський» Хмельницької області – у 2013 році [146].

Враховуючи, що заповідний статус переважній частці дендрологічних парків було надано досить давно, доцільним є здійснення моніторингу відповідності їх сучасного стану раніше наданому статусу. Так, на думку О. М. Байрак, у цілому для об'єктивної оцінки відповідності дендрологічних парків заповідному статусу необхідно розробити чіткі критерії щодо групи показників (таксономічного багатства, цінності з точки зору ландшафтної архітектури, функціонування розсадників, наявності каталогів тощо). У перспективі має бути розроблено Програма моніторингу дендрологічних парків загальнодержавного і місцевого значення, а цінний багаторічний досвід інтродукції та акліматизації рослин у заповідних дендрологічних парків України – активніше пропагуватися для вивчення та використання в оптимізації озеленення міст і селищ, розвитку пізнавального туризму [3, 4].

При цьому, дендрологічні парки можуть успішно виконувати такі культурно-освітні функції за умови раціональної організації їх території відповідно до чинного законодавства, де як важливу складову варто вказати функціональне зонування [97]. У цьому аспекті серед науковців лише Марковим Ф. Ф. на основі аналізу сучасного стану старовинних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Житомирщини запропоновано розподіл їх функціональних зон [53]. Інші наукові роботи стосуються переважно парків-пам'яток садово-паркового мистецтва в окремих регіонах без аналізу їхнього функціонального зонування (Чонгова А. С. [111], Клименко Ю. О. [40, 41], Гатальська Н. В., Олексійченко Н. О. [12, 61, 68]). Стосовно вивчення дендрофлори регіонів увагу приділено видовому складу дендрологічних парків, таких як «Гермаківський» та «Хоростківський» (Черняк В. М. [109, 110], Клименко Ю. О. [40, 41]), «Оброшинський» (Р. Б. Дудин [27, 28, 120]), «Високогірний» та «Діброва» (Юник Т. Р. [113]), дендрологічний парк Лубенського лісового технікуму, дендрологічний парк «Криворудський» та «Устимівський» (Панасенко Т. В. [72]). У контексті вивчення старовинних парків України Ю. О. Клименко, С. І. Кузнецовим (2015) проаналізовано такі дендрологічні парки, як: «Сирецький», «Олександрія», «Веселі Боковеньки», «Оброшинський», «Устимівський», «Асканія-Нова», «Софіївка», «Сторожинецький», «Чернівецький», «Тростянець» [39].

До цього часу науковцями досліджено й інші дендрологічні осередки, які нині не мають заповідного статусу, зокрема О. О. Марчук вивчала у Харківській області Ізюмський дендропарк «Кременець», дендрокомплекс УкрНДІЛГА (Данилівський) та дендрарій Балакліївського держлісгоспу [54, 130]. Також виявлені публікації щодо новостворених дендраріїв та дендрологічних парків. Так, С. О. Потоцька закладала та досліджувала арборетум

агробіостанції Чернігівського педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка [89, 98, 135], проф. О. М. Байрак–дендрологічний парк «Івушка» [6] та Т. В. Панасенко–дендрологічний парк «Зоряний» у Полтавській області [72].

Загальні характеристики усіх дендрологічних парків загальнодержавного та деяких місцевого значення висвітлено у каталозі «Ботанічні сади та дендрологічні парки» (2009 р.) [9]. У цілому нині координацію наукових досліджень та організаційну діяльність ботанічних садів і дендрологічних парків здійснює Рада ботанічних садів та дендрологічних парків України, головною установою якої є Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України [137]. Цією Радою проводяться міжнародні наукові конференції з виданням збірок, де зосереджені численні публікації співробітників та інших дослідників щодо різних аспектів вивчення дендрологічних парків, насамперед сучасного стану їх дендроколекцій [37, 99, 100, 105].

Останніми роками з ініціативи директора Центру заповідної справи, доктора біол. наук, проф. О. М. Байрак, проводилася робота з вивчення та популяризації заповідних об'єктів, особливо дендрологічних парків України. Найдетальніше О. М. Байрак (2013, 2015) досліджувала сучасну структуру дендрологічних парків як об'єктів ПЗФ, зокрема загальнодержавного значення [3, 4]. Так, з метою оцінки їхнього науково-освітнього потенціалу та дотримання природоохоронного режиму в 2009–2012 роках було виконано моніторинг стану всіх дендрологічних парків загальнодержавного та деяких місцевого значення, а також перспективних для заповідання. За результатами досліджень видано ілюстрований проспект [5], а також підготовлено презентації, лекції, виступи у засобах масової інформації з метою їх популяризації.

Також із 2011 року кафедрою заповідної справи Державної екологічної академії післядипломної освіти Мінприроди України,

яку очолювала О. М. Байрак, проводився щорічний науково-практичний семінар для фахівців заповідної галузі, керівників і співробітників дендрологічних парків та ботанічних садів. Результатом семінарів ставала резолюція, спрямована на вирішення загальних проблем дендрологічних парків, та видання збірки наукових статей учасників семінару, в яких висвітлено загальні характеристики та короткі історичні відомості про дендрологічні парки України, сучасний стан дендрофлори останніх, проблеми розвитку, їхня наукова та освітня роль тощо [59, 98].

Варто зазначити, що дендрологічні парки України вивчалися у контексті дослідження заповідних парків [87], дендросозофлори та вікових дерев Українського Полісся, Лісостепу та Степу України [22, 23, 34, 112, 127].

Звідси можна стверджувати, що дослідження дендрологічних парків України протягом тривалого періоду здійснювалося вибірково у контексті вивчення інших заповідних об'єктів. Поверхнево досліджувалася їх загальна структура та ґрунтовно аналізувалися дендроколекції переважно об'єктів загальнодержавного значення. При цьому питання моніторингу насаджень залишається на стадії вирішення, зокрема щодо дендрологічних парків місцевого значення [4], а дослідження функціонального зонування такої категорії штучних заповідних об'єктів, організації їх об'ємно-просторової структури до цього часу майже не розглядалося.

Так, наприклад, у процесі пошуку наукових літературних джерел щодо дендрологічних парків Українського Полісся виявлено, що вони висвітлюють переважно історію формування Державного дендрологічного парку «Березнівський» (далі «Березнівський») [9, 85, 87], де у 2009 році було складено каталог деревних рослин [38], який нині доцільно оновити. Також досить застаріла і коротка інформація наявна стосовно дендрологічних парків Житомирського Полісся («Гладковицький», «Еліта», «Пілява») за 1992 рік у роботі В. Т. Харчишина [107] та в інших

наукових джерелах 2000-2015 років [35, 52, 85, 94]. Тому дослідження подібних об'єктів актуальне, насамперед з точки зору проведення моніторингу їх насаджень на сучасному етапі розвитку.

Необхідним підготовчим етапом у вивченні сучасного стану дендрологічних парків є ретроспективний аналіз створення та формування дендроколекцій останніх на основі вищезазначених наукових джерел і даних, отриманих в управлінні екології і природних ресурсів Житомирської обласної державної адміністрації та від установ, яким підпорядковані дослідні дендрологічні парки.

За результатами ретроспективного аналізу історії створення і розвитку вказаних дендрологічних парків [17, 19], виявлено, що найстаріший серед них дендрологічний парк «Пілява», який, зокрема, раніше за всіх набув заповідного статусу (1967 р.). Він розташований у 63 кварталі (виділи 8, 9, 16) Піщівського лісництва ДП «Новоград-Волинський ДЛМГ» і нині охоплює площу 6,1 га. Цей дендрологічний парк був закладений графом Потоцьким у кінці XIX ст. як невеликий лісопарк навколо мисливського будиночку на основі урочища «Берестянка».

Після 1917 року догляд за дендрологічним парком не проводився. Але у 60-70-х роках, за згадками місцевих жителів і архівних документів, було проведено таксацію насаджень та ряд заходів щодо їх реконструкції з метою влаштування місць відпочинку, проведення екскурсій тощо. Рішенням Житомирського облвиконкому № 610 від 20.11.1967 року дендрологічному парку було надано статус пам'ятки природи місцевого значення і передано під охоронне зобов'язання Новоград-Волинському лісгосподарському заготівельному підприємству (зараз ДП «Новоград-Волинський ДЛМГ»), у підпорядкуванні якого він знаходиться і тепер [35, 71, 75].

За паспортними даними в 1968 р. у його насадженнях було виявлено деревні рослини 75 таксонів видового і внутрішньовидового рангу, серед яких, окрім переважаючих

насаджень *Pinus sylvestris* L. та *Picea abies* (L.) Karst., спостерігали *Fagus sylvatica* L., різні види *Acer* L. та *Quercus* L., різні види *Spiraea* L., а також *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl. ex Spach, *Philadelphus coronarius* L. та інші [35]. Згідно з сучасними таксаційними описами 2008 року тут зростають мішані насадження з багатим видовим складом, в яких переважають *P. sylvestris* та *P. abies*. Дендрологічний парк «Пілява» має науково-пізнавальне значення і використовується як один із пунктів еколого-освітньої стежки «Красилівське-Суховоля» [35, 121]. Періодом його розквіту можна вважати 60-70-ті роки ХХ століття.

Наступний дендрологічний парк, планово закладений на Українському Поліссі, – «Гладковицький», розташований у 38 кварталі Гладковицького лісництва ДП «Овруцьке ЛГ» Житомирської області. Його було засновано у 1957 році на площі 4,0 га за проектом групи науковців Поліської лісової дослідної станції як науково-експериментальний об'єкт з акліматизації інтродукованих дерев і кущів у північній частині Полісся. Рішенням Житомирського облвиконкому № 149 від 31.03.1964 р. парку надано статус пам'ятки природи (пізніше парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва і дендрологічного парку місцевого значення) та передано під охоронне зобов'язання ДП «Овруцьке ЛГ». За паспортними даними у ньому зростало 73 види дерев та кущів, серед яких 40 видів були інтродуцентами для зони Українського Полісся. У 80-90-х роках дендрологічний парк вважався найкращим та унікальним в Житомирській області, мав значну рекреаційну цінність та науково-пізнавальне значення [35, 74].

Наприкінці 80-х років було закладено дендрологічний парк «Березнівський» біля Березнівського лісового коледжу на північно-західній околиці м. Березне Рівненської області [9]. Висаджувати деревні рослини розпочали восени 1979 року з ініціативи першого директора коледжу М. М. Новосада під керівництвом викладачів В. М. Почаївця (дод. А),

В. А. Островської та А. Л. Гулякевича на території колишнього колективного господарства за проектом Н. О. Сірооченко та групи спеціалістів Львівського лісотехнічного інституту. За період 1979-1986 рр. було створено дендроколекцію, яка налічувала тоді деревні рослини 1350 таксонів видового і внутрішньовидового рангу [9, 46].

Варто зазначити, що значна частка експозиційних ділянок у цьому дендрологічному парку запроектовано за ботаніко-географічним принципом («Ліси рівнин України», «Карпати», «Крим», «Кавказ», «Сибір», «Далекий Схід», «Середня Азія», «Американський регіон», «Японо-Китайський регіон»), а такі ділянки, як «Розарій», в якому налічувалося до 1600 сортів троянд, «Сірінгарій», «Березовий гай», «Сад чубушників», «Вербові» – з використанням систематичного принципу створення насаджень. Основною одиницею вказаних експозицій стали чисті біогрупи дерев і кущів одного виду. У межах ботаніко-географічних ділянок біогрупи були створені з використанням пейзажного прийому планування насаджень, враховуючи фізіономічний та систематичний принципи створення насаджень. Окрім того, було закладено й інші колекційно-експозиційні ділянки, а саме: вхідна частина, модульний сад, кам'янистий сад, колекцію збірних екзотів, сад витких рослин, пам'ятні посадки, рослини Червоної книги, передгір'я. Виразним компонентом парку виокремлювався комплекс водойм – каскад із двома штучними озерами з «Острівцем закоханих» і підвісним «американським містком», що поєднував береги стилізованого кам'янистого каньйону з оглядовою гіркою. До того ж однією з нетипових ділянок за ідейним навантаженням стала меморіальна ділянка на місці страги під час Другої світової війни місцевих євреїв [9].

Відповідно до Постанови Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки № 53 від 13 лютого 1989 року дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу отримав статус дендрологічного парку загальнодержавного значення саме у період свого «розквіту» [9]. Упродовж розвитку

дендрологічний парк як структурний підрозділ Березнівського лісового коледжу знаходився у підпорядкуванні центрального органу виконавчої влади в галузі лісового господарства. З 2013 року дендрологічний парк разом із Березнівським лісовим (нині – лісотехнічний) коледжем знаходиться у підпорядкуванні Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), діяльність якого координується Міністерством освіти і науки України.

У процесі розвитку цього дендрологічного парку проводилися наукові роботи, а саме ряд інвентаризаційних досліджень його колекційного фонду (1980, 1986, 2008). На їх основі співробітниками на чолі з В. М. Почаєвцем у 2009 році було укладено довідковий посібник «Каталог деревних рослин Березнівського державного дендрологічного парку» [38], згідно з яким на його та території коледжу було виявлено деревні рослини 850 таксонів видового та внутрішньовидового рангу. Площа становила 29,5 га, завдяки чому його визначено найбільшим серед дендрологічних парків Українського Полісся [9, 19, 46, 82].

Нині, завдяки значній природоохоронній та естетичній цінності, у дендрологічному парку регулярно проводяться екскурсії для вітчизняних та іноземних відвідувачів, а також організовуються фахові семінари. Таким чином, дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу є унікальним навчальним, еколого-просвітницьким осередком Рівненщини.

Наймолодший серед заповідних дендрологічних парків Українського Полісся дендрологічний парк «Еліта», що знаходиться в с. Грозине Коростенського району. Закладений у 1984 р. на честь XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу за проектом Центрального республіканського ботанічного саду АН України (нині Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України) з метою створення зони відпочинку, формування найхарактерніших ландшафтів Українського Полісся з введенням інтродукованих видів та цінних культиварів [52]. Згідно з проектом, його первинна площа

становила близько 9,1 га, однак фактично було виділено 4,8 га разом із старим плодовим садом та частиною прибережної смуги р. Синявка.

На той час, як свідчать паспортні дані, на території дендрологічного парку зростали 300 видів та культиварів деревних рослин, з яких 250 – були інтродукованими для зони Полісся. Окрім того, співробітниками науково-виробничого об'єднання «Еліта» на чолі з Ю. І. Савченком та А. В. Яхимовичем було створено розсадник, в якому вирощували близько 100 видів та культиварів деревних рослин, проводили наукові дослідження з акліматизації деревних рослин. За літературними даними на кінець 90-х років на території була збереженою алея із 26 лип 150-річного віку [35].

Враховуючи наукову цінність дендрологічного парку, рішенням Житомирського облвиконкому № 27 від 17 лютого 1988 року йому надано статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення та передано під охоронне зобов'язання Житомирському науково-виробничому об'єднанню «Еліта» [35, 73]. Однак у зв'язку з розформуванням останнього після розпаду Радянського Союзу, парк було передано дослідному господарству «Грозинське», який підпорядкований Інституту сільського господарства «Полісся» НАН України [118].

На території Українського Полісся також знаходиться дендропарк Клесівського лісництва ДП «Клесівське ЛГ» (далі дендропарк «Клесівський»), який ще не має заповідного статусу, але у 2014 році його з наукової точки зору визначено перспективним до заповідання [5]. Він став наймолодшим серед дослідних об'єктів, оскільки закладений впродовж 1988-2012 років на півночі Рівненської області у селищі Клесів на площі близько 3,6 га. Місце створення для нинішньої садиби Клесівського лісництва обрав директор ДП «Клесівський ЛГ» О. Р. Юркевич, що й став ініціатором створення дендрологічного парку. З часом, головний лісничий Б. С. Біганський разом із помічником І. Я. Тимошуком розпочали озеленення біля садиби

лісництва. Однак ідеєю створення топіарних форм значно перейнявся О. Ф. Ворон (1934-2012 рр.) – заслужений природоохоронець України, з 1987 року став лісничим Клесівського лісництва (дод. А). За фахом він був інженером лісового господарства, однак активно займався самоосвітою в галузі ландшафтної архітектури та садово-паркового будівництва [77, 133].

Завдяки ентузіазму і творчому підходу О. Ф. Ворона після здачі в експлуатацію адміністративного корпусу навколо нього було розпочато закладання дендрологічного парку та створення водойм. При цьому О. Ф. Ворон працював над плануванням парку та фігурною стрижкою, а загалом Клесівський дендропарк – це результат щорічної копійкою праці колективу лісництва. На чолі з О. Ф. Вороном співробітниками були проведені роботи з організації території, придбання і вирощування садивного матеріалу. Кожен рік висаджували по 100-150 п. м. живоплотів, довжина яких у 2007 р. досягала понад 1630 м [11, 131].

Насамперед було закладено центральну алею та перші солітерні посадки з *Picea pungens* 'Glauca' за адмінбудівлею, алеї з живоплотів у вхідній частині з *P. abies* та ліворуч від адміністративного корпусу з *Thuja occidentalis* L., яку згодом назвали куточком «Поліського Версалю», а також побудували павільйон «Капітанський місток» поряд з озером.

Відомо, що у 1991 році було висаджено невеликий гай з берези карельської [11] (фактично це *Betula pendula* Roth.), у 1992 році – *P. abies* з метою формування так званих «куль» та «поліських копичок»; у 1993 році – рядову посадку з *Th. occidentalis*, з якої згодом О. Ф. Ворон сформував «Алею зелених архітектурних форм». Варто зазначити, що садивний матеріал працівники вирощували самостійно та привозили із різних лісництв України, а також, закладаючи невеликий дендрарій в 1993–1995 роках на місці колишніх службових городніх наділів, отримували саджанці із дендрологічного парку «Березнівський».

Масштабні роботи з озеленення садиби розпочалися 1996 року. У кінці 90-х років було створено альпійську гірку, яка стала до того ж оглядовим майданчиком, який відвідувачі назвали «Високим Замком». На його схилах було сформовано «Національний Герб України» із *Th. occidentalis* 'Globosa'. В цей же період висаджують живоплоти крупномірними саджанцями біля оздоровчого комплексу, а поруч – організовують місце відпочинку.

У 2000 році Клесівське лісництво стало переможцем у всеукраїнському конкурсі на найкращу садибу лісництва із благоустрою та озеленення [11]. Від того часу дендрологічний парк набув популярності, його стали відвідувати учні, студенти, науковці, працівники ЗМІ з України та з-за кордону [131].

У процесі створення дендропарку О. Ф. Ворон проводив і науково-освітню роботу, а саме: створював експериментальні та демонстраційні посадки, добирив рослини, враховуючи їх фітонцидні та седативні властивості, ознайомлював з ними екскурсантів. Як зазначають працівники лісництва, у 2005 році він разом із помічником С. Ведровим зібрав гербарій деревних видів та культурварів, які зростали на той час у дендропарку. Головним внеском О. Ф. Ворона у просвітницьку роботу стало науково-популярне видання «Зелена архітектура Рівненського Полісся» у 2007 році [11].

Водночас із щорічним створенням нових озелених ділянок, у дендропарку виконувалися і реконструктивні роботи. Так, у 2009 році було реконструйовано клумби на вхідній алеї: замість *Juniperus sabina* L., який на той час вже заважав руху відвідувачів, співробітники лісництва висадили декілька ландшафтних деревно-кущових груп, обрамлених декоративною крихтою (рис. 1.2 та 1.3) [133].

На Всеукраїнській колегії директорів лісгоспів (29 вересня – 1 жовтня 2009 року) О. Ф. Вороном було представлено ландшафтні композиції лісництва саме як «Український Версаль» (таку назву дали працівники ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка).

а

б

Рис. 1.2. Вхідна алея дендропарку «Клесівський»: а – вид зі сторони входу; б – вид з контори лісництва. Фото 2006–2007 років [11]

Рис. 1.3. Вид на алею після реконструкції (вид зі сторони входу). Фото 2009 року з архіву державного підприємства «Клесівський лісгосп»

Після смерті О. Ф. Ворона у 2012 році його справа продовжується, співробітниками лісництва проводяться реконструктивні роботи та створюються нові посадки за систематичним та фізіономічним принципом.

Дендропарк «Клесівський» нині виконує значну культурно-просвітницьку та рекреаційну роль: він включений до туристичних маршрутів Рівненської області та входить до 11 найкрасивіших парків України [116]. Історію його розвитку можна розподілити на три періоди: 1) 1988-1996 рр. – період закладання основних композицій парку; 2) 1996-2012 рр. – період розквіту дендропарку; 3) з 2012 року – сучасний етап розвитку [133].

Таким чином, майже усі дослідні дендрологічні парки, окрім парку «Пілява», було закладено у другій половині ХХ століття. Враховуючи особливості історії розвитку, можна запропонувати детальніший їх розподіл за часом створення згідно з існуючою методикою [68]:

– дендрологічні парки закладені в дореволюційний період (від середини ХІХ ст. до 1917 р.) – «Пілява»;

– дендрологічні парки закладені в радянський період (від середини ХХ ст. до 1991 р.) – «Еліта», «Гладковицький», «Березнівський»;

– дендрологічні парки закладені в пострадянський період (від 1991 р. і дотепер) – «Клесівський».

Таким чином, найрепрезентативнішим за кількістю створених об'єктів є період від середини ХХ ст. до 1991 р., тоді як до середини ХІХ століття та в період від 1917 р. до середини ХХ ст. на території Українського Полісся не було закладено жодного дендрологічного парку.

Залежно від культурно-історичної, естетичної, дендрологічної цінності переважна кількість дендрологічних парків отримала заповідний статус також у другій половині ХХ століття. Як зазначалося вище, нині державне значення має дендрологічний парк «Березнівський», місцеве – «Еліта», «Гладковицький» та «Пілява». Цей статус їм було надано, окрім

дендропарку «Клесівський», невдовзі після закладання («Гладковицький», «Еліта») або ж у період їхнього розквіту («Пілява», «Березнівський»). Проте нині за результатами натурних обстежень упродовж їх розвитку з точки зору дендрологічної та естетичної цінності погіршилися важливі їхні характеристики.

Отже, за результатами ретроспективного аналізу дендрологічних парків Українського Полісся виявлено, що їх закладання розпочалося ще в кінці XIX століття, активний розвиток припадає на 60-90-ті роки минулого століття, а формування деяких із них продовжується й дотепер («Березнівський», «Клесівський»). Найпершим було закладено дендрологічний парк «Пілява», наймолодшим серед тих, що мають заповідний статус – «Еліта», а серед дослідних загалом – дендропарк «Клесівський». Упродовж розвитку в колекціях дослідних дендрологічних парків згідно наукових літературних джерел виявлено було деревні рослини в межах від 73 («Гладковицький») до 850 («Березнівський») таксонів видового та внутрішньовидового рангу. Завдяки такій природоохороній цінності вони отримали різний заповідний статус протягом 1964–1989 років. Як наслідок, нині за адміністративним рангом один дендрологічний парк нині має статус загальнодержавного («Березнівський») і три — місцевого («Гладковицький», «Еліта» та «Пілява») значення [19].

Варто зауважити, що під час наукового пошуку виявлено розбіжності щодо кількісного складу дендроколекцій дослідних об'єктів, їх площ, заповідного статусу, зокрема щодо дендрологічних парків місцевого значення. До того ж за результатами ретроспективного аналізу дослідних заповідних парків стало відомо, що їх вік коливається у межах від 35 («Еліта») до 125 років і більше («Пілява»), а заповідний статус ці об'єкти отримали понад 30 років тому. Разом із тим, у 2014 році перспективним до заповідання визначено дендропарк «Клесівський», вік якого нині наближається до 30 років.

Враховуючи вищезазначене, здійснення моніторингу насаджень та дослідження об'ємно-просторової структури вказаних парків доцільне з метою перевірки відповідності дендрологічних парків Українського Полісся раніше наданому статусу, уточнення даних щодо їх сучасного стану та для наукового обґрунтування цінності ще не заповіданого об'єкта.

РОЗДІЛ 2

Природні умови регіону досліджень, методика та загальна характеристика дослідних об'єктів

Для проведення успішних досліджень дендрологічних парків Українського Полісся необхідне вивчення природних умов їх розташування, визначення сукупності методик, за якими відбуватимуться дослідницькі роботи, та методів обробки одержаних результатів. Сформована на основі попереднього ретроспективного аналізу загальна характеристика дослідних дендрологічних парків надасть змогу здійснити подальший аналіз їх територіальної організації.

2.1 Природні умови регіону досліджень

Дендрологічні парки, щодо яких проведено ретроспективний аналіз, за ботаніко-географічним зонуванням розміщені в зоні Українського Полісся, яке є складовою Європейської широколистянолісової області [13, 15]. За фізико-географічним районуванням це провінція зони мішаних лісів лісів Східно-Європейської рівнини [51]. В адміністративному відношенні Полісся розташоване на території чотирьох держав: Білорусі, України, Польщі та Росії [31]. Українське Полісся є складовою частиною великої Поліської низовини [36].

Для Полісся характерні низовинний рельєф, побудований переважно піщаними і супіщаними антропогеновими відкладами, помірно континентальний клімат, значна обводненість, густа річкова мережа з широкими долинами, панування рідких різновидів дерново-підзолистих та болотних ґрунтів, зайнятих хвойно-широколистяними лісами, луками, болотами і перезволоженими землями [14].

Українське Полісся поділяється на Правобережне і Лівобережне – залежно від розташування на берегах Дніпра. Відповідно до цього вживаються також назви Східне й Західне Полісся. Варто також зауважити, що за фізико-географічним районуванням до 2003 року Українське Полісся розподіляли за ландшафтними особливостями на дві відокремлені Волинською височиною частини: більша – власне Полісся, що розкинулося на півночі (в межах Поліської низовини), та менша – Малого Полісся, яке лежить на південь у басейнах Західного Бугу і Стиру (між Волинською і Подільською височинами) [36]. За сучасним районуванням Мале Полісся віднесено до зони широколистяних лісів України [0].

Клімат Українського Полісся помірно континентальний, м'який. Помітний вплив на формування внутрішньозональних кліматичних відмінностей має і висота над рівнем моря, яка на Поліссі значно менша від абсолютної висоти прилеглих з півдня височин. Різниця у висотах між Поліссям і Волинською височиною близько 100–150 м. Незначна абсолютна висота поліських територій помітно пом'якшує їх клімат. Феномен клімату Українського Полісся полягає в незначних його відмінностях на півночі і півдні, зокрема в дещо теплішому кліматі північних територій внаслідок зменшення тут абсолютних висот, а також дещо іншого складу ґрунтоутворюючих порід (пісок на півночі нагрівається швидше, ніж лес чи лесоподібний сулинок на півдні) [36].

Різниця в річній температурі повітря між усіма частинами Українського Полісся незначна; вона лише частково зменшується в східному і північно-східному напрямку (на заході у Володимирі-Волинському +7,1°C; на сході цей показник дорівнює: в Овручі +6,4°C, у Новгород-Сіверському +5,7°C). Між західними і східними районами Полісся простежується певна відмінність у кількості опадів. Якщо на заході пересічно за рік випадає 550-600 мм опадів, то на сході – 500–550 мм [147]. Середня річна сума опадів – 550–650 мм, випаровуваність не перевищує 400–450 мм.

Коефіцієнт зволоження 1,9–2,8 [128]. Річний радіаційний баланс становить 44–46 ккал/см². Тривалість вегетаційного періоду – 190–205 днів [128]. Великі хуртовини бувають лише на північному сході (більше 30 днів за рік). На Поліссі найчисельніші в Україні дні з циклонічною діяльністю впродовж усіх пір року (узимку 35 і більше, навесні – 30 і більше, влітку – понад 30, восени – 35 і більше). У північні райони України циклони переміщуються з півдня, південного заходу і заходу; формуються вони поза її межами. На Українському Поліссі навесні і влітку переважають західні й північно-західні вітри; утримується порівняно невисокий атмосферний тиск [36].

Аналізуючи природні умови зони досліджень визначено, що для поліських ландшафтів характерна велика зволоженість і розвиток процесів заболочування (до 70 % заболочених земель України). Це зумовило розвиток підзолистого і болотного процесів ґрунтоутворень та формування лугової, болотної і лісової рослинності (середня лісистість зони за даними 1987 р. була 30 %). Внаслідок взаємодії абіотичних та біотичних факторів під дубово-сосновими лісами з розвинутим трав'яним покривом сформувалися дерново-підзолисті ґрунти, яким притаманний слабкий і середній ступінь підзолистості. Як правило, такі ґрунти містять тільки 1–3 % гумусу, мають кислу реакцію, тому потребують вапнування. За внесення органічних і мінеральних добрив їхня родючість зростає [149].

Таким чином, негативними ознаками поліських ландшафтів слід вважати заболоченість земель, низьку природну родючість ґрунтів, розвиток процесів інфільтрації та розвіювання незакріплених рослинністю піщаних ґрунтів тощо. Основні заходи підвищення родючості ґрунту полягають у докорінному поліпшенні їх водно-фізичних властивостей, регулюванні водного режиму меліоративними і лісокультурними заходами та вапнуванні кислих ґрунтів [104].

Українське Полісся поділяють на п'ять фізико-географічних областей: на заході знаходиться Волинське (Західне) Полісся

(Волинська і частина Рівненської області); далі на схід — Житомирське (частина Рівненської і Житомирська області), Київське (Київська область), Чернігівське (Чернігівська область) і Новгород-Сіверське (Сумська і частини Чернігівської області) Полісся [36, 51].

З урахуванням вищезазначеного, за результатами аналізу картографічних і наукових літературних джерел на території Українського Полісся було виявлено п'ять дендрологічних парків, які розташовані у Волинському та Житомирському Поліссі, що є складовими Західного (Правобережного) Полісся. Тому доцільно коротко охарактеризувати ці дві області. Так, Волинське Полісся – найзволоженіша, заболочена і залісна область, яка знаходиться між річками Західний Буг на заході та Случ на сході. До складу Волинського Полісся входить більша частина Волинської та північно-західна частина Рівненської області. Східна межа проходить по відшаруваннях кристалічних порід Українського кристалічного щита поблизу міст Корець, Соснове, Клесів. Основними фізико-географічними особливостями Волинського Полісся, які відрізняють його від інших поліських областей, є наявність крейдових порід, трапляння льодовикових форм рельєфу («поліське блюдце» на території дендрологічного парку «Березнівський»), розвинуті долинні ландшафти, тепліший і вологіший клімат, ніж в інших поліських фізико-географічних областях, вища лісистість, яка досягає 45 % всієї площі області. Широко розвинені терасові піщані рівнини з дерново-підзолистими ґрунтами під борами та суборами. У середній частині області – моренно-горбкуваті місцевості з дерново-підзолистими, дерново-глейовими і лучними ґрунтами, зайнятими суборами, луками та сільгоспугіддями [13, 104].

Житомирське Полісся, в якому розташовані три дендрологічні парки місцевого значення, це область зони мішаних лісів, яка охоплює більшу частину Житомирської і східну частину Рівненської областей. Воно відрізняється від інших поліських областей виходами кристалічних порід Українського щита,

глибоко врізаними річковими долинами, меншою заболоченістю та залісненістю. У ландшафтній структурі області значні площі становлять зандрові і моренно-зандрові рівнини на кристалічній основі з переважанням дерново-слабодзолистих ґрунтів і лісів типу борів та суборів. Клімат Житомирського Полісся за своїми особливостями посідає проміжне положення між вологішим і теплішим кліматом Волинського Полісся та континентальнішим кліматом східних областей [13, 104].

Таким чином, можна зробити висновок, що дослідні об'єкти розташовані у двох фізико-географічних областях, а саме: у Волинському (2 парки) і в Житомирському (3 парки) Поліссі. Кліматичні умови регіону досліджень, де головною особливістю є значна зволоженість, можуть сприяти успішному росту і розвитку деревних рослин як аборигенних, так й інтродукованих видів. Однак ґрунтові умови, а саме піщані дерново-підзолисті ґрунти, здатні виявляти негативний вплив на адаптацію вимогливих до ґрунтових умов деревних рослин екзотичних видів.

2.2 Методика дослідження та загальна характеристика дослідних об'єктів

Ретроспективний аналіз створення та розвитку дослідних об'єктів проводився на основі наукових літературних джерел, зокрема архівних матеріалів (іконографічних, письмових та картографічних), а також шляхом власних маршрутних обстежень та усних опитувань співробітників установ, яким підпорядковуються дендрологічні парки. Із письмових матеріалів було опрацьовано законодавчу базу стосовно природоохоронних територій України, Росії, Білорусії та Польщі, інші наукові літературні джерела та Інтернет-ресурси стосовно теми досліджень. За картографічні матеріали в процесі дослідження слугували фізико-географічна та адміністративна карти України [117, 148]. Окрім того, використано матеріали лісництва та інших організацій, яким підпорядковані дендрологічний парк

(каталоги рослин, схеми посадок), управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації Житомирської області (тимчасові картки первинного обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, паспорти, охоронні зобов'язання та інвентаризаційні списки).

В основу дослідження покладено загальнонаукові (аналіз та синтез, системний підхід, математико-статистичні, польових досліджень) і спеціальні методи пізнання: історико-культурний та флористичний аналіз – для визначення аспектів формування компонентів об'ємно-просторової структури та динаміки їх зміни впродовж розвитку; флористичний аналіз – для виявлення географічної, біоморфної та аутфітосозологічної структури; візуальні – для визначення санітарного стану деревних рослин та їх композиційної ролі у парках; дендрологічні – для встановлення видового складу; ландшафтні – для аналізу типів садово-паркових ландшафтів; картографічні – для характеристики територіальної організації та композиційно-просторової оцінки; фотофіксація видових точок – для аналізу засобів гармонізації композицій та композиційних складових; камеральна обробка та комп'ютерні методи з опрацювання графічних даних – для систематизації і аналізу зібраного фотоматеріалу та оформлення схем здійснення архітектурно-ландшафтного аналізу.

Дендрологічні парки України було розподілено за площею згідно з класифікацією ботанічних садів І. Д. Родічкіна [45], а дендрологічні парки Українського Полісся – за науково-методичними рекомендаціями А. Д. Жирнова та ін. [32]. За періодом створення розподіл усіх дослідних парків проводився відповідно до методики Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальської [68].

Інвентаризацію насаджень виконували під час натурних обстежень відповідно до «Інструкції з інвентаризації зелених насаджень». У дендропарку «Клесівський» дослідження виконували методом подеревної інвентаризації [124]. При цьому визначали вид, культивар, вік, санітарний стан насаджень та

причини їх незадовільного стану, наявність плодоношення і самосіву та функціональну роль рослини у насадженнях дослідних об'єктів [47]. Опис і визначення основних характеристик топіарних елементів проводилося за методикою А. А. Дзиби [103]. Видовий склад, походження видів деревних рослин та їх екологічні особливості визначали за довідковою літературою [24, 25, 26]. Українські назви уточнювали за монографією «Чекліст дендроекзотів України» [86], латинські назви таксонів видового рангу та їх систематичну структуру погоджували зі списком TPL [155].

Розподіл видового складу за життєвими формами виконували за еколого-морфологічною класифікацією І. Г. Серебрякова [95], походження видів і такі екологічні особливості, як зимостійкість та посухостійкість, визначали за довідковими джерелами [24, 25, 26]. З метою здійснення аутофитосозологічного аналізу залучали наукові каталоги [22, 23].

Для встановлення категорії цінності дендрологічних парків застосовували критерії комплексної оцінки сучасного стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва дендрологічної цінності, розробленої Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальською [68]. Рівень санітарного стану насаджень оцінювали за використанням «Інструкції з технічної інвентаризації насаджень» [124].

Для того, щоб порівняти заповнення видового дендрорізноманіття дослідних об'єктів, подібність їхніх дендроколекцій застосовано коефіцієнти заповнення та Жаккара відповідно. З метою дослідження характеристики рівня репрезентативності видового різноманіття – індекс трапляння. [10, 16, 114].

У процесі дослідження вікових дерев використано методику А. І. Кушніра [48], методику їх розподілу за віком та оцінювання естетичного стану за шестибальною шкалою В. П. Шлапака, Г. І. Музики, В. А. Вітенка, Л. І. Марно [7]. Вік дерев визначали за літературними даними [35, 73, 75] та польовим методом за методикою В. Є. Борейка [8, 96, 101] та В. Ф. Багінського [2].

Аналіз територіальної організації дослідних парків здійснювався картографічним методом [117, 148], а розробка аспектів її дослідження – за принципом аналогії на базі загальних науково-методичних рекомендацій [127]. Характеристику дендропарків як садово-паркових об’єктів визначено на основі методичних рекомендацій А. Д. Жирнова та ін. [32]. Функціональне зонування уточнювали з урахуванням науково-методичних рекомендацій С. Ю. Поповича [87].

Планувальну структуру визначали за супутниковими картами Google Maps 2015–2018 років [145], схеми об’ємно-просторової структури зображували з використанням ArchiCAD 14, CorelDRAW X7, Adobe Photoshop CC 2017. Ілюстративні матеріали обробляли за допомогою Microsoft Picture Manager 2014.

Для обробки результатів дослідження застосовували електронні таблиці Microsoft Office Excel, для структуризації результатів аналізу наукових літературних джерел та натурального обстеження – Microsoft Office Word та Mindjet Mind Manager 2018.

Дослідними об’єктами стали штучні об’єкти ПЗФ України, а саме дендрологічні парки, які розташовані у зоні Українського Полісся:

– Державний дендрологічний парк Березнівського лісотехнічного коледжу НУВГП (далі «Березнівський») – загальнодержавного значення, оголошений Постановою Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки № 53 від 13.02.1989 р.

– «Гладковицький» – місцевого значення, оголошений рішенням Житомирського облвиконкому від 31.03.1964 р. № 149;

– «Еліта» – місцевого значення, оголошений рішенням Житомирського облвиконкому від 01.02.1988 р. № 27;

– «Пілява» – місцевого значення, оголошений рішенням Житомирського облвиконкому від 20.11.1967 р. № 610 [73, 74, 75].

Окрім перелічених дендрологічних парків, які вже віднесено до об'єктів природно-заповідного фонду, за дослідний було також обрано дендропарк «Клесівський», який виявлено перспективним до заповідання [5] (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Загальна характеристика дендрологічних парків
Українського Полісся**

<i>№ з/п</i>	<i>Назва</i>	<i>Початок створення / період розквіту/ затвердження заповідного статусу, р.</i>	<i>Адміністративне розміщення (область)</i>	<i>Площа, га</i>	<i>Обсяг дендроколекцій*, шт.</i>
Загальнодержавного значення					
1	«Березнівський»	1979/1980-1990-ті/1989	Рівненська	29,5	750
Місцевого значення					
2	«Пілява»	2 пол. XIX ст./1960-1970-ті /1967	Житомирська	6,1	75
3	«Гладковицький»	1957/1980-1990-ті/1964	Житомирська	4,0	73
4	«Еліта»	1984/1990-ті/1988	Житомирська	4,8	300
Не має заповідного статусу					
5	«Клесівський»	1988/1990-2000-ні/–	Рівненська	3,6	не має відомостей

*За науковими літературними джерелами.

При цьому в роботах О. М. Байрак [4] та С. Ю. Поповича [87], окрім вищезгаданих об'єктів, до зони Українського Полісся були віднесені дендрологічні парки «Сирецький» та «Юннатський» (м. Київ). Проте згодом вони були включені до Лісостепу України [22], а тому вже серед об'єктів Полісся вони не зазначаються [93], і в цій роботі відповідно вони вже також не розглядаються. Варто також зазначити, що у регіоні дослідження нараховується чимало об'єктів дендрологічної

цінності, що мають заповідний статус, але належать до іншої охоронної категорії, а тому до складу дослідних їх також не було включено. Наприклад, пам'ятка природи місцевого значення «Сарненський дендропарк», парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Рокитнівський дендропарк», «Дендропарк «Червона Калина» [123].

Також у процесі літературного пошуку виявлено у цій зоні дендрооб'єкти, що вже не мають заповідного статусу. Вони належать закладам освіти, на території яких розташовані невеликі дендроколекції з незначною природоохоронною та естетичною цінністю (Крошнянський дендропарк, дендропарк Малинського лісотехнічного коледжу [35, 142]).

Загалом для дослідження було визначено чотири дослідних парки, що відносяться до об'єктів природно-заповідного фонду України, серед яких один дендрологічний парк загальнодержавного значення, три – місцевого, а також один парк, який не має охоронного статусу, але вважається перспективним для заповідання. Таким чином, загальна обстежена площа дослідних парків становить 48,0 га.

РОЗДІЛ 3

Комплексна оцінка дендрологічних парків Українського Полісся

На основі ретроспективного аналізу формування дендрологічних парків України виявлено, що заповідний статус надано досить давно переважній кількості з них (у 60–90-х роках ХХ ст.). Проте у процесі їх розвитку відбулися значні зміни. Окрім того, у зоні Українського Полісся наявні дендрооб'єкти, що не мають заповідного статусу, але цінні з точки зору ландшафтної архітектури та природно-заповідної справи. У зв'язку з цим варто встановити рівень дендрологічної цінності таких парків на сучасному етапі розвитку останніх з метою визначення можливих напрямів підвищення їх природоохоронного значення.

3.1 Флористичний аналіз видового та кількісна структура внутрішньовидового різноманіття

Пріоритетним показником відповідності статусу дендрологічних парків виступає багатство колекції деревних рослин [4], що визначається на основі проведення інвентаризацій, кількісного та якісного аналізу таксономічної структури деревних насаджень на сучасному етапі їх розвитку, а також аналізу біоморфної, географічної, аутфітосозологічної структури та екологічних особливостей [88].

На основі аналізу наукових літературних джерел, письмової документації та під час польових обстежень у складі видового різноманіття насаджень дендрологічних парків Українського Полісся наявно 435 видів, серед яких 14 видів гібридогенного походження, та серед внутрішньовидового – 23 підвиди, 11 різновидів, 141 культивар. Таким чином, згідно з TPL та Міжнародним кодексом ботанічної номенклатури [155], загальний

таксономічний склад дослідних дендрологічних парків становить 624 таксони видового та внутрішньовидового рангу (дод. Б).

Разом із тим, до вказаного кількісного складу дослідних дендроколекцій не було включено такі категорії деревних рослин, як:

– деревні рослини, зазначені у старих переліках [38], але під час польових досліджень 2014–2018 рр не виявлені на території дослідних дендрологічних парків;

– деревні рослини селекційного походження (21 од.);

– деревні рослини, виявлені у дендрологічного парку «Березнівський», але нині не чітко прийняті («accepted») у сучасній систематиці: а) 12 видів, один різновид (*Crataegus holmesiana* var. *villipes* Ashe) та одна форма (*B. pendula* f. *dalecarlica* (L.f.) C.K.Schneid.) деревних рослин, які на сучасному етапі розвитку систематики рослин вважаються синонімами («synonym») інших 12 видів та 2 підвидів, що вже наявні у загальному списку; б) 16 видів та один різновид (*Malus baccata* var. *cerasifera* (Spach) Koidz.), у яких не визначений статус («unresolved»); в) інші види та внутрішньовидові таксони деревних рослин, визначення таксономічного рангу яких з різних причин виявилось неможливим в межах бази TPL (20 таксонів).

За результатами аналізу інвентаризаційних досліджень можна охарактеризувати трапляння рослин дослідного видового та внутрішньовидового різноманіття на територіях дослідних дендрологічних парків за допомогою визначення індексу трапляння [10]. Отримані дані свідчать, що в усіх п'яти дослідних парках зустрічаються деревні рослини переважно аборигенних листяних видів (*B. pendula*, *Quercus robur* L.), а також двох хвойних (*P. abies* та *P. sylvestris*), та один інтродукований вид (*Quercus rubra* L.), які становлять лише 2,1 % загальної кількості видового різноманіття і формують I клас трапляння (100 %). Менш поширені серед дослідних

дендрологічних парків рослини 3,0 % видового різноманіття (II клас), а до III та IV класу трапляння належать відповідно 5,9 % та 17,5 % видів та культиварів деревних рослин дослідних дендроколекцій. При цьому вагому частку (73,4 %) становлять рослини 458 таксонів видового рангу, що зростають тільки в одному із дослідних дендрологічних парків (V клас трапляння): «Березнівський» (418 таксонів), «Клесівський» (38 таксонів) чи «Пілява» (два таксони). Враховуючи вищезазначене, видове різноманіття VI–V класів з індексом трапляння в діапазоні 1–40 % перспективне для культивування з метою збереження біорізноманіття та розширення колекційних фондів дослідних дендрологічних парків та інших дендрооб'єктів цієї зони.

Таким чином, на основі аналізу досліджень таксономічного складу дендрологічних парків Українського Полісся можна зробити висновок про нестабільність кількісних показників, що пов'язано із динамікою фактичного дендроскладу впродовж розвитку та зі змінами у сучасній систематиці. Дендроколекції дослідних дендрологічних парків доцільно розширювати за рахунок апробованих рослин (73,4 %), із найнижчими показниками коефіцієнта трапляння (1–20 %) на території дендрологічних парків Українського Полісся.

Повертаючись до аналізу фактичного таксономічного складу дослідних дендроколекцій, можна стверджувати, що виявлене їх видове та внутрішньовидове різноманіття об'єднане у 125 родів, які, у свою чергу, відносяться до 49 родин. Відділ *Magnoliophyta* Cronq., Takht. & W.Zimm. становить вагому його частину (80,0 %), а до відділу *Pinophyta* Cronquist, Takht. & Zimmerm. ex Reveal належать 20,0 % видового та внутрішньовидового різноманіття.

Відділ *Pinophyta* у дослідних парках репрезентований 4 родинами, 14 родами, 53 видами, 5 різновидами та 68 культиварами деревних рослин (табл. 3.1). Аналізуючи систематичну структуру відділу *Magnoliophyta* виявлено, що його дендрорізноманіття належить до 45 родин та 111 родів, які включають 396 видів, 23 підвиди, 6 різновидів та 74 культивари деревних рослин.

Таблиця 3.1

**Систематична структура видового та внутрішньовидового
дендрорізноманіття
дендрологічних парків Українського Полісся**

<i>Таксон</i>	<i>Кількість таксонів</i>				
	<i>за відділами</i>				<i>загальна</i>
	<i>Pinophyta Cronquist, Takht. & Zimmerm. ex Reveal</i>		<i>Magnoliophyta Cronq., Takht. & W.Zimm.</i>		
	шт.	% *	шт.	% *	
Родина	4	8,2	45	91,8	49
Рід	14	11,2	111	88,8	125
Одиниці видового та внутрішньо- видового рангу:					
вид	125	20,0	499	80,0	624
підвид	53	11,8	396	88,2	449
різновид	0	0,0	23	100	23
культивар	5	45,5	6	54,5	11
	68	47,9	74	52,1	141
* Від загальної кількості відповідних таксонів.					

Для порівняння подібності складу дендроколекцій дослідних дендрологічних парків доцільно використовувати коефіцієнт подібності Жаккара [114]. За результатами аналізу отриманих даних визначено, що діапазон його варіювання для дослідних дендрологічних парків знаходиться в межах 0,1–0,3 (табл. 3.2).

Найподібніші пари парків «Гладковицький» – «Еліта» та «Еліта» – «Пілява» (коефіцієнт подібності 0,29–0,3). Водночас дендрологічний парк «Березнівський» з дендрологічними парками «Пілява» та «Гладковицький» мають найменшу подібність

видового різноманіття (0,08–0,1), що спричинено, насамперед, різним обсягом колекцій. Разом з тим, дендроколекції парків «Еліта» та «Клесівський» виявилися подібнішими з парком «Березнівський» (0,14) у цьому аспекті дослідження.

Таблиця 3.2

**Матриця коефіцієнтів подібності Жаккара
для дендрологічних парків Українського Полісся**

<i>Назва парку</i>	<i>«Березнівський»</i>	<i>«Гладковицький»</i>	<i>«Еліта»</i>	<i>«Пілява»</i>	<i>«Клесівський»</i>
«Березнівський»	–	0,10	0,14	0,08	0,14
«Гладковицький»	0,10	–	0,30	0,27	0,17
«Еліта»	0,14	0,30	–	0,29	0,21
«Пілява»	0,08	0,27	0,29	–	0,16
«Клесівський»	0,14	0,17	0,21	0,16	–

За результатами аналізу систематичної структури насаджень дендрологічних парків Українського Полісся виявлено, що значна частка родин включає лише один рід, а саме 25 родин, що становить 51,0 % їхньої загальної кількості (*Cornaceae* Bercht. & J. Presl, *Platanaceae* T. Lestib. та ін.) (рис. 3.1). Вагома їхня частка (40,8 %) включає від 2 до 5 родів, а саме 20 родин таких, як *Elaeagnaceae* Adans. (2), *Fagaceae* Dumort. (3), *Betulaceae* A.Gray (4) та ін. [46, 133].

Найрепрезентативніші за кількістю родів лише 4 родини (8,2 %), що включають понад 5 родів: *Rosaceae* Juss. (22), *Leguminosae* Juss. (13), *Cupressaceae* Bartlett (6) та *Pinaceae* Lindl. (6).

Проаналізувавши розподіл родин за загальною кількістю видового і внутрішньовидового різноманіття, було визначено, що близько половини родин (40,8 %) репрезентовано від 2 до 10 таксонами на рівні виду; дещо менше, а саме 14 родин (28,6 %), включають лише один таксон (рис. 3.2). У зв'язку з цим може бути актуальним розширення дендроколекцій у напрямі збільшення репрезентативності існуючих та включенням рослин нових родин та їх родів.

Найменшу частку (6,1 %) становлять найбагатші колекції родин, які включають від 50 та 100 таксонів (4,1 %) та понад 100 таксонів на рівні виду (2 %), а саме: родини *Pinaceae* (54 таксони), *Cupressaceae* (65 таксонів) та *Rosaceae* (127 таксонів).

Аналізуючи розподіл родів за кількістю видового і внутрішньовидового різноманіття у досліджуваних парках, встановлено, що найрепрезентативніший рід *Betula* L., який включає 27 видів, один підвид, різновид та культивар; дещо менші шість родів (*Acer*, *Berberis* L., *Juniperus* L., *Picea* Dietr., *Spiraea* L., *Thuja* L.), у яких нараховано від 20 до 30 таксонів на рівні виду (рис. 3.3).

Дещо більше родів (9) включають від 10 до 20 таксонів (*Prunus* Mill. (19), *Chamaecyparis* Spach (11), *Quercus* (14), *Prunus* Mill. (19); 26 родів, із показником від 5 до 10 таксонів на рівні виду, становлять значну частку (20,8 %) від загальної їх кількості (*Catalpa* Scop. (5), *Larix* Mill. (7), *Sorbus* L. (9) та ін.), тоді як дещо більше (35 родів; 28,0 %) – налічують від 2 до 5 таксонів, а найвагоміша ж частка припадає на роди (48 родів; 38,4 %), у яких наявний лише один вид чи інший внутрішньовидовий таксон.

Окрім вищезазначеного, для дослідження таксономічного складу важливий показник культиварного різноманіття. У досліджуваних парках 22,6 % загального дендрорізноманіття становлять 141 культивар, що належать до 46 родів, які об'єднані у 22 родини.

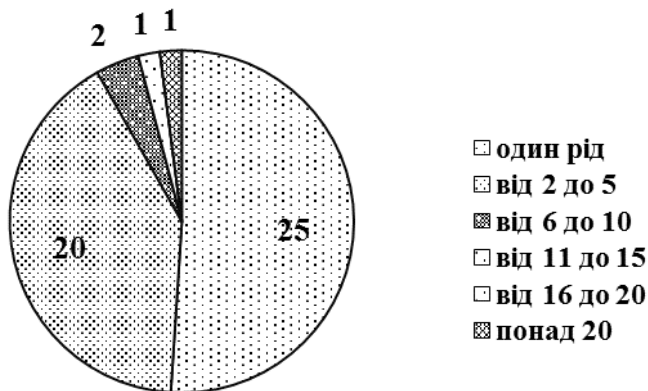

Рис. 3.1. Розподіл родин деревних рослин дендрологічних парків Українського Полісся за кількісним складом родів, шт.

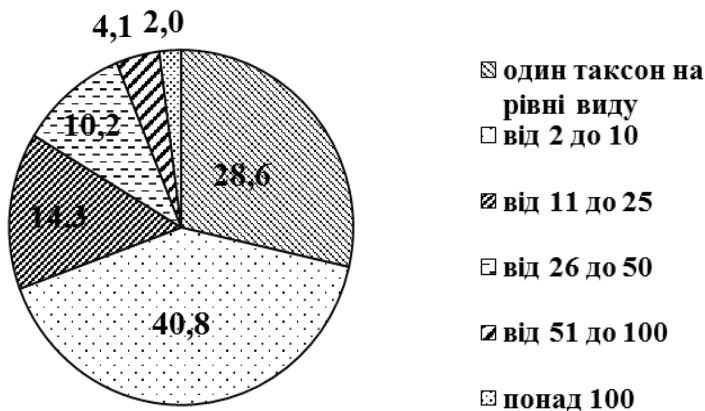

Рис. 3.2. Розподіл родин деревних рослин дендрологічних парків Українського Полісся за кількісним складом видового і внутрішньовидового різноманіття, %

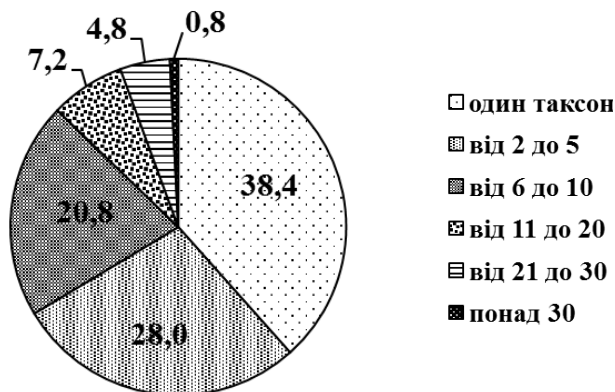

Рис. 3.3. Розподіл родів деревних рослин дендрологічних парків Українського Полісся за кількісним складом видового і внутрішньовидового різноманіття, шт.

Переважає їх кількість, а саме 69 культиварів (46,3 % загальної їх кількості), належить до родин відділу *Pinophyta*, а саме до родин *Cupressaceae* (роди *Thuja* (22 культиварів), *Juniperus* (20) та *Chamaecyparis* (9)) і *Pinaceae* (рід *Picea* (10)), які найбагатші за культиварним різноманіттям. Дещо менше культиварів, а саме від 5 до 10, належать до таких родів відділу *Magnoliophyta*, як *Acer* (8), *Salix* L. (7), *Buxus* L. (5), що становлять 8,2 %, а від двох до п'яти – до 14 родів (*Physocarpus* Maxim (2), *Taxus* L. (3), *Weigela* Thunb. (3) та ін.), що становлять відповідно 8,2 % та 28,6 % загальної кількості культиварів (рис. 3.4). У переважній кількості родів, а саме у 28, що становить 57,1 % загальної кількості родів з культиварним різноманіттям, виявлено по одному культивару.

Найвагоміша частка культиварів, що становить 74,5 % їх загальної кількості, репрезентована в дендрологічному парку «Березнівський» (106 культиварів), значно менше – виявлено у парку «Клесівський» (54 культивари).

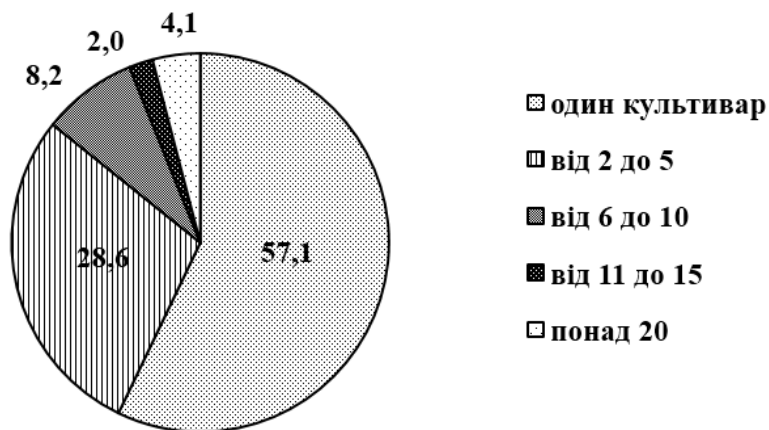

Рис. 3.4. Розподіл родів деревних рослин дендрологічних парків Українського Полісся за кількісним складом культиварів, %

Це може бути пов'язано з розширенням упродовж розвитку обох парків колекцій з метою збільшення репрезентативності родів деревних рослин: *Chamaecyparis* Spach (*Ch. pisifera* 'Filifera'), *Thuja* L. (*Th. occidentalis* 'Aureo-spicata'), *Acer* L. (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), *Buxus* L. (*Buxus sempervirens* 'Aureo-marginata'), *Liriodendron* L. (*Liriodendron tulipifera* 'Aureo-marginata') та ін. Також очевидно, що для створення сучасних ландшафтних композицій використано виразні та популярні у ландшафтному дизайні культивари (*P. glauca* 'Conica', *Juniperus squamata* 'Blue Carpet', *Ch. obtusa* 'Collariformis' та ін.).

Разом із тим, виявлено невелику кількість культиварів (16), що становлять лише 11,3 % загального культиварного різноманіття, у дендрологічних парках місцевого значення Житомирського Полісся: «Еліта» (14), «Пілява» (3) та «Гладковицький» (1) [62].

Переважно це такі «класичні» культивари, які нині досить поширені у насадженнях загального користування України, як: *S. alba* 'Vitellina Pendula', *Morus alba* 'Pendula', *Q. robur* 'Fastigiata',

Cornus alba 'Argenteo-marginata', *Euonymus fortunei* 'Emerald'n Gaiety', *P. pungens* 'Glauca' («Еліта»), *Th. occidentalis* 'Columna' («Еліта», «Гладковицький»), *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea' («Еліта», «Пілява»). Серед цих трьох парків лише в дендрологічному парку «Еліта» зустрічаються культивари *J. sabina* 'Variegata', *Th. occidentalis* 'Aurea', *Th. occidentalis* 'Ellwangeriana Aurea' та *Th. occidentalis* 'Ericoides'. Значна частка із них (38 %) відноситься до родини *Cupressaceae*. Бідність культиварного різноманіття на території останніх трьох парків можна пояснити так: їх не висаджували взагалі під час закладання дендрологічного парку («Гладковицький»), або їхня кількість зменшилася у зв'язку з біологічним старінням («Пілява») та відсутністю належного догляду («Еліта») [62].

За аналізом систематичної структури насаджень дендрологічних парків Українського Полісся можна зробити висновок, що значна частка родин (28,6 %) та родів (38,4 %) включає лише один таксон видового або внутрішньовидового рангу. У зв'язку з цим видається доцільним розширення їх дендроколекцій, а саме підвищення репрезентативності існуючих та нових родин (родів) за рахунок нових видів з урахуванням сучасної систематики, а також їх культиварів, зокрема у дендрологічних парках місцевого значення.

Окрім систематичної структури, важлива характеристика насаджень дендрологічних парків з точки зору природоохоронного аспекту – розподіл за життєвими формами (біоморфна структура) (рис. 3.5). Відповідно до методики І. Г. Серебрякова [95], у загальному дендроскладі дослідних дендрологічних парків переважають дерева (54,3 %) разом із деревоподібними ліанами (2,6 %); дещо меншу частку становлять кущові види (42,6 %), а найменшу – кущики (*Calluna vulgaris* (L.) Hill) та напівкущики (*Lavandula angustifolia* Mill. та *P. tenella* Batsch.) [46].

Як важливий природоохоронний та науково-дослідний аспект створення і розвитку дендрологічних парків варто вказати культивування на їх території як аборигенних, так і екзотичних

Рис. 3.5. Розподіл дендрологічного складу дослідних парків Українського Полісся за життєвими формами, %

видів деревних рослин. Саме колекції інтродуцентів у ботанічних садах та дендрологічних парках Українського Полісся мають велике значення для збереження рідкісних видів поза їх природним ареалом, збагачення біорізноманіття поліських ландшафтів, поліпшення фітомеліоративних властивостей деревних насаджень у досліджуваній зоні.

За результатами аналізу наукових літературних джерел у дослідних дендрологічних парках переважна кількість деревних рослин серед їхнього видового та внутрішньовидового різноманіття інтродуковані для зони Українського Полісся. На них припадає 89,7% видового складу та 68,8% загального асортименту. Серед цієї категорії 16 видів деревних рослин визначені як внутрішні інтродуценти для згаданої зони (*E. nanus* M.Bieb., *Q. pubescens* Willd., *Amygdalus nana* L., *T. baccata* L. тощо). Інтродукованими також виявлено два види гібридогенного походження (*Betula* x *caerulea* Blanch. та *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd.), стосовно яких наявні відомості про їхні природні ареали, тоді як інші 14 видів гібридогенного походження не мають чітко визначеного ареалу.

В окрему категорію доцільно виділити 14 інтродукованих видів, рослини яких є лише їх культиваром (-ми) у досліджуваних парках (*Clematis tangutica* 'Lutea', *J. chinensis* 'Stricta', *P. obovata* 'Viminalis' та ін.).

Окрім того, важливим аспектом оцінки є дослідження аутофітосозологічної структури насаджень, оскільки один із головних напрямів діяльності ботанічних садів та дендрологічних парків – збереження видової різноманітності реліктових та ендемічних рослин України й інших регіонів світу, а також тих видів рослин, що рідкісні або знаходяться під загрозою зникнення [22].

За результатами аналізу наукових літературних джерел та власних досліджень аутофітосозологічної структури колекційного фонду досліджуваних дендрологічних парків встановлено, що частка їхнього раритетного видового та внутрішньовидового різноманіття становить 21,8%. Серед них виявлено 99 видів, один підвид та три різновиди, які об'єднуються у 45 родів та 23 родини. Найчисельніші за кількістю наявних раритетних видів, підвидів та різновидів родини *Pinaceae* (34 види та один різновид), *Betulaceae* (18 видів та один різновид), *Cupressaceae* (12 видів та один різновид), *Rosaceae* (7 видів та один підвид). Найрепрезентативнішими родами у аутофітосозологічному аспекті вивчення визначено такі роди, як *Betula* (13 видів та один різновид), *Pinus* (10 видів та один різновид), *Picea* (10 видів) та ін.

Серед вказаного раритетного складу деревних рослин дослідних дендрологічних парків за правовим статусом значна кількість віднесена до ЧС МСОП – 84 види (*Abies balsamea* (L.) Mill., *Ginkgo biloba* L., *Ch. lawsoniana* (A. Murray) Parl. та ін.) і 3 різновиди (*B. pendula* var. *oycowiensis* (Besser) Dippel, *J. chinensis* var. *sargentii* A. Henry, *Pinus contorta* var. *latifolia* Engelm.), що становить 84,5% раритетного складу (рис. 3.6). При цьому до них було включено і два види (*Prunus divaricata* Ledeb., *Sibiraea altaiensis* (Laxm.) C.K.Schneid.), які вважаються раритетними [86]. Проте згідно з сучасною систематикою їх назви синонімічні іншим прийнятим видам, які не раритетні (*Prunus cerasifera* Ehrh. та *Sibiraea laevigata* (L.) Maxim.).

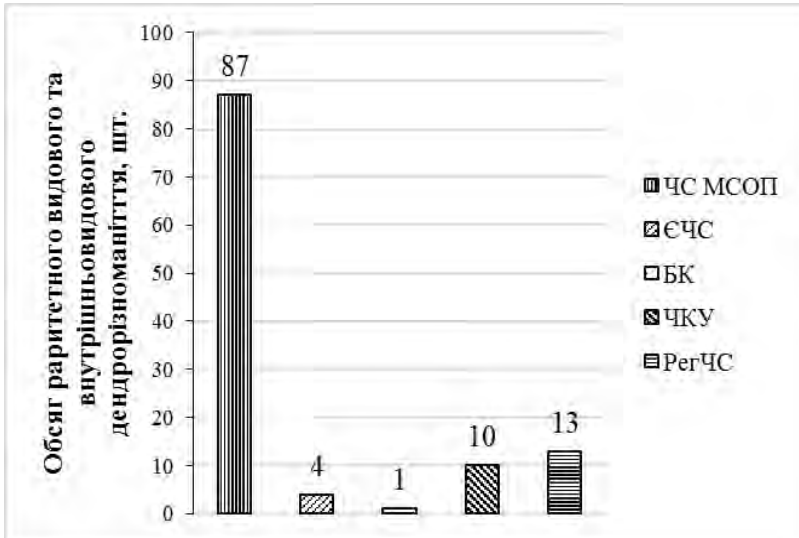

Рис. 3.6. Розподіл раритетного видового та внутрішньовидового різноманіття деревних рослин у дендрологічних парках Українського Полісся за правовим статусом, шт.

Значно менше раритетів занесено до ЄЧС, а саме один вид гібридогенного походження (*Tilia × euchlora* K.Koch.) і такі три види, як *Forsythia europaea* Degen & Bald., *Picea omorika* (Pancic) Purk., *Vitis vinifera* L., другий з яких належать ще і до ЧС МСОП, а третій – до ЧКУ. Загалом дев'ять видів із загального складу раритетних деревних рослин належать одночасно до 2–3 «червоних» списків, тоді як до списків CITES жоден із виявлених раритетів не занесений. У списках БК серед дослідних дендрораритетів зазначено лише *Syringa josikaea* J.Jacq. ex Rchb.f., який, окрім того, включений до ЧС МСОП та ЧКУ.

Аналізуючи склад аборигенних дендрораритетів виявлено, що до ЧКУ занесено 10 видів, з яких два види гібридогенного походження (*T. × euchlora* та *Larix × polonica* Racib.). До

регіональних списків зони Українського Полісся належать 10 видів, з яких п'ять – занесені до ЧС Житомирської області, п'ять – Рівненської, а три – раритетні для інших адміністративних областей, що розташовані у вказаній зоні.

Для визначення дендрологічної цінності досліджуваних парків важливий аналіз екологічних особливостей їх деревних рослин, а саме посухостійкості та зимостійкості як основних лімітуючих факторів інтродукції [44].

За результатами аналізу наукових літературних джерел, вагома частка рослин із дослідного видового різноманіття зимостійкі та дуже зимостійкі, що становить 82,2 % загальної кількості. Якщо аналізувати дендросклад досліджуваних парків за посухостійкістю, то за даними наукових літературних джерел 75,6 % видового різноманіття становлять посухостійкі та дуже посухостійкі деревні рослини. При цьому, чим нижчий останній фактор, тим більше він може негативно впливати на успішність проведення інтродукції, санітарний стан і, як наслідок, естетичний вигляд дендроколекції під час посушливих періодів [24, 25, 26, 44].

Зважаючи на наведене вище, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку видове і внутрішньовидове різноманіття деревних рослин у дендрологічних парків Українського Полісся репрезентоване 624 таксонами видового та внутрішньовидового рангу (449 видами, 23 підвидами, 11 різновидами та 141 культиваром), які належать до 125 родів, які, у свою чергу, відносяться до 49 родин. Вагома частка (80,0 %) рослин дослідних дендроколекцій належить до відділу *Magnoliophyta*. Найрепрезентативнішими виявлені родини *Rosaceae*, *Cupressaceae*, *Pinaceae* та *Leguminosae*, які включають від 25 до 127 таксонів на рівні виду, а найчисленніші роди *Betula*, *Spiraea*, *Thuja*, *Berberis*, які включають понад 20 таксонів. Одним родом репрезентована переважна частка родин (51,0 %), а значна частина родин (28,6 %) та родів (38,4 %) нараховують лише один таксон видового рангу. Культиварне різноманіття становить значну частку (22,6 %) загального асортименту дослідних дендрологічних парків і наявне

переважно у парках «Березнівський» (106 культиварів) та «Клесівський» (54). У дослідних парках переважають дерева (54,3 %), інтродуковані деревні види (89,7 %), на дендрософити припадає 21,3 % загального видового різноманіття. За екологічними особливостями вагома частка виявлених видів деревних рослин зимостійкі (82,2 %), дещо менше – посухостійкі (75,6 %). У всіх дослідних парках трапляються деревні рослини 13 видів, що становлять лише 2,1 % видового різноманіття, тоді як переважна частка (73,4 %) – трапляється лише у одному із дослідних дендрологічних парків.

Для того, щоб підвищити репрезентативність дендрофлори у дослідних парках доцільно збільшувати обсяг видового різноманіття за рахунок родин та родів, які на сучасному етапі розвитку характеризуються слабкою чисельністю. У трьох дендрологічних парках місцевого значення доцільне збільшення видового та культиварного різноманіття за рахунок рослин, які успішно зростають на території інших дендрологічних парків цієї зони, зокрема рослин відділу *Pinophyta*.

3.2 Оцінка дендрологічної цінності

З метою визначення дендрологічної цінності дослідних парків варто скористатися методикою комплексної оцінки сучасного стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва дендрологічної цінності Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальської [68], згідно з якою виділено 11 критеріїв оцінки, кожен із яких має 5-бальну шкалу, а саме: 1) наявність письмової інформації щодо історії створення та розвитку об'єкта; 2) таксономічний склад колекцій; 3) наявність раритетних видів та багатовікових дерев; 4) принципи формування колекцій; 5) відповідність розміщення рослин на території парку відповідно до їх біологічних і екологічних особливостей; 6) вікова структура насаджень; 7) зимостійкість насаджень; 8) посухостійкість насаджень; 9) природне поновлення інтродуцентів; 10) декоративність; 11) особливості догляду.

На основі аналізу історичних та архівних матеріалів дослідних об'єктів можна здійснити оцінку за першим критерієм. Так, найповніше представлена інформація щодо дендрологічного парку загальнодержавного значення «Березнівський», яка відображена у каталогах з інвентаризаційними відомостями, план-схемах посадок та відомостей щодо місць отримання садивного матеріалу (дод. А). Оцінка за першим критерієм для цього парку становить 5 балів. При цьому, вказані наукові джерела потребують оновлення даних на сучасному етапі розвитку [83].

Значно менше наявної інформації щодо дендропарку «Клесівський» (4 бали), яку отримано зі спогадів працівників щодо етапів формування колекцій та основного видового складу, принципів формування колекцій та уривкових інвентаризаційних відомостей. Але базовим літературним джерелом під час досліджень стала книга О. Ф. Ворона [11] (дод. А). Однак картографічних даних не було виявлено, тому оцінка становить 3 бали [133].

Неповну інформацію зібрано щодо дендрологічних парків «Гладковицький» та «Еліта» (3 бали), зокрема списки деревних рослин на етапі їх закладання. Виявлені план-схеми посадок серед матеріалів управління екології та природних ресурсів Житомирської обласної державної адміністрації були незавершеними, тому не можуть слугувати достовірним науковим джерелом інформації. Найменший бал отримав дендрологічний парк «Пілява» (2 бали), оскільки щодо нього відсутні повноцінні інвентаризаційні відомості та детальні план-схеми посадок упродовж його розвитку (дод. А) [65].

У зв'язку з вищезазначеним, з метою підвищення оцінки за згаданим критерієм, необхідна фіксація сучасних комплексних інвентаризаційних досліджень та уточнених картографічних матеріалів у офіційних джерелах.

Найважливіший критерій оцінки дендрологічної цінності парків – кількість видів та внутрішньовидових таксонів (підвидів, різновидів, культиварів) деревних рослин, які зростають у

дослідних парках. З метою оцінки таксономічного складу дослідних об'єктів було використано інвентаризаційні матеріали різних етапів їх розвитку: під час створення об'єктів («Гладковицький», «Еліта», «Березнівський»), обґрунтування до заповідання («Пілява»), проміжних інвентаризацій зафіксованих у наукових виданнях («Березнівський», «Клесівський»), які уточнювалися в процесі польових пошуків 2014–2017 років.

Таким чином, найчисленніша колекція наявна у дендрологічному парку «Березнівський» (572 таксони видового та внутрішньовидового рангу). Звідси оцінка за другим критерієм становить 5 балів. Значно бідніший таксономічний склад у дендропарку «Клесівський» (127 таксонів) – його оцінка 4 бали. Дещо менша кількість зосереджена на території дендрологічного парку «Еліта» (94 таксони). Колекції дендрологічних парків «Пілява» та «Гладковицький» нараховують 63 та 49 таксонів такого ж рангу, тому оцінка за цим критерієм для них становить 3 і 2 бали відповідно.

За кількісною структурою найчисельніша дендроколекція наявна у дендрологічному парку загальнодержавного значення «Березнівський» (432 види, 23 підвиди, 11 різновидів та 106 культиварів), значно менша – у дендропарку «Клесівський» (72 види, один різновид та 54 культивари). Найменші колекції виявлені у дендрологічних парках місцевого значення: «Еліта» (80 видів та 14 культиварів), «Гладковицький» (62 види та один культивар) та «Пілява» (47 видів та два культивари) (рис. 3.7, табл. 3.3).

Найчисленніше видове та внутрішньовидове різноманіття належить до відділу *Pinophyta*, виявлена у дендрологічному парку «Березнівський» (50 видів, 43 культивари та 5 різновидів), що становить 17,1 % дендроколекції цього парку та 15,7 % загального дендроскладу дендрологічних парків Українського Полісся.

Окрім того, голонасінні значно поширені у дендропарку «Клесівський» (23 види та 42 культивари), або 52 % дендроколекції парку та 10,4 % відносно загального дендроскладу

дендрологічних парків Українського Полісся. Найменше хвойне дендрорізноманіття спостерігається у дендрологічному парку «Пілява», а саме три види: *Larix decidua* Mill., *P. sylvestris*, *P. abies*.

Рис. 3.7. Розподіл видового та внутрішньовидового різноманіття деревних рослин за репрезентативністю у дендрологічних парках Українського Полісся

Для того, щоб додатково оцінити репрезентативність дендроколекцій дослідних дендрологічних парків доцільно скористатися коефіцієнтом заповнення [114] щодо чисельності видового різноманіття на одиницю площі (1,0 га, табл. 3.3). За аналізом отриманих найвищим цей показник виявився для дендрологічного парку «Клесівський» (35,3), тоді як найменшим – для дендрологічного парку «Пілява» (8,0). Для інших трьох парків він варіює у межах 15–20: «Еліта» (19,6), «Березнівський» (19,4), «Гладковицький» (15,8). Звідси, можна зробити висновок щодо різного рівня природоохоронної дендрологічної цінності

дослідних об'єктів на сучасному етапі розвитку та рекомендувати до впровадження реконструктивні заходи з метою збільшення цього показника для дослідних дендрологічних парків, зокрема для парків «Пілява» та «Гладковицький».

Таблиця 3.3

<i>Дендрологічний парк</i>		<i>«Березнівський»</i>	<i>«Клесівський»</i>	<i>«Еліта»</i>	<i>«Гладковицький»</i>	<i>«Пілява»</i>
Таксон видового та внутрішньо- видового рангу:	вид	432	72	80	62	47
	різновид	11	1	-	-	-
	підвид	23	-	-	-	-
	культивар	106	54	14	1	2
<i>Pinophyta</i>	шт.	98	65	16	13	3
	%	17,1	51,2	17,0	20,6	6,1
<i>Magnolio- phyta</i>	шт.	474	62	78	50	46
	%	82,9	48,8	83,0	79,4	93,9
Загальна кількість	шт.	572	127	94	63	449
Площа	га	29,5	3,6	4,8	4,0	6,1
Коефіцієнт заповнення		19,4	35,3	19,6	15,8	8,0

Для того, щоб покращити рівень оцінювання за другим критерієм, переважній кількості дослідних дендрологічних парків необхідно відповідно нарощувати кількісний склад їх дендроколекцій. Тут виправдано підвищувати коефіцієнт заповнення їхнього видового різноманіття за рахунок рослин родин та родів, які за результатами досліджень попереднього підрозділу 3.1 на сучасному етапі розвитку характеризуються слабкою репрезентативністю або взагалі відсутні. У трьох

дендрологічних парків місцевого значення буде доречним збільшувати культиварне різноманіття і видове за рахунок рослин, які успішно зростають на території інших дендрологічних парків цієї зони, зокрема рослин відділу *Pinophyta*.

Стосовно аналізу за третім критерієм, то серед насаджень дослідних об'єктів на основі аналізу наукових літературних джерел та натурних обстежень було виявлено вікові деревні рослини, а у процесі аутсоцологічного аналізу їх видового складу – раритетні види, які занесені до різних офіційних охоронних списків. Так, на території дендрологічного парку «Березнівський» виявлена значна кількість рослин раритетних видів (67 – за даними 2015 р. [94]), а за уточненими дослідженнями 2017–2018 років – 94 види та 3 різновиди, що становить 17,1 % загального дендрорізноманіття парку. Тому оцінка за третім критерієм для цього парку надана у 3 бали. В дендрологічному парку «Клесівський» зростають рослини 29 раритетних видів, або 23,2 % загального дендрорізноманіття цього парку. Відповідно, оцінка за цим критерієм для згаданого об'єкта становитиме 4 бали. У дендрологічному парку «Гладковицький» виявлено рослини 22 раритетних видів (35 %). І хоча вікові дерева у ньому відсутні, проте оцінка така ж (4 бали) [84].

На території дендрологічного парку «Пілява» встановлена кількість раритетних видів найменша (9 видів), але відносно загальної колекції цього парку на них припадає 18,4 %. Найголовнішою його цінністю стали виявлені у 2015 році 209 рослин вікових дерев господарсько-цінних аборигенних (*P. abies*, *Q. robur*) та інтродукованих (*L. decidua*, *F. sylvatica*) видів. Вони належать до 13 видів 10 родів та 5 родин (табл. 3.4). Із них 5 видів (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., *L. decidua*, *P. abies*, *Q. robur*, *Q. rubra*) включені до ЧС МСОП, а *P. abies*, окрім того, до регіонального «червоного» списку. До такої категорії належать 157 вікових дерев [23, 69].

Відомо, що ці дерева можуть бути залишками рослинних угруповувань, висаджених у кінці XIX ст. при закладанні

невеликого лісопарку на основі урочища «Берестянка» [75]. Звідси станом на 2015 рік вік переважної частки дерев згідно з науковими літературними джерелами може становити близько 115–120 роки, а для деяких, за розрахунками, понад 150 років [69].

Нині на території дендрологічного парку рослинні угруповування з вікових насаджень зростають у вигляді куртини *L. decidua* площею 0,3 га, рядової посадки *P. abies* (рис. 3.8) та хаотично розташованих рослин інших видів.

a

б

Рис. 3.8. Вікові дерева у дендрологічному парку «Пілява»: *a* – *F. sylvatica*; *б* – куртина із *L. decidua* навпроти рядової посадки з *P. abies*

На території дендрологічного парку «Пілява» виявлено вікові рослини, перспективні для заповідання як ботанічні пам'ятки природи місцевого значення, оскільки серед них наявні особини, обхват яких перевершує 3 м [101]. Такими деревами можуть бути поодинокі рослини *F. excelsior* (обхват 349 см), *F. sylvatica* (обхват 309 см), *L. decidua* (обхват 304 см), *P. abies*

Таблиця 3.4

**Реєстр видів вікових дерев
у дендрологічному парку «Пілява»**

№ з/п	Латинська назва виду	Кількість, шт.	Діапазон обхватів стовбурі в на висоті 1,3 м, см	Приблизний вік, років	Оцінка санітарного стану, бал	Оцінка естетична, бал
1	<i>Acer platanoides</i> L.	4	228–275	115	2	4
2	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	3	147–168	115	2	5
3	<i>Acer saccharinum</i> L.	2	212, 249	115	2	5
4	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	4	130–286	115	2	4
5	<i>Betula pendula</i> Roth.	9	214–250	115	2	5
6	<i>Carpinus betulus</i> L.	1	155	155	2	4
7	<i>Fagus sylvatica</i> L.	2	278–309	115	2	4
8	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	8	222–349	110-145	2	4
9	<i>Larix decidua</i> Mill.	62	97–304	120	2	4
10	<i>Picea abies</i> (L.) Karst.	72	129–311	115	2	5
11	<i>Pinus sylvestris</i> L.	23	162–330	115	2	5
12	<i>Quercus robur</i> L.	18	127–343, 396	127-396	2	4
13	<i>Quercus rubra</i> L.	1	237	115	2	4
Загальна кількість вікових дерев – 209 рослин						

(обхват 311 см, висота 38 м). Загалом найтовщі за обхватом були виявлені вікові особини *Q. robur* на суміжній території (обхват 396 см, висота 30 м), але згідно з науково-методичними рекомендаціями [101] до заповідання відводять дерева цього виду з обхватом 4 м. На нашу думку, нагальна потреба в заповіданні окремих особин відсутня, оскільки територія дендрологічного парку вже заповідана загалом, на ній зростає понад 200 рослин вікових дерев, у ньому сформувався сприятливий для зростання дерев лісовий тип ландшафту з незначним рекреаційним навантаженням.

Разом із тим проведення охоронних заходів цілком доречно, адже вагома частка досліджених вікових рослин вікових рослин за естетичною оцінкою отримали 4 та 5 балів. Це зумовлено, насамперед, їхнім як переважно задовільним, так, деяких, і незадовільним станом, що може бути спричинене абіотичними (сильні вітри, довготривалі посухи) та біотичними (ураження збудниками хвороб, механічне пошкодження тваринами та відвідувачами парку) факторами. Тому, окрім загальноприйнятих організаційно-охоронних заходів із збереження вікових дерев [49], доцільне застосування такого спеціального фітомеліоративного заходу, як створення захисної лісосмуги із швидкорослих деревних рослин аборигенних видів із північно-західної сторони [1]. Це може затримати процес руйнування історичної рядової посадки. Загалом, враховуючи вищезазначене, оцінка за третім критерієм для дендрологічного парку «Пілява» становить 5 балів.

Оцінку 3 бали можна надати дендрологічному парку «Еліта», де виявлено 18 раритетних видів, що менше 20 % (19,3 %) від загального дендрорізноманіття цього парку, а також 15 вікових рослин серед рядової посадки із *Tilia cordata* Mill. За спогадами місцевих мешканців, імовірно, це залишки насаджень колишньої панської садиби. За обстеженнями 2015 року їх обхват становив 143–260 см. Для визначення віку цього виду дерева польовим методом було знайдено у наукових літературних джерелах два коефіцієнти 1,1 [8] та 0,7 [96], але використано другий з них,

оскільки числовий результат у такому разі наближається до паспортних даних (120–170 років [73]). У такий спосіб, встановлений польовим методом вік дослідних дерев може наближатися до 100–180 років [69].

І хоча, діаметр вікових дерев *T. cordata* не перевищує 3 м, дослідна рядова посадка може бути перспективним об'єктом для заповідання з урахуванням її історичного значення. На сучасному етапі розвитку вагома частка досліджених дерев за естетичною оцінкою отримали 4–5 балів, оскільки знаходяться у задовільному стані. У цьому випадку можливий вплив низки абіотичних і біотичних факторів, серед яких домінуючими (за візуальними обстеженнями) можуть бути антропогенні. Звідси видається необхідним розробити науково-практичні рекомендації та провести організаційні та реконструктивні заходи з метою збереження вікових дерев, насамперед у цьому парку за рахунок обмеження рекреаційного впливу навколо зони їх місцезростання. Загалом для того, щоб підвищити цінність цього дендрологічного парку за третім критерієм видається доцільним ширше культивування дендросозофітів та систематичне здійснення заходів щодо збереження існуючих раритетних і вікових дерев.

Аналізуючи цінність дослідних дендрологічних парків за четвертим критерієм варто зауважити, з огляду на історичний аспект, що насадження створювалися з використанням географічного, систематичного, екологічного та фізіономічного принципів формування деревних колекцій. Так, у дендрологічному парку «Березнівський» головними при закладанні насаджень були географічний і систематичний принципи, у межах локальних груп – фізіономічний. У дендропарку «Клесівський», як найголовніший, застосовувався фізіономічний принцип формування насаджень, а на окремій ділянці – систематичний. Упродовж розвитку вказаних дендрологічних парків в окремих куртинах основні принципи стали дещо порушеними, тому оцінка за четвертим критерієм становить для цих об'єктів 4 бали.

У дендрологічному парку «Еліта» використано переважно фізіономічний, подекуди, географічний принцип планування колекцій. Однак на сучасному етапі розвитку внаслідок біотичних і абіотичних факторів значна частка насаджень втратила свою декоративність. Разом із тим у зв'язку із задовільним станом колекції вказаних об'єктів можна оцінити у 3 бали. У дендрологічному парку «Гладковицький» та «Пілява» нині залишилася незначна частка куртин (близько 20 %), створена з урахуванням систематичного і фізіономічного принципів. Тому, відповідно, оцінка за цим критерієм для згаданих об'єктів може становити 2 та 1 бал (рис. 3.9).

3 метою підвищення рівня цінності дослідних дендрологічних парків за вказаним критерієм рекомендується здійснення заходів щодо відновлення колекційних ділянок з урахуванням принципів їх формування згідно з первинним задумом.

Важливий критерій для оцінки дендрологічної цінності парків – відповідність розміщення рослин на території парку згідно з їх біологічними і екологічними особливостями, оскільки це безумовно впливає на ріст і розвиток рослин, та, головним чином, на успішність адаптації інтродуцентів.

Так, вагома частка колекції деревних рослин у дендропарку «Клесівський» створена була, враховуючи їх біологічні та екологічні вимоги до умов місцезростання. Однак майже 10 % дендрорізноманіття парку знаходиться у незадовільному стані у зв'язку з впливом абіотичних і біотичних факторів, тому визначена для них оцінка за згаданим критерієм – 4 бали.

Вивчаючи умови зростання рослин у дендрологічному парку «Березнівський», стає зрозуміло, що при закладанні цього парку, його біогруп, майже не враховувався екологічний принцип, адже абіотичні умови на той час були однаковими на всій території (див. п. 1.2 та п. 2.1). Так, одним із завдань створення зазначеної колекції було випробування в умовах Українського Полісся, зокрема м. Березного, екзотичних видів деревних рослин. Тому,

а

б

*Рис. 3.9. Дендрокомпозиції створені із використанням фізіономічного принципу планування у дендрологічних парках Українського Полісся: а – центральна композиція у дендрологічному парку «Еліта»; б – головна алея у дендрологічному парку «Гладковицький» із *Th. occidentalis**

під впливом комплексу абіотичних і біотичних факторів (загущення, бідні ґрунтові умови та відсутність достатнього зволоження, наявність інвазійних видів тощо), нині колекція дендрологічного парку знаходиться у задовільному стані й одержала оцінку за згаданим критерієм 3 бали.

Щодо дотримання біологічних і екологічних вимог рослин у дендрологічному парку «Еліта», то тут, через недотримання відстаней під час створення куртин та внаслідок несистематичного догляду, значна частка (понад 50 %) деревних рослин колекційного фонду знаходиться також в умовах загущеності. Звідси оцінка надана така ж (3 бали). У дендрологічних парках «Гладковицький» і «Пілява» рослини в колекціях розмішували з урахуванням їх екологічних вимог лише частково. Однак упродовж розвитку умови зростання зазнали значних змін внаслідок дії комплексу різнорідних факторів (сильні вітри, посухи, поширення експансивних видів і т. п.). Тому оцінка за цим критерієм для останніх двох парків визначена у 2 бали.

Для того, щоб підвищити рівень цінності усіх дослідних дендрологічних парків за вищезгаданим критерієм, доцільне проведення заходів щодо відновлення, насамперед у напрямі часткової реконструкції насаджень з метою забезпечення належних умов зростання цінних рослин деревних рослин (дендросозофітів, цінних інтродукованих та вікових дерев), а також створення нових угруповувань із деревних рослин з урахуванням їхніх біологічних і екологічних особливостей.

За оцінюванням вікової структури насаджень можна зробити висновок про досягнення майже всіма деревними рослинами (понад 80 % видового дендрорізноманіття), які наявні у колекціях дослідних дендрологічних парків, фази генеративного розвитку. Тому для них за вказаним критерієм встановлена оцінка 5 балів. Виключення у цьому випадку становить дендропарк «Клесівський», де насадження закладені найпізніше, а тому згідно з результатами інвентаризації його було оцінено у 2 бали.

Здійснення спеціальних заходів щодо підвищення показника оцінки за шостим критерієм може бути неможливим, оскільки він напряму пов'язаний з біологічними особливостями росту і розвитку деревних рослин. Однак відзначається опосередкований вплив на цей фактор відповідності умов місцезростання, тому дії, рекомендовані для підвищення оцінки за попереднім критерієм, видаються доцільними.

Якісний стан колекційних насаджень дендрологічного парку та успішність інтродукційних досліджень значною мірою залежать від таких екологічних особливостей деревних рослин, як посухостійкість та зимостійкість. Звідси, за аналізом результатів дослідження дендрологічних парків (див. п. 3.1), можна зробити висновок, що вагома частка (понад 80 % видів) зимостійкі в усіх парках. У такому разі оцінка за цим критерієм становитиме 5 балів. Щодо оцінки посухостійкості, то, враховуючи, що понад 20 % деревних рослин страждає від посухи у дендрологічному парку «Березнівський» (24,1 %), «Еліта» (24,7 %) та «Гладковицький» (28,6 %), для них встановлена оцінка за цим критерієм 4 бали. Також у 3 бали можна оцінити парки «Клесівський» і «Пілява», де понад 30 % видів і культиварів страждають від посухи.

Для того, щоб збільшити цей показник, для всіх дослідних дендрологічних парків варто ширше культивувати деревні рослини посухостійких видів та впроваджувати комплекс агротехнічних заходів щодо покращення умов зволоження цінних деревних рослин із недостатнім рівнем посухостійкості (полив, мульчування тощо).

Аналізуючи здатність деревних рослин до природного поновлення на території дослідних об'єктів, на основі польових обстежень можна стверджувати, що найбагатший за видовим складом самосів сформувався у дендрологічному парку «Березнівський» – близько 10 % видів від колекційного фонду інтродуцентів. Майже 19 % інтродукованих видів утворюють самосів у дендрологічному парку «Гладковицький» (*Q. rubra*, *Pinus strobus* L., *Th. occidentalis*, *Castanea sativa* Mill. та ін.). Відповідно, оцінка за дев'ятим критерієм для цих двох об'єктів визначена у

1 бал, хоча за методикою потрібно, щоб частка таких видів становила 20 %. У дендрологічних парках «Пілява» і «Еліта» поновлення відсутнє у переважній частині інтродукованих видів деревних рослин. У дендропарку «Клесівський» воно взагалі відсутнє через недостаній вік деревних рослин та систематичний догляд за трав'яним покривом. Звідси оцінка за згаданим критерієм для цих трьох парків дорівнює нулю.

З метою підвищення рівня оцінки за дев'ятим критерієм, доречне обмеження догляду за газонним покриттям у локаціях із деревними рослинами цінних інтродукованих видів, які досягли фази генеративного віку, створення таким чином наукової зони навколо них. Разом із тим доцільним видається проведення санітарних заходів із своєчасного видалення самосіву і порості малоцінних, експансивних та інвазійних деревних і трав'янистих рослин. Для розширення дендроскладу дослідних парків можна скористатися самосівом деревних рослин із парків «Березнівський» та «Гладковицький».

Десятим критерієм оцінки дендрологічної цінності визначена декоративність насаджень, яку рекомендовано оцінювати за методикою О. Г. Хороших [108]. Проте прийнятніше у цьому випадку використання «Інструкції з технічної інвентаризації насаджень» [81, 124].

Таким чином, аналізуючи санітарний стан колекцій дослідних об'єктів за часткою деревних видів, стан яких можна оцінити як добрий, дендрологічні парки місцевого значення оцінено у 1 бал, оскільки лише в межах 11–20 % видів деревних рослин знаходяться у доброму стані. В дендрологічному парку «Березнівський» належний стан мають деревні рослини близько 45 % деревних видів та культурварів, тому його оцінка 3 бали. Вищу оцінку можна надати дендропарку «Клесівський», де санітарний стан вагомої частки насаджень (до 80 %) добрий. Разом із тим, на території парку наявні ландшафтні групи за участю хвойних культурварів, що потребують реконструкції. У такому разі його оцінка за цим критерієм – 4 бали.

Як показали візуальні спостереження, значна частина усіх досліджуваних дендроколекцій знаходиться у задовільному стані у зв'язку із сукупністю причин: наявністю всохлих гілок у кроні, її розрідженістю та нерівномірним розвитком, ушкодженням кори та наявністю дупел у стовбурі дерев, а також пошкодженням шкідниками та ураженням хворобами, омелою тощо. Згадані негативні процеси найчастіше викликані загущеністю насаджень внаслідок несистематичного догляду за ними, а також біологічним старінням деревних рослин кущових видів, поширенням інвазійних та експансивних видів рослин і т. п. [90].

З метою підвищення оцінки за десятичним критерієм, для всіх дослідних дендрологічних парків необхідне здійснення систематичного догляду за насадженнями. При цьому, вагома частина вищезгаданих критеріїв нерозривно пов'язані з особливостями догляду за насадженнями та територією об'єктів упродовж їх розвитку, а саме його періодичністю та якістю, що у свою чергу залежать від підпорядкування. За цим критерієм найвищу оцінку (5 балів) одержав дендропарк «Клесівський», в якому впродовж розвитку проводилися роботи з догляду, реконструкції території та насаджень [76, 78, 79].

Як засвідчив аналіз систематичності догляду за насадженнями у дендрологічному парку «Березнівський», за його територією активно доглядали з часу створення впродовж 25 років, часто з використанням допомоги студентів із поряд розташованого лісотехнічного коледжу. Однак за останні десятиліття догляд проводиться систематично лише у локальних зонах (вхідна частина, вздовж маршруту екологічних стежок тощо). Насамперед, це може бути пов'язано з невідповідністю між кадровим забезпеченням та обсягом робіт із догляду за насадженнями площею 29,5 га, а також відсутністю достатнього фінансування на утримання парку. За цим критерієм надана оцінка 4 бали.

У дендрологічних парках «Пілява» і «Гладковицький», роботи з догляду за насадженнями проводилися несистематично, тому їх за цим критерієм можна оцінити у 3 та 2 бали залежно від

проміжку часу від останніх проведених заходів. Догляд за деревними насадженнями у дендрологічному парку «Еліта», який належить дослідному господарству «Грозинське» Інституту сільського господарства «Полісся», був систематичним тільки впродовж перших років після його закладання. Зважаючи на вищенаведене, оцінка за згаданим критерієм найнижча (1 бал).

Підвищення оцінки за останнім критерієм можливе лише за умови якісного систематичного догляду, з урахуванням загальноприйнятих правил утримання насаджень [136], і функціонального призначення території загалом та її зон і підзон зокрема.

Таким чином, за результатами проведених комплексних досліджень отримано числові результати, які для зручності порівняння наведено у вигляді діаграми (рис. 3.10).

Звідси, за підсумками проведеної оцінки можна визначити категорію дендрологічної цінності дослідних об'єктів. Так, усі дендрологічні парки, що досліджувалися, на сучасному етапі розвитку мають дендрологічну цінність і належать до двох груп. Групу цінні репрезентує «Березнівський» (45 балів), із значною площею і багатим таксономічним складом, та дендропарк «Клесівський» (39 балів), який вважається виразним зразком топіарного мистецтва на теренах України. Така оцінка у першому випадку підтверджує правовий ранг на сучасному етапі розвитку, у другому – може бути підставою для отримання заповідного статусу.

Дендрологічні парки місцевого значення визначено як малоцінні згідно з обраною методикою, оскільки сума їх комплексної оцінки становить 29–32 балів: «Гладковицький» (32 бали), «Еліта» (31 бал) та «Пілява» (29 балів). При цьому перший із них («Гладковицький») характеризується значною репрезентативністю раритетних видів і великою кількістю природного поновлення як інтродукованих, так і аборигенних видів, другий («Еліта») – вагомою складовою інтродукованих видів, а третій («Пілява») – переважанням вікових насаджень господарсько-цінних видів деревних рослин.

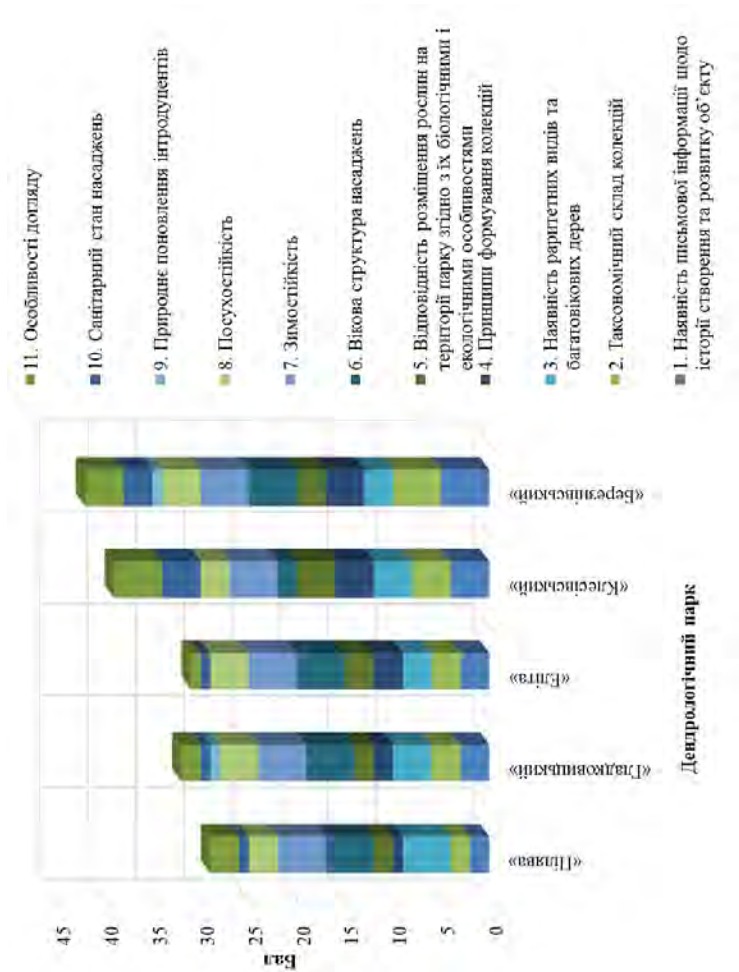

Рис. 3.10. Результат комплексного оцінювання дендрологічних парків Українського Полісся

Враховуючи дендрологічну цінність дослідних дендрологічних парків, можна запропонувати основні напрями їх раціонального використання на сучасному етапі розвитку. Так, дендрологічний парк «Березнівський» може бути потужною базою для дослідження рівня акліматизації деревних рослин, використання дерев господарсько-цінних видів як маточних рослин, а також проведення культурно-просвітницьких заходів. Однак з метою успішного подальшого розвитку доцільною видається робота, спрямована на відновлення чи часткову реконструкцію окремих колекційних ділянок, спеціалізовані дослідження з визначення таксонів деревних рослин, які не включені у жодну з загальноприйнятих таксономічних баз, а також популяризацію серед наукової й аматорської спільноти в галузі дендрології та розсадництва, серед населення України та за кордоном.

Багатство таксономічного складу, значну кількість інтродукованих і раритетних видів у дендропарку «Клесівський» доречно використовувати з природоохоронною та науковою метою. Однак враховуючи, що це, насамперед, унікальний об'єкт садово-паркового мистецтва на теренах України, як першочергові мають бути визначені просвітницькі та рекреаційні напрями діяльності. Крім того, згаданий парк являє собою перспективний об'єкт для проведення навчальних екскурсій, проходження практики майбутніми фахівцями садово-паркового господарства. Він заслуговує на увагу як перспективний об'єкт для заповідання зі статусом парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. При цьому, деякі ділянки у парку, зокрема ландшафтні групи з використанням хвойних культурварів, потребують здійснення заходів із реконструкції.

Як показує аналіз перспективності використання дендрологічних парків місцевого значення, на їхній базі можливе вивчення рівня акліматизації деревних господарсько-цінних видів та використання інтродуцентів як вихідний селекційний матеріал.

Хоча у дендрологічних парках «Гладковицький» і «Еліта» відбулися значні зміни таксономічного складу порівняно з періодом створення і лише незначна частка перебуває у доброму стані, проведення заходів відновлення як дендрологічних парків доцільне, насамперед з метою збереження вже існуючих цінних деревних рослин. У дендрологічному парку «Пілява», з урахуванням його бідного дендроскладу, рекомендується або здійснити заходи відновлення з ландшафтними рубками і створити посадки з нових видів та культиварів, або надати йому статус ботанічної пам'ятки природи місцевого значення, зберігши у такий спосіб заповідний режим території [76, 78, 79].

З огляду на можливості подальшого розвитку пізнавального туризму [4], усі досліджувані дендрологічні парки на сучасному етапі розвитку («Березнівський», «Клесівський») або на перспективу («Еліта», «Пілява», «Гладковицький») можуть виконувати освітню та рекреаційну функції. З цією метою необхідно підвищувати їх дендрологічну цінність. На основі аналізу одержаних результатів досліджень визначено, що для успішного досягнення цього завдання для всіх парків необхідно та доцільно виконати комплекс заходів, а саме:

- 1) фіксація сучасних комплексних інвентаризаційних досліджень та уточнених картографічних матеріалів у офіційних джерелах;

- 2) підвищення коефіцієнта заповнення видового різноманіття за рахунок рослин родин і родів, які на сучасному етапі розвитку дослідних дендрологічних парків характеризуються слабкою репрезентативністю або взагалі відсутні, зокрема завдяки дендросозофітам та посухостійким інтродукованим рослинам; у трьох дендрологічних парках місцевого значення доцільним видається збільшення культиварного та видового різноманіття за рахунок рослин, які успішно зростають на території інших дендрологічних парків цієї зони, зокрема рослин відділу *Pinophyta*;

- 3) разом зі здійсненням загальноприйнятих організаційно-охоронних заходів щодо збереження багатовікових дерев

доцільним є посилене обмеження рекреаційного навантаження у зоні їх локалізації («Еліта») та проведення вітрозахисних фітомеліоративних заходів («Пілява»).

4) здійснення заходів відновлення з урахуванням принципів формування дендроколекцій за первинним задумом, а саме проведення часткової реконструкції насаджень з метою забезпечення належних умов зростання існуючих деревних рослин цінних видів і створення нових рослинних угруповувань, зважаючи на їх біологічні та екологічні особливості;

5) виконання комплексу агротехнічних заходів із покращення умов зволоження існуючих цінних не посухостійких деревних рослин;

6) формування наукової зони з обмеженням догляду за газонним покриттям під наметом цінних деревних рослин, що досягли фази генеративного віку;

7) здійснення якісного систематичного догляду за насадженнями з урахуванням функціонального призначення парків та їх зон, насамперед у напрямі збереження існуючих раритетних та вікових дерев, а також проведення заходів щодо своєчасного видалення рослин, які негативно впливають на розвиток цінних насаджень.

РОЗДІЛ 4

Територіальна організація та ландшафтно-композиційний аналіз дендрологічних парків Українського Полісся

Дендрологічні парки як об'єкти природно-заповідного фонду з метою успішного їх функціонування та розвитку повинні мати належну організацію території відповідно до природних та соціальних факторів. На якісне виконання головних функцій дендрологічних парків може значно впливати їх ландшафтно-композиційна побудова. Оскільки впродовж розвитку дослідних дендрологічних парків відбулися значні зміни, з метою збереження природоохоронної та естетичної цінності таких доцільно оцінити сучасний стан їх об'ємно-просторової структури та запропонувати напрями заходів відновлення.

4.1 Територіальна організація

Для вичерпної характеристики територіальної організації будь-якого компонента або суспільства в цілому необхідно висвітлювати всі її аспекти або будь-які поєднання [127]. З цією метою для вивчення територіальної організації дендрологічних парків за принципом аналогії здійснено адаптацію переліку аспектів дослідження територіальної організації компонентів просторового прояву суспільного життя, а результати сформовано у вигляді таблиці і використано як послідовну схему вивчення територіальної організації дослідних дендрологічних парків (табл. 4.1).

Аналізуючи локалізацію дослідних об'єктів за сучасним фізико-географічним районуванням та дані Мінприроди України [51, 146], можна зазначити, що дендрологічні парки Українського Полісся із заповідним статусом становлять 7 % загальної кількості дендрологічних парків України та 2,5 % їхньої загальної площі (рис. 4.1).

Таблиця 4.1

**Адаптований перелік аспектів дослідження
територіальної організації дендрологічних парків**

№ з/п	Аспект дослідження та його визначення (за Краснояровою Б. О., 2009)		Адаптоване визначення для дослідження дендрологічних парків
1	Розміщення	Локалізація об'єктів	Локалізація об'єктів за різними аспектами районування (адміністративним, фізико-географічним, дендродекоративним тощо)
2	Територіальні відмінності	Диференціація території за будь-якими ознаками	Порівняння містобудівельних та природних умов розташування дендрологічних парків; їх безпосереднє підпорядкування
3	Просторові відносини	Взаєморозташування об'єктів, що визначає можливість їх взаємовпливу і взаємодії	Територіальна віддаленість
4	Просторові (горизонтальні) зв'язки	Реалізовані відносини, які полягають у потоках людей, матеріалів, енергії, інформації, капіталу	Науково-практична співпраця

Продовж. табл. 4.1

5	Територіальні системи	Поєднання однорідних, тобто схожих за своєю природою об'єктів і явищ, що мають стійкі просторові зв'язки	Функціональні зони, склад насаджень дендрологічних парків
6	Територіальні комплекси	Поєднання різних явищ на певній ділянці земної поверхні, скріплені «вертикальними зв'язками»	Мережа дендрологічних парків та інших об'єктів ПЗФ однієї адміністративної області
7	Територіальні структури	Взаєморозташування, зчленування, взаємне входження територіальних систем і комплексів	Мережа дендрологічних парків України
8	Просторова морфологія	Форма, конфігурація, «малюнок» окремих об'єктів, систем, комплексів	Конфігурація території та планувальна структура дендрологічних парків; схема їх просторового розміщення за різними ознаками
9	Просторові процеси	Стійкі зміни на земній поверхні, що мають горизонтальний вектор	Стійкі зміни на земній поверхні у межах дендрологічних парків (динаміка таксономічного складу, поширення хвороб та шкідників тощо)

10	Територіальне управління	Систематичний цілеспрямований вплив на перераховані вище прояви територіальної організації	Управління Мінприроди України
----	--------------------------	--	-------------------------------

У зв'язку з цим науковці наголошують, що порівняно з іншими природними зонами мережа дендрологічних парків цієї зони слабкосформована [93], а тому потребує розширення за рахунок створення нових об'єктів, які мають науково обґрунтовану перспективність до заповідання. Нині у мережі серед цінних дендрооб'єктів Українського Полісся, які підпорядковані установам лісової галузі, одним із найкращих виокремлюється дендропарк «Клесівський» [5].

Рис. 4.1. Схема розташування дендрологічних парків Українського Полісся: 1 – Волинське Полісся, 2 – Житомирське Полісся, 3 – Київське Полісся, 4 – Чернігівське, 5 – Новгород-Сіверське; Б – «Березнівський», Г – «Гладковицький», Е – «Еліта», К – «Клесівський», П – «Пілява»

За природними умовами дендрологічні парки «Березнівський» і «Клесівський» розташовані у фізико-географічній області Волинського чи Західного Полісся, а три дендрологічних парки місцевого значення – в області

Житомирського Полісся. Окрім того, можна зробити висновок згідно з аналізом картографічних джерел, що вони розташовані нерівномірно: з шести північних адміністративних областей України, які повністю чи частково розташовані в Українському Поліссі (див. розділ 2), дендрологічні парки цієї зони розташовані лише у двох сусідніх областях Правобережної України – Житомирській (3) та Рівненській (2) [145]. Тому розширення мережі дендрологічних парків дослідної зони доцільне за рахунок перспективних дендрооб'єктів, які знаходяться в інших адміністративних областях Українського Полісся (Волинській, Київській, Чернігівській, Сумській).

За результатами аналізу другого аспекту дослідження виявлено, що за містобудівельними умовами один дендрологічний парк розташований у невеликому місті (м. Березне), другий – на околиці селища міського типу Клесів, а три – у сільській місцевості: «Еліта» (с. Грозино), «Пілява» та «Гладковицький» – між селами. Природні умови цих об'єктів відрізняються залежно від фізико-географічної області Полісся (див. розділ 2) та наявних орографічних, гідрологічних мікроумов, зовнішньої ситуації тощо. Також територіальні відмінності полягають у різному підпорядкуванні дослідних об'єктів, що опосередковано впливає на стан насаджень (див. розділ 3). Переважна кількість дендрологічних парків Українського Полісся знаходяться у підпорядкуванні установ лісового господарства (3); освітньому закладу підпорядкований дендрологічний парк «Березнівський», науково-дослідний установі – «Еліта».

Третій аспект дослідження – це просторові зв'язки, що визначають можливості взаємовпливу і взаємодії об'єктів. Вони наявні між дендрологічними парками «Березнівським» та «Клесівським», що розташовані у Рівненській області на відстані 80 км один від одного, та між дендрологічними парками Житомирської області («Еліта», «Пілява» та «Гладковицький»), відстань між якими становить 52–165 км. Однак варто зауважити,

що останні три парки локалізовані та розташовані на відносно невеликій відстані від двох вищезазначених із сусідньої області (142–250 км). З урахуванням цього перспективною видається співпраця дослідних об'єктів місцевого значення для розширення їх колекцій з дендрологічним парком «Березнівський», а також регіональним ботанічним садом Житомирського національного агроекологічного університету за прикладом подібної співпраці інших дендрологічних парків України [102]. Доцільний з цієї точки зору і обмін садивним матеріалом, зокрема самосівом цінних інтродуцентів (див. п. 3.2), між об'єктами, які розташовані у різних поліських областях з метою досліджень акліматизації деревних рослин у різних областях цієї природної зони та розширення їх дендроколекцій. Як зазначалося вище, активну діяльність щодо підвищення інтенсивності співпраці дендрологічних установ проводила проф. О. М. Байрак [98, 102].

Зауважуючи щодо четвертого аспекту – реалізованих відносин, то згідно з історичною довідкою впродовж розвитку відбувалася співпраця засновників парків «Клесівського» (Ворона О. Ф.) та «Березнівського» (Почайвця В. М.), у першому з яких було висаджено передані деревні рослини із другого. Окрім того, обмін садивним матеріалом активно проводиться нині дендрологічним парком «Березнівський» із приватними розсадниками та ботанічними садами України [80].

Досліджуючи територіальні системи у дендрологічних парках (п'ятий аспект), можна зауважити, що в контексті озеленення населених місць з метою забезпечення умов для різних видів відпочинку за кількістю функціональних зон розрізняють парки багатофункціональні та однофункціональні [56]. Разом із тим функціональне зонування у контексті заповідної справи – це розділення природно-заповідної території на певні ділянки (зони), що матимуть різні режими збереження, відтворення та використання екосистем. Згідно з вищезазначеним розподілом дендрологічні парки однофункціональні, однак відповідно до чинного законодавства

для них рекомендовано мати кілька функціональних зон, які обов'язкові для ботанічних садів. З метою ефективної реалізації основних функцій таких об'єктів виділяють експозиційну, наукову, заповідну та адміністративно-господарську зони [87, 144].

За результатами літературного огляду та аналізу наявної документації у жодному із дендрологічних парків не було виявлено розробленого проекту організації території, а тому функціональне зонування дослідних об'єктів фактично не регламентоване. Для того, щоб визначити ступінь відповідності дендрологічних парків їхньому функціональному призначенню, доцільно порівняти фактичне співвідношення існуючих зон з науково-методичними рекомендаціями щодо їх розподілу [85, 144].

З цією метою проаналізовано картографічні та письмові наукові джерела, результати натурних обстежень дендрологічних парків. Визначено, що на сучасному етапі розвитку усі дендрологічні парки місцевого значення «Еліта», «Пілява» та «Гладковицький» мають лише експозиційну зону. На початку створення парку 4,8 % загальної площі знаходилася під розсадником у дендрологічному парку «Еліта». Проте зараз на його місці спостерігається загущена куртина із перерослих 25–30-річних саджанців деревних рослин.

На території дендрологічних парків «Березнівський» і «Клесівський» також переважає експозиційна зона. Проте у них визначені господарські зони, частка яких становить відповідно 0,6 % та 8,6 % їхньої загальної площі. При цьому, в межах парку «Березнівський» наявний також розсадник площею близько 4,0 га, де нині знаходяться перерослі саджанці і фрагментарно він використовується тільки для висівання насіння деревних культур з метою навчальної практики студентів. Основна ж адміністративно-господарська ділянка з насіннесховищем, теплицями та діючий розсадник площею 0,02 га, що має природоохоронну та наукову цінність, розташована поза межами – на території Березнівського лісотехнічного коледжу НУВГП (рис. 4.2). Також на території парку «Березнівський» розташована меморіальна зона, що становить лише 0,5 %.

a

б

Рис. 4.2. Функціональні зони у дендрологічному парку «Березнівський»: а – експозиційна зона; б – діючий розсадник за його межами

За результатами порівняльного аналізу розподілу функціональних зон дослідних об'єктів з нормативними показниками встановлено, що в усіх дендрологічних парках наявна експозиційна зона, яка відповідно до науково-методичних рекомендацій охоплює не менше 50 % загальної площі заповідного об'єкта; у двох з них – адміністративно-господарська, частка якої не перевершує 5–10 %, однак наукова та заповідна зони відсутні. Звідси висновок – на сучасному етапі розвитку в усіх дослідних дендрологічних парках відсутній як формальний, так і фактичний розподіл території на функціональні зони відповідно до чинного законодавства та науково-методичних рекомендацій.

Головним організаційним аспектом ефективного збереження дендроколекцій вважається функціональне зонування дендрологічних парків [97]. Тому необхідно та доцільно виділити перспективні ділянки на сучасній території дослідних об'єктів, які могли б стати основою для формування відповідних зон.

На основі аналізу картографічних і наукових літературних джерел, за результатами натурного обстеження виявлено, що адміністративно-господарську зону в дендрологічному парку «Березнівський» необхідно розширити за рахунок включення в

його межі ділянки адміністративно-господарського призначення, яка розташована поряд із південною межею дендрологічних парків. Разом із тим, на територіях дендрологічних парків «Березнівський» і «Клесівський» існує потреба забезпечити локалізацію господарської діяльності в межах відповідних зон, а саме виключити можливість доступу худоби до експозиційних ділянок. У дендрологічному парку «Гладковицький», «Пілява» та «Еліта», враховуючи близьке розташування установ, яким вони підпорядковані, та їх малу площу, організувати господарську зону, на нашу думку, недоцільно.

Перспективними ділянками для виділення наукової зони в дослідних парках є: новий дендрарій з колекціями, сформованими за систематичним принципом («Клесівський»); діючий розсадник та теплиці за умови їх перенесення у межі парку («Березнівський»). Дендрологічні парки «Еліта», «Гладковицький» та «Пілява» хоча й загалом мають наукову цінність, але окремих перспективних ділянок для виділення наукової зони у їх межах нині не виявлено.

Для створення заповідної зони у дослідних дендрологічних парках перспективні ділянки також фактично відсутні. Проте у межах їхніх експозиційних ділянок основою для виділення підзон регульованої рекреації [87] можуть бути наступні рослинні угруповування: куртина з *L. decidua* («Пілява»), алея з вікових екзеплярів *T. cordata* («Еліта»), група з *L. × polonica* («Гладковицький»), ділянка червонокнижних рослин із *Staphylea pinnata* L., *T. baccata* («Березнівський») та ділянка з раритетними деревними рослинами, зокрема з *Cryptomeria japonica* (Thunb. ex L.f.) D.Don. («Клесівський»).

Окрім того, як зазначалося вище, у дендрологічному парку «Березнівський» наявна меморіальна зона, яка не відповідає функціональному призначенню парку. При цьому її доцільно розглядати як підзону експозиційної частини, що має історико-культурну цінність. Разом із тим, у дендропарку «Клесівський»

доречно створити меморіальну підзону, зокрема на честь будівничого О. Ф. Ворона, як наприклад у дендрологічних парках «Гермаківський» чи «Устимівський» [98].

До того ж, подальше використання за призначенням ділянки старого розсадника у дендрологічному парку «Березнівський», на переконання його працівників, недоцільне у зв'язку із негативними змінами ґрунтових умов. Тому, враховуючи значну відвідуваність та відсутність у межах парку встановлених місць для відпочинку, рекомендується змінити її функціональне призначення з метою організації підзони стаціонарної рекреації для дітей та дорослих. Подібним чином варто реорганізувати ділянку колишнього розсадника у дендрологічному парку «Еліта».

Враховуючи вищевказане, можна зробити наступні висновки:

– у всіх дослідних дендрологічних парках відсутні проекти організації території і, як наслідок, відсутній юридичний та фактичний розподіл на функціональні зони відповідно до чинного законодавства та науково-методичних рекомендацій;

– найрепрезентативніша на їхніх територіях експозиційна зона, у двох з них наявна адміністративно-господарська («Березнівський», «Клесівський»); наукова та заповідна зони відсутні в усіх дендрологічних парках;

– на території дослідних об'єктів наявні перспективні ділянки для вдосконалення функціонального зонування, а саме: розширення адміністративно-господарської зони («Березнівський»); виділення наукової зони («Березнівський», «Клесівський») та в межах експозиційної – підзони регульованої рекреації (усі дослідні дендрологічні парки), стаціонарної рекреації («Еліта», «Березнівський») та меморіальної («Березнівський», «Клесівський»).

Як територіальні системи у дендрологічних парках можна вважати дендроколекції, цінність яких визначається багатством

видового складу. За результатами комплексної оцінки найцінніші колекції деревних рослин «Березнівського» (572 таксонів видового та внутрішньовидового рангу), значно менші вони у парках: «Клесівський» (127 таксонів), «Еліта» (94 таксони), «Гладковицький» (63 таксони) та «Пілява» (49 таксонів). Окрім того, за результатами аналізу видового складу за походженням вставлено, що на основі місцевої дендрофлори закладено дендрологічний парк «Пілява», з обмеженим застосуванням екзотів – «Гладковицький», а з широким використанням інтродукованих деревних рослин – дендрологічний парк «Березнівський», «Клесівський» та «Еліта» (див. розділ 3). Також, за результатами ретроспективного аналізу та натурального обстеження доцільно зауважити, що кількісний склад дослідних колекцій нестабільний і має тенденцію до зниження.

Якщо аналізувати шостий аспект, а саме територіальні комплекси, якими виступають мережі дендрологічні парків у межах адміністративних регіонів разом з іншими об'єктами ПЗФ, що контролюються департаментом чи управлінням екології та природних ресурсів при адміністрації області, в якій вони розташовані, і входять до складу структури ПЗФ України, то пряме керування власне мережею дендрологічних парків в Україні нині відсутнє. Хоча існує Рада ботанічних садів та дендрологічних парків, але вона не має повноважень щодо повноцінного управління та контролю, які надані Мінприроди України, особливо у випадку прямого йому підпорядкування об'єкта ПЗФ.

У контексті дослідження мережі дендрологічних парків як територіальної структури, до якої входять дослідні об'єкти (сьомий аспект), доцільно проаналізувати дані Мінприроди України станом на 01.01.2018 р. [146], що дають змогу виявити характерні особливості їх розподілу за такими даними, як адміністративний ранг, місце розташування, площа та підпорядкування. Окрім того, на основі наукових праць

проф. О. М. Байрак [3, 4] та власних досліджень [17, 19, 21] можна проаналізувати загальну структуру дендрологічних парків за кількісним складом дендроколекцій та рівнем їх науково-дослідної роботи. Таким чином, для територіальної структури мережі дендрологічних парків України визначено характерні особливості її розподілу на сучасному етапі розвитку, які зображено у вигляді таблиці (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Особливості територіальної структури дендрологічних парків України

<i>Ознака</i>	<i>Характеристика</i>
Адміністративний ранг	– переважають дендрологічні парки місцевого значення (38), 20 – мають державний статус; – кількісний склад дендрологічних парків України нестабільний – змінюється упродовж їх розвитку
Місце розташування	– переважна кількість дендрологічних парків розташована у лісостеповій зоні, тому їх мережа слабо сформовано як у степовій зоні, так і ще менше – в зоні Українського Полісся; – найчисельніші регіональні мережі дендрологічних парків розташовані в Тернопільській та Івано-Франківській областях (по 9 об'єктів), відсутні – у чотирьох областях (Волинській, Донецькій, Луганській та Одеській)
Площа	– загальна площа мережі дендрологічних парків становить 1782,805 га, або 0,0413 % ПЗФ України; – вагома частка дендрологічних парків загальнодержавного значення та майже усі місцевого – малі за площею (до 30 га) [45];

	– найбільший за площею державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України (405,8 га)
Кількісний склад дендроколекцій	– найрепрезентативніші дендроколекції (понад або близько 1000 таксонів видового та внутрішньовидового рангів) наявні у чотирьох дендрологічних парках, які є науково-дослідними установами («Софіївка», «Олександрія», «Тростянецький», «Асканія-Нова»), де зростають вікові та раритетні дерева, що становлять національне надбання [139]; – деякі дендрологічні парки загальнодержавного значення мають застарілі дані щодо кількісного та якісного складу колекцій, у вагомій частки дендрологічних парків місцевого значення вони потребують також уточнення [4]
Підпорядкування	– значна кількість дендрологічних парків загальнодержавного значення підпорядкована навчальним закладам (5) та установам лісового господарства (5), місцевого значення – держлісгоспам (12) та органам місцевого самоврядування (10); – підпорядкування значною мірою впливає на рівень науково-дослідної роботи і систематичності догляду[4]
Науково-дослідна робота	– у чотирьох дендрологічних парках загальнодержавного значення («Софіївка», «Олександрія», «Тростянецький», «Асканія-Нова») науково-дослідна робота і догляд за дендроколекціями здійснюється на належному рівні, тоді як діяльність вагомій частки дендрологічних парків не повністю відповідає їхньому функціональному призначенню

За розміром найменші серед дослідних парків – «Клесівський» (3,6 га), «Гладковицький» (4,0 га) та «Еліта» (4,8 га), дещо більший – дендрологічний парк «Пілява» (6,1 га), тоді як найбільшу площу займає дендрологічний парк «Березнівський» (29,5 га) (рис. 4.4).

Оскільки за величиною будь-які садово-паркові об'єкти поділяють на малі (до 10 га), середні (10–30 га) і великі (понад 30 га) [32], то переважну кількість дослідних дендрологічних парків можна віднести до категорії малих; виняток серед них становить «Березнівський», площа якого досягає 30 га.

Подібні та відмінні просторові процеси, які відбуваються у дослідних парках, на основі ретроспективного аналізу та натурних обстежень можна виділити наступним чином:

- несистематичний догляд за насадженнями, що призводить до їхнього загущення та порушення планувальної структури, зменшення кількісного складу видового різноманіття у вагомій частки упродовж їх розвитку, окрім дендропарку «Клесівський»;

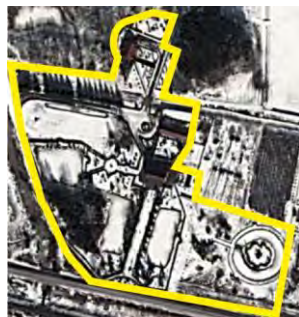
- значне поширення шкідників та хвороб («Еліта», «Березнівський») [90]; руйнування історично цінних рослинних угруповувань («Пілява», «Еліта»);

- погіршення санітарного стану насаджень дендрологічних парків у зв'язку з комплексом абіотичних і біотичних факторів, зокрема з довготривалими посухами у роки досліджень (2013–2018 рр.) та кліматичними змінами загалом.

Останній аспект дослідження територіальної організації дослідних дендрологічних парків – територіальне управління, що здійснюється Мінприроди України, яке безпосередньо впливає на зміни у законодавстві щодо функціонування дендрологічних парків як об'єктів ПЗФ, регулює їх структуру та опосередковано контролює їхню діяльність через департамент чи управління екології та природних ресурсів, окрім тих, що знаходяться у його прямому підпорядкуванні.

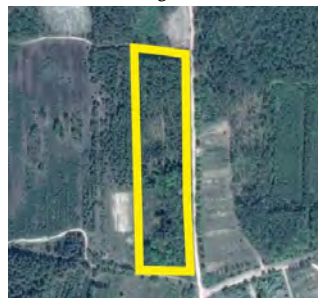
a

б

в

г

д

Рис. 4.3. Межі дендрологічних парків Українського Полісся: а – «Березнівський»; б – «Клесівський»; в – «Пілява»; г – «Гладковицький»; д – «Еліта»

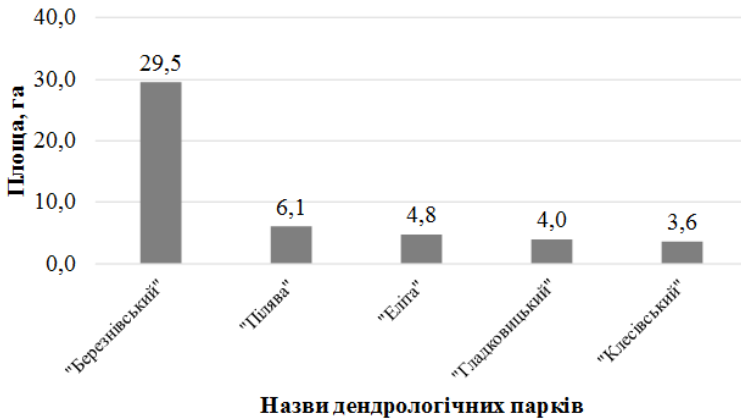

Рис. 4.4. Розподіл дендрологічних парків Українського Полісся за площею

Отже за результатами аналізу територіальної організації дослідних дендрологічних парків за десятьма вищезазначеними аспектами можна зробити висновки:

- мережа дендрологічних парків Українського Полісся на сучасному етапі розвитку кількісно мала і нерівномірна;
- на територіях дослідних дендрологічних парків широко репрезентована експозиційна зона, у деяких з них наявна господарська, тоді як наукова і заповідна відсутні, але при цьому вони мають перспективні для їх виділення ділянки;
- площа вагової кількості дослідних дендрологічних парків досить мала, знаходяться вони у сільській місцевості й підпорядковані установам лісового господарства;
- територіальна близькість між дослідними об'єктами зумовлює перспективність їх взаємодії та співпраці з іншими науковими установами, що до цього часу майже не відбувалося;
- діяльність дендрологічних парків у межах однієї адміністративної області безпосередньо контролюється департаментами екології та природних ресурсів при обласних

адміністраціях, які у свою чергу опосередковано керуються Мінприроди України; пряме керування власне мережею дендрологічних парків в Україні нині відсутнє;

– характерні особливості мережі дендрологічних парків України як територіальної структури, до складу якої входять дослідні об'єкти, наступні: переважання дендрологічних парків місцевого значення, нестабільність кількісного складу, нерівномірність територіального розподілу;

– вагома частка дендрологічних парків України займає малу площу (до 10 га), бракує достовірної інформації щодо фактичного складу дендроколекцій; вони підпорядковані переважно установам лісового господарства, органам місцевого самоврядування та навчальним закладам, активна наукова робота проводиться лише у кількох дендрологічних парках, що підпорядковані науково-дослідним установам.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати про подібність значної кількості характеристик територіальної організації мережі дендрологічних парків Українського Полісся та України в цілому. Звідси існує потреба дослідити організацію дендрологічних парків цієї зони як модельних, а отримані результати можуть бути використаними у дендрологічних парках інших природних зон України.

4.2 Ландшафтно-композиційний аналіз

Дендрологічні парки, як штучно створені заповідні садово-паркові об'єкти, відповідно до законодавства повинні виконувати рекреаційну функцію [144], що разом із естетичною виявляється одним із напрямів фітомеліорації [47, 106].

У зв'язку з цим важливою характеристикою дендрологічних парків, поряд із різноманітністю їх дендроколекцій, вважається правильна ландшафтна організація паркового простору, яка забезпечує ефективніше виконання головних завдань дендрологічних парків, а гармонійне застосування засобів і

прийомів ландшафтного дизайну в побудові пейзажів експозиційних ділянок – збільшує їх культурну, науково-пізнавальну, естетичну та рекреаційну цінність. Аналіз об'ємно-просторової структури дендрологічних парків та репрезентативності засобів гармонізації композиції на сучасному етапі розвитку необхідний для розробки науково-практичні рекомендації щодо їх покращення з точки зору як природоохоронної, так і естетичної цінності.

Одним із важливих аспектів комплексного дослідження сучасного стану будь-яких парків для розробки пропозицій щодо покращення їх об'ємно-просторової структури виступає ландшафтно-композиційний аналіз територій, що здійснюється на основі картографічних, іконографічних, письмових матеріалів та натурного обстеження [32]. Для його проведення доцільно встановити категорії ландшафту, визначити особливості розподілу садово-паркових ландшафтів, сформувати композиційно-просторову оцінку території, а також проаналізувати репрезентативність засобів гармонізації композиції дослідних об'єктів.

Шляхи використання природних компонентів дослідних дендрологічних парків або напрями їх перетворення у процесі відновлювальних робіт, естетичну цінність для рекреації чи заповідання (для перспективних об'єктів) можна встановити, визначивши категорію ландшафту. Залежно від наявності і якості складових його компонентів (рельєфу, зелених насаджень, водойм) виділяють чотири таких категорії [32, 70].

До ландшафтів першої категорії можуть бути віднесені дендрологічні парки «Клесівський» і «Березнівський», оскільки вони мають найвищий естетичний рівень та включають майже всі природні компоненти. У першому парку наявний рівнинний рельєф із штучними поглибленнями для водойм, які нині вже потребують профілактичного очищення. Також існують підвищення як оглядова чи кам'яниста гірка. Виразніший рельєф спостерігається у дендрологічному парку «Березнівський», що

створений на основі природного заглиблення (так званого «поліського блюдця», що походить від льодовикового періоду) та з використанням прийомів геопластики (рис. 4.5).

а

б

Рис. 4.5. Застосування прийому геопластики: а – для формування водойми у дендропарку «Клесівський»; б – для формування водойми та терас у дендрологічному парку «Березнівський»

Окрім того, у період його розквіту функціонували водойми, які нині без води та переважно заросли самосівом деревних рослин, а також фонтан, що також не діє на сучасному етапі розвитку парку. На території обох об'єктів наявні переважно розвинені рослинні угруповування. Однак у першому з них багато молодих посадок віком до 15 років, проте вони вже здатні організувати простір парку. Також деякі ландшафтні композиції дендрологічних парків «Клесівський» та значна частина насаджень «Березнівського» знаходяться у загущеному стані. При цьому загалом для простору обох парків притаманні високі декоративні якості упродовж усього року. Таким чином, у процесі реконструкції доцільно відновити роботу водойм («Березнівський»), здійснити їх очищення («Клесівський»), провести часткову реконструкцію насаджень в обох парках з урахуванням їх функціонального призначення [29].

До ландшафтів другої категорії віднесено територію дендрологічного парку «Еліта», що характеризується дещо нижчими естетичними якостями – рівнинним рельєфом, порушеною структурою рослинних угруповувань та випадково розташованими їх елементами. І хоча на території парку відсутня водойма, проте протікає річка вздовж його західної межі.

Ландшафтами третьої категорії можна охарактеризувати дендрологічні парки «Гладковицький» і «Пілява», території яких маловиразні з низькими естетичними якостями. Обидва парки розташовані на рівнинному рельєфі, різновікові насадження загущені, тут досить складно чітко виокремити рослинні угруповування, окрім рядових посадок із хвойних дерев. Як головну цінність дендрологічного парку «Пілява» варто вказати значну кількість вікових дерев висотою до 37,0 м, у «Гладковицькому» – збережену головну алею, вздовж якої зростають господарсько-цінні інтродуковані та раритені деревні рослини.

Окрім того, для комплексного аналізу сучасного стану і розробки напрямів заходів відновлення у дослідних дендрологічних парках доцільно виконати детальніший аналіз садово-паркових ландшафтів, оцінивши їх репрезентативність на сучасному етапі розвитку [92] та склавши відповідні схеми (рис. 4.6).

Найповніший склад садово-паркових ландшафтів наявний у дендрологічному парку «Березнівський», де переважає парковий тип ландшафту (54,5 %), а в межах окремих експозиційних ділянок – лісовий (28,8 %), регулярний (14,3 %), садовий (2,1 %), лучний (0,6 %) та альпійський (0,3 %). Варто зауважити, що 55,0 % загальної площі регулярного ландшафту – це ділянка старого розсадника, що, як зазначалося вище, лише фрагментарно використовується для висівання деревних рослин. На вагомій частині ділянки знаходяться перерослі саджанці деревних рослин переважно аборигенних видів. Як виявилось, на час розквіту парку в межах регулярного ландшафту його південного входу

розміщувався розарій, який у зв'язку з абіотичними факторами нині майже зруйнований. Також, на території цього парку наявні дві ділянки колишнього кам'янистого саду (1,0 %), де нині спостерігається парковий ландшафт, що спричинено активним розвитком хвойних дерев і кущів, крони яких закрили композиції з каміння.

Таким чином, для покращення санітарного стану та естетичного вигляду дендрологічного парку «Березнівський» потрібно ліквідувати загушення у зоні його паркових ландшафтів та збільшити їх частку за рахунок лісових, оскільки вони найповніше відповідають функціональному призначенню парку. Садові ландшафти необхідно відновити: реставрувати сирингарій, в якому багато рослин випало, та реконструювати сад чубушників, що знаходиться у загущеному стані. Регулярний ландшафт у зоні старого розсадника також доцільно реконструювати, змінивши частково функціональне призначення цієї території. Розарій у зв'язку із впливом несприятливих абіотичних факторів не підлягає відтворенню. Його можна реконструювати за рахунок створення нових композицій із зимостійких та посухостійких кущових видів чи багаторічних квітів.

У дендропарку «Клесівський» переважають регулярні ландшафти (54,3 %), наявні також парковий (34,4 %), а в межах регулярного – фрагмент альпійського ландшафту (кам'яниста гірка, 0,5 %) та поряд – лучний (2,5 %). Лісовий тип ландшафту (8,4 %) спостерігається у зоні молодих соснових насаджень та на межуючих ділянках. Реконструктивні заходи у цьому парку доцільно спрямувати на консервацію регулярних типів ландшафтів та реконструкцію паркових ділянок, зокрема у південно-східній частині парку зі збільшенням їхньої частки за рахунок лучного та лісового типів ландшафту.

Переважно парковий тип ландшафту (40,0 %) сформувався у дендрологічному парку «Еліта». Тут наявні також закриті ділянки лісового типу (33,3 %), відкриті галявини з елементами садового (22,9 %) та регулярного (3,9 %) ландшафтів.

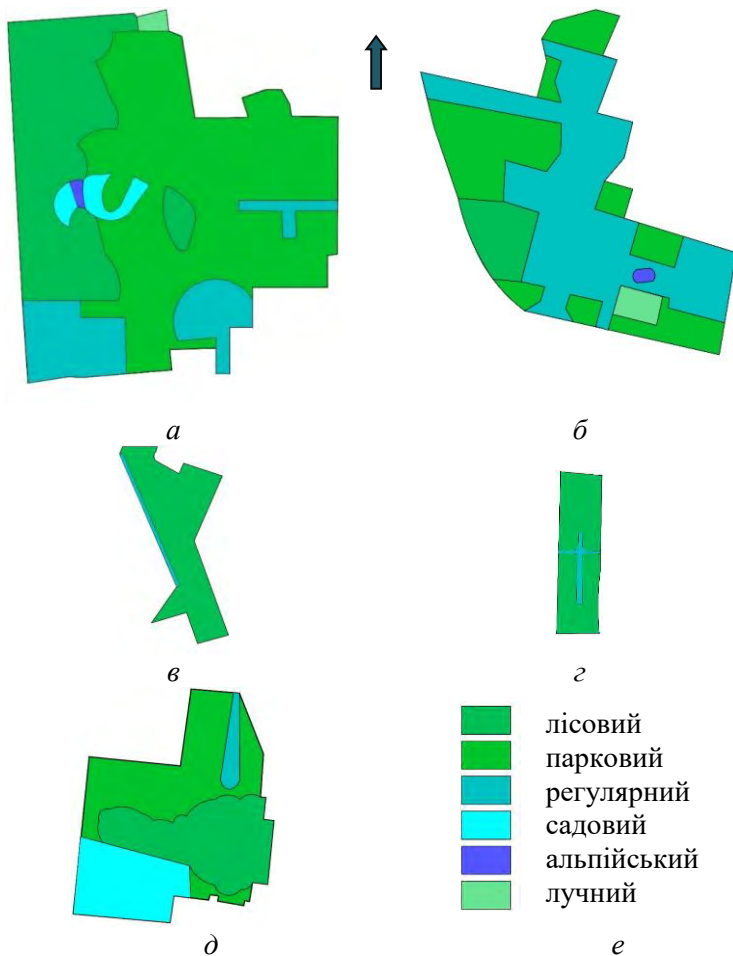

Рис. 4.6. Схеми садово-паркових ландшафтів Українського Полісся: а – «Березнівський» (М 1:10000); б – «Клесівський» (М 1:5000); в – «Пілява»; г – «Гладковицький» (М 1:20000); д – «Еліта» (М 1:10000); е – умовні позначення

У ході відновлювальних робіт рекомендується збільшити частку паркового ландшафту за рахунок садового і лісового та його реконструкцію, реставрацію регулярних елементів паркового простору.

Найменша кількість садово-паркових ландшафтів виявлена у двох дендрологічних парках – «Пілява» та «Гладковицький». У них сформувався лісовий тип ландшафту (94,9 % і 95,2 % відповідно), що може бути пов'язано з відсутністю систематичного догляду (рис. 4.7–4.8). До того ж у них наявні елементи регулярного типу (5,1 % та 7,4 %), а саме рядові посадки із хвойних дерев (рис. 4.9). Отже, заходи щодо відновлення у цих двох дендрологічних парках мають бути спрямовані на збільшення частки паркового ландшафту за рахунок лісового із консервацією найцінніших рослинних угруповувань лісового типу та реставрацією регулярних елементів.

Одержані результати аналізу показують рівень репрезентативності садово-паркових ландшафтів у дослідних дендрологічних парках (табл. 4.3).

Як важливу складову ландшафтно-композиційного аналізу варто вказати композиційно-просторову та композиційно-ландшафтну оцінки, які можна поєднати. Для кожної оцінки необхідно визначити естетичні якості окремих ділянок об'єкта на сучасному етапі розвитку, візуальні зв'язки на території та за межами дослідних об'єктів. З цією метою доцільно виконати ряд завдань і відобразити їх результати у вигляді схем композиційно-ландшафтною оцінки для кожного з об'єктів:

- проаналізувати орографічні умови на території (рівнини, пагорби, схили та інші елементи мікрорельєфу);

- дослідити просторову організацію паркового середовища, а саме співвідношення площ відкритого, закритого і напіввідкритого просторів;

- визначити місцезоміщення видових точок та їх кількість, а також точок панорамного огляду, збережені та порушені перспективи, зокрема наявність віст та оберених перспектив;

Рис. 4.7. Лісовий тип ландшафту. Дендрологічний парк «Пілява»

Рис. 4.8 Лісовий тип ландшафту. Вид з головної алеї. Дендрологічний парк «Гладковицький»

Рис. 4.9. Фрагмент регулярного типу ландшафту. Дендрологічний парк «Гладковицький»

Таблиця 4.3

**Розподіл площі дендрологічних парків
Українського Полісся
за типами садово-паркового ландшафту**

<i>Дендрологічний парк</i>	<i>Тип садово-паркового ландшафту, %</i>					
	<i>лісовий</i>	<i>парковий</i>	<i>лучний</i>	<i>садовий</i>	<i>регулярний</i>	<i>альпійський</i>
«Березнівський»	28,8	54,0	0,6	2,1	14,3	0,3
«Клесівський»	8,4	34,4	2,5	-	54,3	0,5
«Еліта»	33,3	40,0	-	22,9	3,9	-
«Гладковицький»	92,6	-	-	-	7,4	-
«Пілява»	94,9	-	-	-	5,1	-

– встановити композиційні складові (композиційний центр, доміанти, композиційні вузли, головні та другорядні вісі, акценти);

– виявити репрезентативність архітектурних споруд та водойм на території дослідного об'єкта (дод. Д).

З аналізу стилістичних особливостей за архітектурно-планувальним рішенням дендропарк «Клесівський» має регулярне планування [66], регулярне з елементами пейзажного – «Гладковицький», хоча нині планувальна структура останнього частково порушена. Пейзажний прийом планування з елементами регулярного спостерігається у дендрологічному парку «Березнівський», «Еліта» та «Пілява». Таким чином, вагома кількість досліджуваних дендрологічних парків створені з використанням змішаного прийому, окрім дендропарку «Клесівський», у якому найширше наявне регулярне планування.

На основі картографічних матеріалів можна дослідити композиційну побудову планувальної структури. При цьому, садово-паркові об'єкти класифікують за побудовою планувальної структури на панорамні, глибинні, центричні, осьові, променеві, кільцеві, зірчасті, змішані [32]. Серед дослідних об'єктів, на основі супутникових зйомок 2014–2018 року [145] виявлено, що змішана композиційна побудова притаманна дендрологічним паркам «Березнівський» (переважно панорамна з елементами осьової, променевої та кільцевої), «Клесівський» (осьова з елементами кільцевої та променевої), тоді як у дендрологічних парків місцевого значення («Еліта», «Гладковицький», «Пілява») побудова переважно осьова. На нашу думку, це зумовлено, насамперед, топографічними і містобудівельними умовами, а також специфікою функціонального призначення дендрологічних парків, оскільки в них запроєктовані як колекції деревних рослин за ботаніко-географічним чи систематичним принципом, так і їх ландшафтні експозиції, що презентують способи використання деревних рослин у дизайні паркового середовища.

Якщо аналізувати детально композиційно-просторову та композиційно-ландшафтну побудову кожного з дослідних парків, за результатами ретроспективного аналізу, картографічних даних та натурних обстежень можна стверджувати, що об'ємно-просторова композиція дендрологічного парку «Березнівський» розташована на пересіченій місцевості. У зв'язку з цим під час планування території було створено ландшафтні композиції зі схилами і підйомами, з урахуванням рельєфу прокладено доріжки, використовуючи пейзажний прийом планування, в понижених місцях було створено каскад із штучних озер, які, що зазначалося вище, тепер не функціонують, з «Острівцем закоханих» і підвісним «американським містком», що поєднує береги стилізованого кам'янистого каньйону із оглядовою гіркою. Окрім того, включені елементи геопластики – мікропідвищення у зоні «кам'янистого каньйону», сформовані із побутового сміття.

Завдяки створеним насадженням на колишніх полях нині сформувалися переважно напіввідкриті простори (43,4 %), у межах вхідної частини, модульного саду та водойм – відкриті (17,1 %), а в зоні масиву ділянок експозицій «Ліси рівнин України», «Карпати», «Збірні екзоти», частково «Америка», «Пам'ятні посадки» – закриті простори (39,5 %).

Разом із тим, розподіл ландшафтів у лісопарках Полісся науковцями рекомендовано формувати таким чином: закриті (55,0 %), відкриті (25,0 %) та напіввідкриті (20,0 %) простори [39]. Відповідно до цього розподілу необхідно збільшувати площу відкритих просторів за рахунок напіввідкритих. Проте враховуючи функціональне призначення парку, екологічні особливості росту і розвитку деревних рослин, видається доцільним коригування цієї структури у напрямі збільшення часток напіввідкритих та відкритих просторів за рахунок закритих.

На території дендрологічного парку «Березнівський» виявлено 17 основних видових точок. У вхідній зоні деякі з них передбачають статичний огляд. Далі, на екскурсійному маршруті, сформовано додаткові видові точки динамічного огляду з ритмічним чергуванням різних просторів, тому кількість таких локацій на екскурсійному маршруті досягає 25. На їх основі працівниками парку було сформовано основний екскурсійний маршрут довжиною 1,5 км, що дає змогу відвідувачам знайомитися з 40 % експозиції дендрологічного парку [59, 67, 115].

Серед них можна виділити 12 панорамних точок, чотири з яких розташовані у вхідній зоні навколо центральної композиції, інші – на розв'язках доріжок, на оглядовій гірці та у зоні водойм (рис. 4.10).

З основних видових точок розкриваються перспективи, а дві вхідні ділянки дендрологічного парку вирішено у вигляді віст. Перша з них починається із діючого входу садом витких рослин, а її кульмінаційним елементом виступає колишній розарій із 30-мет-

а

б

*Рис. 4.10. Панорамна видова точка у вхідній частині:
а – влітку; б – восени. Дендрологічний парк «Березнівський»*

ровим у діаметрі нефункціонуючим нині фонтаном; друга – від проєктованого входу зі східної сторони вздовж алеїної посадки з кульмінацією – модульний сад. Також із розвитком рослин сформувалися вісти і у прогулянковій частині парку, на меморіальній ділянці, види на композиції ділянки «Кавказ» та ін. (рис. 4.11).

У парку деякі перспективи можна вважати оберненими, наприклад, перспектива на оглядову гірку, а з неї – вид на сирингарій і водойми; з містка на колишній водоспад, і навпаки; у меморіальній підзоні (рис. 4.12).

*Рис. 4.11. Віста на місток.
Дендрологічний парк «Березнівський»*

а

б

*Рис. 4.12. Обернені перспективи у дендрологічному парку
«Березнівський»: а – напрямом «оглядова гірка – пейзажна
розв'язка доріг»; б – напрямом «місток – водоспад»*

Разом із тим на території парку виявлені й порушені перспективи, наприклад, з містка вид у напрямку водоспаду має естетичний вигляд, тоді як у зворотньому – загущені вербові посадки навколо колишньої водойми закривають перспективу на експозиційну ділянку «Японо-Китайський регіон».

Деякі запроєктовані за первинним задумом перспективи порушені у зв'язку з розвитком крон деревних рослин, що може бути спричинено неврахуванням біологічних особливостей під час створення таких посадок. З цієї ж причини планувальна структура згаданого парку потребує часткових відновлювальних робіт за рахунок відтворення дорожньо-стежкової мережі (розчищення від самосіву та порості), а також облаштування покриття, яке нині можна спостерігати тільки на вхідній площі, для підвищення зручності пересування відвідувачів.

Крім того, у цьому дендрологічного парку наявна планувальна структура вирізняється значною кількістю місць, які могли б відігравати роль додаткових видових точок. Проте тепер вони або мають порушені перспективи, або їх пейзажна картина не має значної естетичної цінності.

На основі проведеного аналізу в композиційній побудові дендрологічного парку виявлено одну головну композиційну вісь та дві другорядні, а також три композиційні вузли, центральні композиції яких водночас слугують домінантами. Перший розташований у вхідній частині як колишній розарій; другий – модульний сад, третій – система водойм з містком та оглядовою гіркою, навколо яких розташований терасований сирингарій. Головним композиційним центром у планувальній структурі дендрологічного парку раніше була оглядова гірка, але у процесі розвитку цю роль стала виконувати ділянка з колишнім розарієм [171]. Загалом просторова структура дендрологічного парку складається із 23 територіальних одиниць – ландшафтних регіонів, які відрізняються за формами рельєфу, типами просторової структури, складом насаджень. Проте на відміну від проектного авторського задуму, в процесі реконструктивних робіт

упродовж розвитку дендрологічного парку було змінено напрямок планувальної осі: нині система паркової композиції має кілька домінант і стала кільцевою (замкнутою) з єдиним входом, а не радіально-зірчатою, як раніше, де роль паркової домінанти виразно виконувала оглядова гірка.

Акцентами у композиційно-просторовій структурі дендрологічного парку «Березнівський» та на території Березнівського лісотехнічного коледжу, на якій також наявні елементи дендроколекції парку, виступають:

– архітектурні споруди – місток (рис. 4.13), басейн, водоспад, меморіальні камені, «Мольфарський камінь» (уламок граніту, рис. 4.14);

– елементи геопластики (оглядова гірка);

– інформаційні щити та скульптури на території коледжу (кіт і миша, лісовик);

– елементи благоустрою (місце відпочинку біля адміністративної будівлі);

– невеликі тематичні ділянки, які відрізняються від тематики загальної території за змістом (лікарський город, меморіальна композиція).

Деякі з вищенаведених акцентів потребують відновлення (альтанка), підвищення природоохоронної, естетичної та пізнавальної цінності (лікарський город), забезпечення функціонування (басейн), а також розширення їх мережі (природоохоронні таблиці та вказівники, місця для рекреації).

Роль акцентів також можуть виконувати деревні насадження за рахунок форми крони, її розміру, кольору та фактури. Яскраво вираженими акцентами у дендрологічному парку «Березнівський» виявлено було деревні насадження переважно на території коледжу: вистрижені зелені скульптури із хвойних рослин «Змій Горинич» (рис. 4.15), квітники та нові ландшафтні композиції з невисокорослих культурварів хвойних та листяних кущів.

Рис. 4.13. Композиційний акцент – «американський» місток. Дендрологічний парк «Березнівський»

Рис. 4.14. Стилізовані вказівники та «Мольфарський камінь» – композиційні акценти. Дендрологічний парк «Березнівський»

На цій території також виявлено багато акцентів із солітаріїв різних видів деревних рослин та їх культиварів: *S. alba* 'Vitellina Pendula', *A. negundo* 'Argenteo-variegatum', *Cercis canadensis* L., *Magnolia kobus* DC., *L. tulipifera* L., *Catalpa speciosa* (Warder ex Barney) Warder ex Engelm., *Robinia viscosa* Vent., *A. platanoides* 'Globosum', *G. biloba*, *P. abies* 'Compacta'), задекорований стовп за допомогою *Celastrus scandens* L.; букетна посадка *B. pendula* (рис. 4.16).

На території власне дендрологічного парку «Березнівський» порівняно із його значною територією (29,5 га) не так часто зустрічаються акценти, особливо у літній період. Найвиразнішими, зокрема у безлистяний період року, серед них наявні солітарії та невеликі групи із хвойних за рахунок насичено-зеленого чи іншого оригінального забарвлення, регулярної форми крони. Такими акцентами на території виступають солітарії з *Th. occidentalis* 'Rheingold', *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco, *P. pungens* 'Glauca', *P. sylvestris* var. *hamata* Steven., *Ch. pisifera* 'Filifera', *Platyclusus orientalis* (L.) Franko, *Juniperus virginiana* L., *A. balsamea*, *Picea asperata* Mast., *P. strobus* (рис. 4.17).

Листяні рослини можуть виконувати роль акцентів у різний період року за рахунок оригінального вигляду різних частин їхньої крони. У дендрологічному парку «Березнівський» виявлено рослини як солітарії на тлі інших рослин чи газону, які можна вважати акцентами за рахунок:

– кольору плодів (*Euonymus verrucosus* Scop., *Malus zumi* (Matsum.) Rehder, *Ch. japonica*, *Sorbus alnifolia* (Siebold & Zucc.) K.Koch) та кори (*Prunus maackii* Rupr., *Betula alleghaniensis* Britton, види роду *Cornus* L.) восени; листя: яскраво-зелений (група із видів роду *Gleditsia* L., *Juglans nigra* L.), пурпуровий (група із *Pr. cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriŠre) Dost l), культиварів (*B. thunbergii* 'Aurea', *Ligustrum vulgare* 'Aureum', *F. sylvatica* 'Atropurpurea', *Ph. opulifolius* 'Diabolo'), восени – *Q. rubra*, *Acer tataricum* L., *Fraxinus pennsylvanica* Marshall, *Prunus virginiana* L., *Aronia melanocarpa* (Michx.) Elliott, *Pyrus calleryana* Decne. та ін.);

Рис. 4.15. Композиція «Змії Горинич» із *P. abies* 'Compacta' та *Th. occidentalis* 'Rheingold'. Дендрологічний парк «Березнівський»

а

б

Рис. 4.16. Композиційні акценти у дендрологічному парку «Березнівський»: а – *S. scandens*; б – *B. pendula*

квітів –солітарії на тлі газону у зоні колишнього розарію (*F. europaea* та різних видів із роду *Spiraea*), групові посадки рослин родів гарноквітух рослин (*Syringa* L.) навесні; *Kolkwitzia amabilis* Graebn., *Cornus sanguinea* subsp. *australis* (C.A.Mey.) Jáv. у літній період (рис. 4.18);

– форми крони (*A. tataricum*, *Salix fragilis* 'Globosa');

– фактури кори (*Pterocarya stenoptera* C. DC.), крони (*Juglans mandshurica* Maxim., *C. speciosa*, *Sambucus nigra* 'Laciniata', *Catalpa bungei* C.A.Mey.).

Особливо виразні рослини, які виділяються серед інших за кількома характеристиками одночасно. Так, комплексний вплив на відвідувачів може здійснювати *Amorpha fruticosa* L., яка у літній період досить виразна на фоні відквітуваних рослин за рахунок кулястої форми крони, кольору квітів, звукового ефекту бджіл навколо неї та приємного аромату (рис. 4.18). Однак значна кількість солітаріїв з листяних кущів і дерев на тлі інших слабо вирізняються за своїми характеристиками саме у цей період.

Домінантами серед насаджень виступають групи із хвойних (*Pinus cembra* L., *Pinus rigida* Mill.) та листяних (гай з *B. pendula*, меморіальні посадки із *T. cordata*, куртини з особин різних видів роду *Salix*) рослин.

Таким чином, на основі аналізу іконографічних матеріалів та натурального обстеження виявлено, що у композиції деревних насаджень дендрологічного парку «Березнівський» акцентами переважно слугують хвойні дерева, тоді як у літній період, під час якого відбуваються численні екскурсії у цьому парку, спостерігається нестача акцентів з листяних рослин. З метою урізноманітнення пейзажів дендрологічного парку доцільно сформуванати ширшу мережу акцентів з листяних дерев та кущів, що мають оригінальний колір чи фактуру крони, виразне квітування у літній період. При цьому наявні кущові та деревні групи необхідно частково розрідити, щоб виокремити найефектніші рослини.

а

б

Рис. 4.17. Композиційні акценти у дендрологічному парку «Березнівський»: а – *P. sylvestris* var. *hamata* (синонім *Pinus sosnowskyi* Nakai); б – *A. balsamea*

а

б

Рис. 4.18. Композиційні акценти у дендрологічному парку «Березнівський»: а – *K. amabilis*; б – *A. fruticosa*

Втрачені акценти варто відтворити за рахунок фізіономічно подібних рослин, швидкокорослих та успішно інтродукованих у зоні Полісся. Нові елементи насаджень повинні відповідати ідейному задуму колекційних ділянок та гармонійно поєднуватися з існуючими елементами композиції.

Аналізуючи репрезентативність архітектурних споруд можна зауважити, що такі на території дендрологічного парку відсутні, окрім двох невеликих господарських будівель у північній частині парку. Як зазначалося вище, на території парку наявні чотири пониження для водойм із водоспадом на першій з них, але вони не функціонують, як і фонтан на центральній площі у вхідній частині.

Як показав аналіз композиційно-просторової структури дендропарку «Клесівський», він розташований на рівнинному рельєфі. Разом із тим у процесі його формування було використано прийом геопластики у вигляді понижень для чотирьох водойм і підвищень для оглядового майданчика «Високий замок» та невеликих кам'янистих гірок.

Переважають на території цього парку відкриті простори (73,7 %). Значно меншу частку становлять напіввідкриті простори (17,5 %) у зоні ландшафтних груп, а на закриті простори припадає найменша частка території (8,4 %) у зоні соснових насаджень. При цьому з півдня, півночі та заходу дослідна територія межує з лісовими насадженнями закритого типу.

Враховуючи вищезазначене, з точки зору підвищення рекреаційної цінності цього дендрологічного парку доцільне створення напіввідкритого простору у зоні соснових насаджень із пейзажним плануванням, з південного боку від острова, а також на ділянці між озером та рядовою посадкою у західній частині, на якій подекуди вже розпочато створення молодих посадок родових колекцій листяних і хвойних дерев. Також потрібно облаштовувати межуючі ділянки з використанням пейзажного прийому планування, зокрема біля природної водойми з північно-східної межі парку та у соснових насадженнях.

На території цього дендрологічного парку виявлено 34 видові точки, місце розміщення яких пов'язане із планувальною структурою паркової території та розташуванням лав та інших місць для відпочинку (рис. 4.19). Наявні також три панорамні точки: у зоні оглядової гірки та двох містків через канали. Навколо

водойми із західної частини вид на неї з місць відпочинку подекуди закритий кронами дерев. Проте майже всі перспективи чітко проглядаються: у композиції парку виявлено 7 основних перспектив, вагома кількість яких обернені (вхід на територію – адмінбудівля, вхід на місток – острів та ін.). Дві з них мають невиразну кульмінаційну розв'язку (вид вздовж алеї з *Catalpa bignoniodes* Walter та з *T. cordata*).

На основі проведеного аналізу в композиційній побудові парку виявлено одну головну композиційну вісь та п'ять другорядних, а також три композиційні вузли: перший – зона адміністративної будівлі, другий – оглядовий майданчик «Високий Замок», третій – зона будинку для гостей. Домінантами слугують «Острів кохання» з водним каналом навколо нього, водойма вздовж соснового гаю та адміністративно-господарська зона, як головний композиційний центр у планувальній структурі дендрологічного парку. Окрім того, роль додаткових композиційних центрів виконують: острів, зона роздоріжжя біля господарської частини та ділянка з формованою рослиною із *Taxus baccata* L. під назвою «Чаша».

На території парку загалом наявно три прямокутні штучні водойми та одна кругла з острівком. Нині вони знаходяться у доброму стані, але спостерігаються процеси застоювання води та заростання (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.). Як зазначалося вище, на території парку також знаходиться кілька архітектурних споруд: адміністративна та господарська будівлі, теплиця, оздоровчий комплекс, або будиночок для гостей (рис. 4.20).

У дендропарку «Клесівський» акцентами виступають насадження з природною формою крони (*Betula utilis* var. *jacquemontii* (Spach) H.J.P.Winkl., група *B. pendula* із місцем відпочинку під ними, *T. cordata*, *P. pungens* 'Glaucous' та ін.) (рис. 4.21). Однак головну окрасу парку створюють акценти у вигляді різних формованих рослин, кількість яких за підрахунками 2015 року, 111 рослин, з яких 40 % – з *Th. occidentalis* та її

Рис. 4.19. Видова точка на адміністративну будівлю з місця для відпочинку. Дендропарк «Клесівський»

Рис. 4.20. Видова точка на «Райський куточок» з оздоровчим комплексом. Дендропарк «Клесівський»

культиварів (*Th. occidentalis* 'Columna', *Th. occidentalis* 'Fastigiata') та 30 % із *P. abies*. Загалом, на території дендрологічного парку нараховано до 35 форм різних «зелених скульптур», з яких до типових відноситься п'ять. Серед них найбільша кількість рослин, сформована у вигляді кулі (43 шт.), значно менше – у вигляді циліндрів (16), «панночок» (7), «вулика» (5), триповерхових фігур (3) і конусів (3). Інші 30 форм унікальні та мають власні назви, наприклад, «Свіча Діви Марії», «Келих Богдана Хмельницького», «Келих шампанського», «Ваза», «Восьминіг», «Машина», «Їжак», «Глухар», а також спіралі, шахові фігури та інші незвичайні топіарні форми (композиції «Ліхтар», «Герб України», «Чаша» тощо) (рис. 4.22). Варто зауважити, що деякі зелені скульптури сформовані за допомогою каркаса, наприклад, кінь на «Острові кохання» та два «зелених ліхтарі» (для дітей їх називають – «Змій Горинич») з *Th. occidentalis* 'Columna'. Однак із розвитком оточуючих композицій вид на деяких із них стає дещо не повним («Їжак», «Ворон»), або їх естетичний і санітарний стан незадовільний («Кінь») [63, 64].

Окрім того, змінними акцентами виступають гарноквітучі кущі та квітники, однак порівняно з топіарними формами та МАФ менш виразні. Яскравими акцентами у цьому парку виступають МАФ – елементи благоустрою (колодязь, бесідка). Проте серед переважаючих дерев'яні скульптури, створені відповідно до лісівничої тематики. Кількість таких становить 15 (композиція «Лісоруби», «Лісова пісня: Лукаш і Мавка» та ін.), а деякі з них вже потребують реставраційних робіт (рис. 4.23, рис. 4.24). Серед кульмінаційних композицій також варто виокремити оглядовий майданчик «Високий Замок».

За наступним аналізом дослідних дендрологічних парків у аспекті дослідження їх композиційно-просторової структури, дендрологічний парк «Еліта» розташований на рівнинній території, де значну частку становлять закриті (38,3 %) у зоні експериментальних посадок широколистяних видів та відкриті (24,3 %) простори у зоні галявин і плодового саду. Значна частка

а

б

*Рис. 4.21. Композиційні акценти у дендропарку «Клесівський» із *P. pungens* 'Glauca': *а* – із природною формою крони; *б* – з штучно сформованою короною*

а

б

*Рис. 4.22. Формовані деревні композиції у дендропарку «Клесівський»: *а* – «зелена скульптура» під назвою «Ліхтар»; *б* – «Герб України»*

Рис. 4.23. Елементи благоустрою як акценти. «Капітанський місток». Дендропарк «Клесівський»

а

б

Рис. 4.24. Малі архітектурні форми як акценти у дендропарку «Клесівський»: а – композиція «Лісоруби»; б – композиція «Лісова пісня: Лукаш і Мавка»

припадає на напіввідкриті простори (40,7 %) у зоні ландшафтних груп деревних рослин, березового гаю та вхідної алеї. Такі простори можуть бути значно комфортнішими як для відвідувачів, так і для зростання рослин, особливо у спекотний період року. Звідси існує потреба у збільшенні їх частки за рахунок відкритих просторів, зокрема у зоні старого плодового саду, та на основі закритих – на ділянці колишнього розсадника.

На території дендрологічного парку «Еліта» виявлено до 18 видових точок, місце розташування яких пов'язане з планувальною структурою паркової території та естетичністю пейзажної картини на сучасному етапі розвитку парку. П'ять із них можна вважати панорамними: у зоні меморіальної композиції, по середині галявин, на узліссі та на роздоріжжі. Деякі видові точки включають вид на пейзажі за межами парку, зокрема на штучно розширене русло р. Синявка (рис. 4.25).

Разом із тим, планувальна структура парку раціонально неузгоджена із сільською електромережею. Так, вхід до головної алеї повністю перегороджений стовпом, а вздовж захисної огорожі з *Th. occidentalis* 'Columna' розташована ЛЕП, внаслідок чого дерева зазнають обрізки, а вздовж березових куртин – сформована просіка із ЛЕП середньої напруги, що обмежує доступ відвідувачів у цій зоні. Окрім того, південна межа парку чітко не виокремлена в натурі.

У композиції дослідного парку визначено п'ять перспектив, серед яких спостерігаються і вісти, які загущені або їх кульмінаційна композиція має непривабливий вигляд. Деякі з перспективних вісей порушені у зв'язку з розвитком крон деревних рослин, що може бути спричинено неврахуванням їх біологічних особливостей під час створення посадок та значним поширенням самосіву *J. nigra* та *Juglans cinerea* L., *Rhus typhina* L., *Q. rubra*.

На основі проведеного аналізу у композиційній побудові дендрологічного парку виявлено декілька композиційних вісей, одна з яких проходить через вхідну березову алею до меморіальної

композиції та галявини, друга – вздовж дороги, що перетинає парк до дитсадка, яку можна умовно назвати головною (фактично сільська вулиця), третя – вздовж доріжки з віковими липовими насадженнями, четверта – вздовж просіки для лінії електропередач посеред березових куртин, а п’ята – від головної вісі через плодовий сад.

Парковими домінантами виступають три галявини, березовий гай та експериментальні посадки лісових культур, що утворюють суцільну куртину: 1) *Q. robur* та *T. cordata*; 2) *A. platanoides*, *Q. robur* та *T. cordata* з домішкою *B. pendula*; 3) подвійні та потрійні посадки разом в одному місці рослин *Q. rubra* та *Q. robur*. Галявина як кульмінаційна розв’язка вхідної алеї виконує роль головного композиційного центру у планувальній структурі східної частини дендрологічного парку. Варто зауважити, що місцеві мешканці використовують її для випасу худоби, що спричинює значне пошкодження стовбурів рослин *Th. occidentalis* 'Columna'.

У цьому дендрологічному парку виявлено значно менше акцентів порівняно з вищезгаданими парками. Головними з них вирізняються рядова посадка із вікових рослин *T. cordata* та меморіальна композиція у вигляді меморіального каменю, присвяченого подіям радянського періоду, в оточенні хвойних посадок із *J. sabina*. Хоча згідно з первинним задумом на місці цієї композиції проектувався фонтан.

Окрім того, на території парку акцентами виступають солітарії із *Berberis vulgaris* L., *B. vulgaris* 'Atropurpurea', *Rosa canina* L., *Crataegus submollis* Sarg., *Sorbus aucuparia* L. особливо в осінній період, навесні – з різних видів *Spiraea*, а також на межі парку – *Q. robur*, *S. alba* 'Vitellina Pendula' за рахунок виразної архітектоніки крони. У композиції центральної галявини виразними акцентами слугують культивари (*Cornus alba* 'Argenteo-marginata', *Th. occidentalis* 'Rheingold', *M. alba* 'Pendula', *P. pungens* 'Glauca', *Q. robur* 'Fastigiata', рис. 4.26).

*Рис. 4.25. «Запозичений пейзаж»: солітер *Q. robur* на березі р. Синявка. Дендрологічний парк «Еліта»*

Рис. 4.26. Акценти на центральній галявині у дендрологічному парку «Еліта»

Вагома частка з них перебуває у задовільному стані. Проте деякі рослини культиварів, що згідно з первинним задумом могли б виконувати роль акцентів, нині мають порушений габітус у зв'язку з несистематичним доглядом за насадженнями. Крім того, у парку роль акцентів виконують і види деревних рослин, зокрема за рахунок регулярної природної форми крони (*Salix caprea* L.), а за кольором і фактурою *Acer ginnala* Maxim. Проте зважаючи на нерівномірність їх розташування, зокрема у зоні галявини між березовою та дубово-липовою куртиною, рекомендується композицію насаджень доповнити високодекоративними та дендрологічно цінними деревними рослинами з урахуванням їх екологічних вимог.

Будівлі та водойми на території парку відсутні, проте вони знаходяться навколо парку. Поруч розташований корпус науково-дослідного інституту, якому підпорядкований парк, а також житлові одноповерхові та багатоповерхові будинки. Так, місцеві мешканці стали причиною незадовільного санітарного стану парку, організувавши несанкціоноване сміттєзвалище у його північно-західній частині неподалік від вікових посадок та у зоні колишнього розсадника. Саме у цій зоні у зв'язку із інтенсивним рекреаційним навантаженням спостерігається ущільнення ґрунту між рослинами *P. abies* та їх пошкодження.

На території дендрологічного парку «Гладковицький» наявний рельєф, де сформувалися виключно закриті простори. Через відсутність систематичного догляду в дендрологічному парку відбулося значне поширення самосіву *Q. rubra* та *C. scandens*, які порушують загальну його композицію та зменшують рівень забезпечення екологічних і біологічних вимог інших цінних деревних видів. Як наслідок, нині можна відзначити тільки дві видові точки із вхідної та кінцевої частини центральної алеї. Але ефект оберненої перспективи нівелювався з розвитком крон дерев та кущів, зокрема в останній третині головної алеї. Панорамний вид розкривається тільки при спогляданні з видової точки при вході до парку лучних просторів, що розташовані з

південного боку від нього, за принципом «запозичений пейзаж». Круговий вид можна спострігати у композиції по центру парку, проте він також частково порушений у зв'язку з наявністю самосіву кущових видів (рис. 4.27).

Окрім того, у правій частині парку виявлена алея із *C. betulus*, вхід до якої порушений дорослими рослинами *Th. occidentalis*, висадженими ще під час створення парку.

Головною композиційною віссю цього дендрологічного парку виступає алея з різних листяних та хвойних дерев, переважно із *P. abies* та *Th. occidentalis*; додаткова композиційна вісь – друга алея, розташована перпендикулярно до головної по центру композиції із *Th. occidentalis* 'Columna'.

Композиційним вузлом, домінантою та центром одночасно є, як зазначалося вище, кругова посадка *Th. occidentalis* 'Columna'. Інші рослинні угруповування, проєктовані за первинним задумом із використанням регулярного та пейзажного прийому планування, закриті та порушені малоцінними насадженнями. Нині можна по обидва боки від головної алеї виокремити такі структурні елементи, як: кругові посадки із *Amelanchier ovalis* Medik., *P. menziesii*, *P. abies*; чисті групи з *Quercus palustris* Münchh., *B. pendula*, *Q. rubra*, *Abies alba* Mill., *Sorbus torminalis* (L.) Crantz., *Tilia platyphyllos* Scop., *P. divaricata* та інших; рядові посадки з *P. abies*, *P. pungens* Engelm. та *Th. occidentalis*; змішані групи з екзотичних (*Pinus banksiana* Lamb., *P. strobus* та ін.) та аборигенних дерев і кущів, що не мають нині естетичної цінності у зв'язку з їх хаотичним розміщенням та загущенням самосівом.

Незначними акцентами у дендрологічному парку «Гладковицький» слугують лише дві охоронні таблиці, на яких зображена частково неактуальна інформація щодо його охоронного статусу. Оскільки насадження дендрологічного парку надто загущені, то серед деревних рослин виділити акценти складно. У композиції цього парку виразний лише солитарій з *B. pendula* при вході у парк, серед хаотично розміщених насаджень – регулярна група *P. abies* (рис. 4.28) з яскраво проявленим

«крайовим» ефектом, а також солітарій з *Q. palustris* завдяки особливій архітектоніці крони. Разом із тим серед загушених посадок виявлені цінні інтродуценти (*J. nigra*, *Cladrastis lutea* (F.Michx.) C.Koch), які у разі реконструкції могли б виконувати роль акцентів.

Дещо подібним за станом композиційної побудови дендрологічний парк «Пілява», що розташований виключно на рівнинній території, на якій наявні переважно закриті простори (96,8 %) і лише незначну частку становлять напіввідкриті (3,2 %). Проте відкриті простори широко розташовані за його межами: суцільно із західного боку (поле), фрагментарно – з північного (вирубка) та південного (плодовий сад і сінокос), формуючи таким чином «запозичені пейзажі». При цьому, дендрологічний парк не має в натурі чітко виділених меж, огорожі, а тому по значній частині його периметра насадження парку візуально «зливаються» зі схожими сусідніми лісовими ділянками.

На території цього дендрологічного парку виявлено лише 5 видових точок, місце розміщення яких пов'язане із планувальною структурою паркової території та розташуванням місць відпочинку. Дві з них можна вважати панорамними, які розміщені на двох входах до парку і включають вид на поле із західного боку та на пейзажні насадження парку. Окрім того, вздовж дороги, що проходить між куртиною із *L. decidua* та правою основною частиною парку, завдяки високим і щільним насадженням сформована віста (рис. 4.29). Проте загалом у композиції цього парку нині досить складно виокремити перспективні вісі, оскільки тут відсутні яскраво виражені кульмінаційні елементи та прямі просіки. При цьому, відповідно до історичної довідки [75] цей парк проектувався на базі природних насаджень як лісопарк, старовинних планів у процесі дослідження не виявлено, натурні обстеження також не довели наявності запроєктованих раніше перспективних вісей та чіткої планувальної структури, окрім дороги з рядовою посадкою. Саме тому можна припустити, що перспективних вісей не було взагалі

а

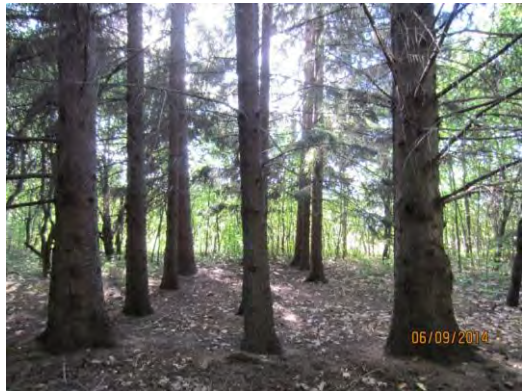

б

Рис. 4.27. Порушені композиційні елементи у дендрологічному парку «Гладковицький»: а – головна алея (вид із півночі на південь); б – фрагмент кругової посадки із *Th. occidentalis* 'Columna'

а

б

Рис. 4.28. Композиційні акценти у дендрологічному парку «Гладковицький»: а – *B. pendula*; б – група із *P. abies*

згідно з первинним задумом. Однак для підвищення рекреаційної цінності парку їх можна сформувати, створивши перспективні вісі та кульмінаційні елементи з нових, або розкривши види на існуючі цінні посадки. У планувальній структурі дендрологічного парку «Пілява» основна композиційна вісь відповідно до план-схеми пролягає вздовж лісової дороги всередині парку. Проте фактично художнього задуму вона не має і її роль виконує дорога вздовж західної межі парку. Остання поєднує в'їзд по парку та дві невеликі галявини при входах, які можна ідентифікувати як два композиційні вузли, з яких один, що має інформаційні щити, можна виділити як головний. За домінанту слугує модриновий гай, але центральна композиція у парку фактично відсутня – планувальна структура згаданого парку на сучасному етапі розвитку сформована з утилітарною метою без цілісного художнього задуму. Однак наявна невелика галявина, яка могла б стати композиційним центром чи домінантою парку (рис. 4.29).

Акцентами у композиції цього парку виступає незначна кількість рослин за рахунок кольору та форми крони і *F. excelsior*, *A. platanooides*, де випали рослини *P. abies*, солітарії із *P. abies* та як домішка у березових куртинах, солітарії *F. sylvatica*, *Ulmus glabra* Huds. За рахунок виразного кольору – це *B. vulgaris* 'Atropurpurea', за рахунок кольору квітів навесні види роду *Spiraea*, *Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Br., *Ph. opulifolius* (L.) Maxim., влітку – *A. fruticosa*; за рахунок червоних плодів (*Euonymus europaea* L., *Frangula alnus* Mill., *Crataegus monogyna* Jacq.) та кори пагонів (*Cornus alba* L.) восени (рис. 4.30, рис. 4.31).

Також акцентами виступають елементи благоустрою, які знаходяться у задовільному стані і мережа яких найчисельніша порівняно з іншими двома дендрологічними парками місцевого значення. Переважно усі ці акценти розташовані вздовж північно-західної межі, тоді як всередині його території такі елементи відсутні.

Найважливіша характеристика, від якої залежить історико-культурна, естетична та рекреаційна цінність дендрологічних

а

б

Рис. 4.29. Композиційні елементи у дендрологічному парку «Пілява»: а – віста вздовж дороги; б – галявина

Рис. 4.30. Композиційний акцент із *F. excelsior*.

Рис. 4.31. Композиційний акцент із *P. abies*.

парків як садово-паркових об'єктів, – це ступінь збереженості їх планувальної структури та композиції. За цією ознакою на основі ретроспективного аналізу та проведеного композиційно-просторо-го аналізу дослідні дендрологічні парки можна розподілити наступним чином:

– об'єкти і парки, що добре збереглися (зі повністю збереженою планувальною структурою та головними елементами

композиції, незначним відпадом дерев, порушенням відповідних функцій водних систем) – «Клесівський»;

– об'єкти і парки задовільного стану (парки з фрагментарно збереженою планувальною структурою, частково порушеними просторовими зв'язками та масштабними співвідношеннями, не менше 50 % збережених споруд) – «Березнівський» та «Еліта»;

– об'єкти і парки, що збереглися незадовільно (збереглися окремі, структурно не пов'язані між собою елементи композиції) – «Пілява» та «Гладковицький».

Таким чином, вагома частина з цих об'єктів задовільно та незадовільно збереглися, а тому потребують проведення заходів відновлення з метою узгодження їх об'ємно-просторової структури з первинним задумом та сучасними умовами, з огляду на функціональне призначення та заповідний статус.

Загалом, на основі натурального обстеження та наукового літературного пошуку дослідні дендрологічні парки можна розподілити за основними ознаками садово-паркових об'єктів залежно від їхніх містобудівельних, стильових, ландшафтно-композиційних особливостей та культурно-історичної, естетичної, дендрологічної цінності [32], а результати зобразити у таблиці (дод. В).

На основі ландшафтного аналізу виявлено, що дослідні дендрологічні парки можна віднести до трьох категорій ландшафту; до четвертої категорії із найнижчими показниками не віднесено жодного парку. У трьох із п'яти дослідних дендрологічних парків відсутні водойми та виразні елементи рельєфу. У двох інших дендрологічних парках наявні переважно штучні форми рельєфу та водойми, але лише в одному із них вони функціонують («Клесівський»). У переважній частині дендрологічних парків насадження розвинені, включають цінні дендроеlementи з точки зору природоохоронної та естетичної цінності, однак вагома частка рослинних угруповувань має порушену структуру.

Окрім того, визначено, що найрізноманітніший за кількістю садово-паркових ландшафтів дендрологічний парк «Березнівський» з переважанням паркового типу, найменша – у «Пілява» та «Гладковицький» з лісовим типом ландшафту. У переважної частини дендрологічних парків наявні порушені паркові ландшафти, виявлена тенденція до збільшення ділянок лісового типу (крім дендропарку «Клесівський») та значна частка ландшафтів, що не відповідають функціональному призначенню таких парків, але можуть бути використані для розширення площі паркових ландшафтів. Також, у деяких із них спостерігаються порушені садові й регулярні ландшафти, а також цінні рослинні угруповування лісового та регулярного ландшафту, які потребують збереження.

На основі аналізу композиційно-просторової структури дослідних парків встановлено, що на сучасному етапі розвитку дендрологічний парк «Березнівський» цілісний за композиційним задумом і унікальний за художнім образом витвором мистецтва ландшафтної архітектури парк. Об'ємно-просторова композиція парку розміщена на пересіченій місцевості, з переважаючими напіввідкритими та закритими простори. На їх основі сформовано понад 17 видових точок, основна кількість яких панорамні; наявні перспективні вісі, переважна частка з яких обернені, а деякі з них – порушені. У парку виявлені всі необхідні елементи композиції, але разом із тим виявлено порушення композиційного центру. Акценти часто трапляються на території, зокрема з хвойних насаджень, а також фрагментарно – з елементів благоустрою, МАФ тощо. Архітектурні споруди, окрім містка, відсутні, але наявні шість нефункціонуючих водних устроїв.

Дендропарк «Клесівський» також можна вважати унікальним композиційно цілісним парком. На його території наявні елементи геопластики, переважають відкриті простори (73,7%), на основі яких сформовано понад 34 естетично цінних видових точок, у тому числі й панорамні, 7 основних перспектив, вагома частка з яких обернені. Подекуди наявні порушені

перспективи та перспективи з невиразною кульмінаційною розв'язкою. На його території чітко вирізняються усі необхідні елементи композиції, наявні архітектурні споруди та акценти переважно у вигляді формованих рослин та стилізованих МАФ. Однак найголовніше те, що серед садово-паркових об'єктів України нині цей досить молодий парк з точки зору ландшафтної архітектури унікальний: створений переважно з використанням регулярного прийому планування та елементів топіарного мистецтва, які вважаються одними із загальних рис класичного французького саду епохи бароко [47]. Тому серед історичних та сучасних об'єктів садово-паркового мистецтва його можна вважати «перлиною» топіарного мистецтва України, а з точки зору заповідної справи цей дендрологічний парк – перспективний об'єкт для заповідання у зоні Українського Полісся, оскільки становить значну наукову, естетичну та рекреаційну цінність [5].

Дещо менша естетична та рекреаційна цінність дендрологічних парків Житомирського Полісся. Так, у дендрологічному парку «Еліта» репрезентовані рівнинні форми рельєфу, переважають напіввідкриті та закриті простори. На їх основі сформовано 18 видових точок, серед яких наявні панорамні, у тому числі за принципом «запозичений пейзаж»; 5 перспектив, деякі з них порушені та мають непривабливу кульмінаційну розв'язку. У ньому виявлені всі необхідні елементи композиції, але порушений композиційний центр та невелика кількість акцентів у задовільному стані. Будівлі та водойми на території відсутні, але наявні споруди у незадовільному стані.

У дендрологічному парку «Гладковицький» спостерігаються лише рівнинні форми рельєфу, закриті простори, деградована планувальна структура зі збереженими основними композиційними елементами, але порушеними видовими точками та перспективами, слабкою репрезентативністю акцентів.

Для композиційно-просторової побудови дендрологічного парку «Пілява» характерні такі особливості: рівнинний рельєф, широка репрезентативність закритих просторів, наявність

«запозичених пейзажів», слабка мережа видових точок і перспективних вісей та акцентів, порушені або відсутні деякі композиційні елементи, зокрема композиційний центр, візуальна нечіткість меж парку, репрезентативність місць для рекреації як композиційних акцентів в одній локації.

Таким чином, результати аналізу композиційно-просторової структури дослідних дендрологічних парків систематизовано у вигляді переліку їх особливостей та сформовано загальний висновок (дод. Г). Об'ємно-просторова структура дослідних дендрологічних парків характеризується переважанням закритих та напіввідкритих просторів і лише в одному із них – відкритих («Клесівський»). Дендрологічні парки «Березнівський» та «Клесівський» композиційно цілісні: на їхніх територіях різні форми рельєфу, чітко виділені усі композиційні елементи; добре сформована мережа візуальних зв'язків, акцентів переважно із хвойних деревних рослин та МАФ; наявні будівлі та водні устрої діючі («Клесівський») та недіючі («Березнівський»). Тоді як для інших трьох дендрологічних парків характерні рівнинний рельєф, порушена планувальна структура та головні композиційні елементи; слабкосформована мережа візуальних зв'язків, акцентів із деревних рослин та інертних матеріалів; відсутні архітектурні споруди та водойми.

У більшості дослідних дендрологічних парків естетично цінні пейзажі знаходяться за їх межами, але разом із тим у них наявні порушення деяких композиційних складових. З усіх дослідних об'єктів їхні перспективні вісі в основному збережені, наявні вісти та обернені перспективи, проте деякі з них порушені чи мають невиразні кульмінаційні композиції. Окрім того, в усіх парках виявлена перспективність розширення мереж візуальних зв'язків, дорожньо-стежкової мережі та акцентів.

4.3 Особливості застосування засобів гармонізації композиції в об'ємно-просторовій структурі

Для комплексного аналізу композиційних особливостей об'ємно-просторової структури дослідних дендрологічних парків необхідне дослідження репрезентативності різних засобів гармонізації композиції: статика і динаміка, симетрії, асиметрії й дисиметрії, контрастних та нюансних поєднань тощо.

Статичні композиції, насаджень часто трапляються у дендрологічних парках «Березнівський», «Клесівський», «Піляві» і складаються переважно з хвойних дерев (рис. 4.32). Динамічні композиції, які змінюються протягом року та мають нестабільну композиційну будову, значно поширені у дендрологічних парках «Березнівський», «Еліта», «Пілява» та «Гладковицький».

За розміщенням елементів відносно композиційної вісі розрізняють симетричні, асиметричні та дисиметричні композиції.

На основі аналізу планувальної структури можна стверджувати, що паркова територія переважної частини парків «Березнівський», «Еліта», «Пілява» та «Клесівський» має форму неправильного багатокутника з асиметричною планувальною структурою. Симетричне планування спостерігається щодо їх окремих зон чи структурних елементів: головні та другорядні алеї в дендрологічних парках «Березне», «Гладковицький» та «Клесівський» (рис. 4.33). В останньому до того ж композиція водойми із островом сформована з використанням симетрії.

У дендрологічному парку «Еліта» згідно з первинним задумом розташована симетрична алея із *B. pendula*, композиція якої упродовж розвитку стала дисиметричною у зв'язку з нерівномірним розвитком крон дерев по обидві сторони алеї. Також наявна центральна кругова композиція із симетрично розташованими рослинами *Th. occidentalis* 'Columna'.

Асиметрія часто трапляється у композиційно-просторовій структурі усіх парків. У дендрологічному парку «Березнівський»

Рис. 4.32. Статична композиція. Дендропарк «Клесівський»

Рис. 4.33. Композиція вхідної алеї з використанням симетрії та асиметрії. Дендропарк «Клесівський»

вагома частка деревних композицій асиметричні. Окрім того, композиції із квітникових рослин та інертних матеріалів, модульний сад, дорожньо-стежкова мережа у зоні колишнього розарію мають також асиметричну побудову (рис. 4.34). Асиметрія у дендропарку «Клесівський» яскраво виражена у ландшафтних композиціях вхідної алеї та елементах візерункового партеру (рис. 4.35). У дендрологічних парках «Гладковицький», «Еліта», «Пілява» переважна частка композицій асиметричні.

Дисиметричне планування простежується у дендрологічному парку «Гладковицький», оскільки структура рослинних угруповувань по обидва боки головної алеї тут досить різна. Дисиметрія також виражена на окремих ділянках інших парків, таких як: колишня вхідна алея та меморіальна підзона («Березнівський»), головна експозиційна ділянка від головного корпусу до водойми («Клесівський») (рис. 4.36).

Ритм як засіб гармонізації композиції найяскравіше вирізняється у дендропарку «Клесівський», в якому широко використовуються різні його такти в живоплотах та алейних посадках. Так, трьохтактний ритм можна спостерігати у живоплоті головної експозиції (рис. 4.37), двохтактний – у рядових посадках (*T. cordata* з *B. sempervirens*), одноктактний – у вагомій частки живоплотів, які урізноманітнені пілонами.

Менш широко він наявний у дендрологічному парку «Березнівський», де спостерігаються рядові посадки із *P. abies*, алеї з *P. pungens* 'Glauca', *Th. occidentalis* 'Columna' та *Q. robur* 'Fastigiata' у вхідній частині, *P. abies* 'Compacta' вздовж березового гаю, *Th. occidentalis* навколо ставу, *A. platanoides* 'Globosum' на території коледжу (рис. 4.38).

У композиції інших трьох дендрологічних парків ритм наявний фрагментарно у регулярних ландшафтах, або у посадках, створених за лісокультурною методикою. Так, у дендрологічному парку «Еліта» відзначено одноктактний ритм у вхідній алеї із *B. pendula*, яка нині частково порушена, та в захисній рядовій посадці із *Th. occidentalis* 'Columna', різнотактний ритм –

*Рис. 4.34. Приклад асиметричної групи.
Дендрологічний парк «Березнівський»*

*Рис. 4.35. Застосування засобу асиметрії та дисиметрії у
візерунковому партері. Дендропарк «Клесівський»*

Рис. 4.36. Дисиметрична композиція у дендрологічному парку «Березнівський»

Рис. 4.37. Широке застосування засобів гармонізації композиції: ритму, контрасту, нюансу, тотожності та підпорядкованості. Дендропарк «Клесівський»

Рис. 4.38. Ритмічна композиція.
Дендрологічний парк «Березнівський»

у куртинах, які створені за рахунок рядових посадок із чергуванням рослин різних видів (*Q. robur*, *Q. rubra*, *A. platanoides*, *B. pendula*, *T. cordata*) (рис. 4.39). У регулярних ландшафтах інших двох парків однокітний ритм спостерігається лише у таких угруповуваннях, як алеї з *Th. occidentalis* та інших видів дерев («Гладковицький»), рядові посадки з *P. abies*, *C. betulus* та *P. sylvestris* («Пілява») (рис. 4.40).

Контраст та нюанс можуть бути наявні у паркових просторах:

- між елементами рослинних угруповувань за формою, кольором та фактурою;
- між насадженнями та архітектурними спорудами, інертними матеріалами;
- при зміні ландшафтів та просторів.

Такі засоби часто трапляються у дендрологічному парку «Березнівський» за рахунок пейзажного прийому планування,

a

б

*Рис. 4.39. Ритмічні композиції у дендрологічному парку «Еліта»: а – вхідна алея; б – чергування з використанням двохтактного ритму з рослин *Q. rubra* та *T. cordata**

a

б

*Рис. 4.40. Однотактний ритм у рядовій посадці:
а – дендрологічний парк «Пілява»;
б – дендрологічний парк «Гладковицький»*

значного асортименту деревних рослин та зміни їх естетичного ефекту протягом року. Так, наприклад, контрастні поєднання за формою і нюансами за кольором можна спостерігати у зоні колишніх водойм. Загалом для цього парку характерний контраст між групами хвойних рослин із регулярною формою крони і насиченим зеленим кольором хвої та листяними рослинами упродовж усього року. Серед листяних рослин контраст проявлений переважно у період їх квітучості навесні із зеленню фонових рослин, а також у осінній період за рахунок контрасту різних відтінків жовтого і червоного із зеленим забарвленням листяних та хвойних видів (рис. 4.41).

У літній період контрастні поєднання формуються за рахунок невеликої кількості рослин, а саме: *F. sylvatica* 'Atropurpurea' на тлі хвойних дерев, формовані рослини *B. sempervirens* серед пейзажних композицій.

а

б

Рис. 4.41. Контрастні композиції у дендрологічному парку «Березнівський»: а – за формою; б – за кольором

Нюанси поєднання листяних рослин за рахунок різних відтінків зеленого характерні саме для літнього періоду, нюанс між відтінками зеленого, жовтого та червоного можна спостерігати у парку восени, а між пастельними відтінками – рано навесні та пізно восени (рис. 4.42).

Упродовж усього року ньюансні за фактурою крони поєднання хвойних рослин у різних композиціях парку (види та культивари роду *Thuja* та *Juniperus*, *P. abies* 'Compacta').

Широке застосування контрасту наявне у дендропарку «Клесівський»: за формою та кольором – як у посадках з регулярним плануванням, так і з пейзажним, а також на ділянках, у яких поєднані ці два напрями (рис. 4.43, рис. 4.44). Так, у зоні головної експозиції можна виділити контраст між регулярними контурами живоплоту із геометричними формами пілонів та плавними обрисами «зелених скульптур»: «диванів», «копичок» і «куль».

а

б

Рис. 4.42. Ньюансні композиції у дендрологічному парку «Березнівський»: а – в літній період; б – пізньо-осінній період

Рис. 4.43. Регулярні композиції із контрастом по формі та кольору.

Рис. 4.44. Пейзажна композиція із контрастом по формі та кольору.

У вхідній зоні виявлений контраст між ритмічною формовкою живоплоту і асиметричними композиціями з культиварів деревних рослин, між якими також виявлений контраст за формою та кольором. У цій же зоні спостерігається контраст за кольором між рослинами *P. pungens* 'Glausa' з конічною формою крони та світло забарвленою адмінбудівлею.

Окрім того, на території дендрологічного парку виявлений контраст за кольором у межах ландшафтних груп із хвойних із блакитною і жовтою хвоєю, кулястою та конічною природною формою крони. При цьому такі групи з переважною участю культиварів деревних рослин контрастні на тлі природніх соснових насаджень.

Композиція «Герб» із *Th. occidentalis* 'Globosa' визначено контрастною, оскільки розташована на тлі світлої відсипки з інертних матеріалів та як регулярний елемент знаходиться поряд із ділянкою лучного ландшафту.

Ньюанс у насадженнях дендропарку «Клесівський» наявний за кольором між куртинами *J. sabina* і формованими *P. abies*, між видами та культиварами *Thuja* у живоплотах. Найчастіше зустрічається ньюанс за формою, кольором та фактурою між листяними видами, зокрема у літній період.

У дендрологічному парку «Гладковицький» переважають ньюансні поєднання, контраст проявлений досить рідко. Його можна спостерігати лише у зміні закритого простору парку з відкритим на межуючій ділянці у вхідній зоні. Окрім того, виявлений контраст за рахунок зміни ландшафту з темно-хвойного (*Th. occidentalis*, *P. menziesii*, *P. abies* на світло-хвойний (*P. sylvestris* з домішкою *B. pendula*) у другій половині парку.

Контрастні поєднання за рахунок зміни ландшафтів простежуються також і у дендрологічному парку «Еліта», а саме: контраст між березовою та дубово-липовою куртиною; між «зеленою» стіною і відкритою галявиною; між лісовим ландшафтом і відкритим простором плодового саду. При цьому, у ландшафтних групах контрастними виступають акценти з

регулярною формою крони, а ньюансними – елементи деревно-кущових груп за формою та її забарвленням, а також в посадках із різних видів одного роду (*Quercus*, *Spiraea*).

У дендрологічному парку «Пілява» контраст виявлено між відкритою частиною межуючої ділянки з агроландшафтом і високими темними закритими насадженнями (рис. 4.45). Контрастне поєднання світлохвойних насаджень *L. decidua* і «зеленою» стіною із *P. abies*. Усередині парку контрастні поєднання хвойних та листяних дерев: *P. abies* на тлі березових куртин, *P. sylvestris* серед листяних дерев. Переважна частина інших поєднань між елементами рослинних угруповувань ньюансні за формою та кольором.

Тотожність як засіб гармонізації композиції яскраво виражена у композиціях дендрологічного парку «Березнівський» за подібністю різних характеристик: за фактурою крони (*Thuja plicata* Donn ex D.Don та *Th. plicata* 'Nana', за формою крони (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera' та *J. sabina*); *Q. robur* 'Fastigiata' та *P. pungens* 'Glauca'). Загалом значною мірою у цьому парку поширені групові посадки видів та культиварів одного й того ж роду, які тотожні за переважною кількістю характеристик (групи з культиварів *Thuja*, *Crataegus* L., *Lonicera* L., *Philadelphus* L. та ін.) (рис. 4.46).

У дендропарку «Клесівський» можна спостерігати багато тотожних елементів, зокрема за формою: пілони на живоплотах, композиції з куль із *P. abies* та *Th. occidentalis* різного розміру та куртини у вигляді кола з *J. sabina*. У дендрологічному парку «Гладковицький» тотожними можна вважати за фактурою та архітектонікою крони посадки *A. pseudoplatanus* та *A. platanoides*, *Th. occidentalis* та *Th. occidentalis* 'Columna'; *P. menziesii*, *P. abies*, *A. alba*; *P. banksiana* та *P. sylvestris*. У дендрологічному парку «Еліта» тотожність проявлена у повторенні форми (два кола з *J. sabina*, а у дендрологічному парку «Пілява» тотожність виражена лише у подібності одновидових елементів рослинних угруповувань між собою.

*Рис. 4.45. Контраст за кольором і формою між закритою ділянкою і відкритим агроландшафтом.
Дендрологічний парк «Пілява»*

а

б

*Рис. 4.46. Тотожність та підпорядкованість у дендрологічному парку «Березнівський»: а – за фактурою крони;
б – за формою крони*

Співмасштабність і підпорядкованість часто трапляються у дендрологічному парку «Березнівський» як у планувальній структурі парку (побудова композиційного центру, терас навколо водойм), так і в окремих його ділянках (модульний сад) та в ландшафтних композиціях.

У дендропарку «Клесівський» співмасштабність та підпорядкованість наявні у різних типах насаджень та на різних ділянках паркового простору. Так, з їх використанням сформовані солітарії у вигляді топіарних форм із кулястими елементами різного діаметра; «зелена шайба» на розвилці доріг, що пропорційно повторює її обриси та ін. Підпорядкованість виявлена також у композиціях із «зелених скульптур» та дерев'яних лав, формі переривчастих живоплотів, які повторюють обриси острова та водойми (рис. 4.47, рис. 4.48).

Однак подекуди співмасштабність із дисгармонійним ефектом виявлена у ландшафтних групах, що може бути спричинено неврахуванням особливостей росту деревних рослин під час їх створення, зокрема їх культиварів, та незадовільним станом окремих елементів на сучасному етапі їх розвитку.

Дендрологічний парк «Гладковицький» завдяки двом перпендикулярним алеям поділений на чотири однакові частини. Алея із заходу на схід у два рази менша за шириною, ніж головна алея, а групові посадки різних дерев приблизно однакові за площею. Неврахування розвитку рослин також спостерігається у цьому парку, оскільки в центральному колі, оформленому з *Th. occidentalis* 'Columna', через її значну висоту і малу площу галявини відсутня достатня освітленість у колі, що може спричинити дискомфорт у відвідувачів.

У дендрологічному парку «Еліта» співмасштабність яскраво виражена у пропорційній залежності між розміром і формою центральної галявини та двох кіл із хвойних кущів; гармонійним є співвідношення галявини і висоти дерев по обидва боки від неї.

Дендрологічний парк «Пілява» в аспекті співмасштабності виразніший серед інших дослідних дендрологічний парк, оскільки

а

б

Рис. 4.47. Підпорядкованість форм та розміру в дендропарку «Клесівський»: а – «Зелена скульптура» під назвою «Шахова королева»; б – між «зеленим диваном» та лавою

Рис. 4.48. Композиція «Острів кохання». Дендропарк «Клесівський»

висота компонентів його об'ємно-просторової композиції найвища (в середньому 30–35 м). У зв'язку з цим, у парку наявні дороги та доріжки серед типового лісового ландшафту мають вигляд вузьких тунелів. Запроектованих композиційних елементів, які б мали пропорційну залежність, у парку не виявлено.

Таким чином, проаналізувавши естетичні якості окремих ділянок об'єкта на сучасному етапі розвитку, можна зробити висновок, що на території дослідних дендрологічних парків різною мірою наявні усі засоби гармонізації композиції (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Репрезентативність засобів гармонізації композицій у дендрологічних парках Українського Полісся

<i>Характеристика композиції</i>	<i>«Березнівський»</i>	<i>«Клесівський»</i>	<i>«Гладковицький»</i>	<i>«Пілява»</i>	<i>«Еліта»</i>
За станом					
Статична	+	+	+	+	+
Динамічна	+	+	+	+	+
За розміщенням елементів відносно композиційної вісі					
Симетрична	+	+	–	–	+
Асиметрична	+	+	+	+	+
Дисиметрична	+	+	+	–	+
За співвідношенням елементів					
Контрастна	+	+	+	+	+
Нюансна	+	+	+	+	+
Ритмічна	+	+	+	+	+
Тотожна	+	+	+	+	+
Співмасштабна і підпорядкована	+	+	–	–	+

Найрепрезентативніші в цьому аспекті дослідження дендрологічні парки «Клесівський» та «Березнівський», тоді як інші три («Пілява», «Еліта» та «Гладковицький») характеризуються нечіткою побудовою композицій з фрагментарним використанням засобів їх гармонізації.

З огляду на вищенаведене, рекомендується розробка реконструктивних заходів у всіх парках, спрямованих на реставрацію композицій відповідно до первинного задуму та розширене використання таких прийомів ландшафтного дизайну, якими можна досягнути гармонійного поєднання реконструйованих і новостворених ландшафтних композицій, які б мали значну науково-пізнавальну, рекреаційну, природоохоронну та естетичну цінність.

4.4 Комплекс заходів щодо поліпшення територіальної організації та ландшафтно-композиційних характеристик

За результатами аналізу територіальної організації дослідних дендрологічних парків як заповідних садово-паркових об'єктів, ландшафтного аналізу їх територій, дослідження їхньої композиційно-просторової побудови, репрезентативності засобів гармонізації у їхніх композиціях сформовано науково-практичні рекомендації щодо поліпшення вказаних характеристик.

Так, на основі ландшафтного аналізу визначено, що заходи відновлення у дослідних дендрологічних парках повинні бути спрямовані на збільшення їх рекреаційних та естетичних якостей завдяки:

- реконструкції рельєфу – застосування прийомів геопластики для створення водойм і підвищень («Еліта», «Гладковицький» та «Пілява»);
- реставрації водойм – відновлення функціонування («Березнівський») та проведення очищення («Клесівський»);

– часткової реконструкції існуючих ландшафтних композицій, насамперед ліквідації загушень, разом із консервацією та відтворенням найцінніших компонентів насаджень, а саме раритетних та вікових рослин (усі дендрологічні парки).

Окрім того, одним із заходів відновлення доцільною є реорганізація розподілу садово-паркових ландшафтів у дослідних парках, яку варто спрямувати на:

– реконструкцію паркових ландшафтів та розширенням їх площі за рахунок інших типів: лучного («Клесівський»), регулярного («Березнівський»), садового («Еліта», «Березнівський») та лісового (в усіх дендрологічних парках);

– консервацію найцінніших рослинних угруповувань лісового («Березнівський», «Еліта», «Пілява», «Гладковицький») та регулярного («Клесівський») ландшафту;

– реставрацію регулярних елементів («Пілява», «Гладковицький»); садового ландшафту («Березнівський»).

Аналізуючи сучасний стан композиційно-просторової структури дослідних парків визначено, що у зв'язку з порушенням елементів композиції дендрологічного парку «Березнівський» доцільне впровадження таких заходів відновлення, як: реконструкція просторової структури парку зі збільшенням частки напіввідкритих та відкритих просторів за рахунок закритих; реставрація та реконструкція дорожньо-стежкової мережі з метою створення нових маршрутів з новими видовими точками; реставрація перспективних вісей та створення нових; реконструкція композиційного центру, а саме реконструкції розарію та відновлення роботи фонтану; реконструкція мережі акцентів з розширенням рослин листяних деревних рослин, зокрема з літнім декоративним ефектом; реставрація водних устроїв.

Для підвищення естетичних якостей у дендропарку «Клесівський» необхідно провести: розширення площі напіввідкритих за рахунок закритих та відкритих ділянок; реставрацію перспективних вісей та реконструкції їх

кульмінаційних розв'язок; часткову реконструкція дорожньо-стежкової мережі з метою розширення мережі місць для рекреації та формування нових видових точок і перспектив, зокрема у зоні соснових насаджень та на межуючих ділянках; реставрація деяких МАФ та часткова реконструкція мережі акцентів із деревних рослин.

Реконструктивні заходи у дендрологічному парку «Еліта» щодо покращення його композиційно-ландшафтної побудови доцільно спрямувати на комплекс таких заходів, як: реконструкцію просторів, а саме збільшення частки напіввідкритих просторів за рахунок відкритих і закритих; реконструкцію планувальної структури з метою розширення дорожньо-стежкової мережі з використанням пейзажного прийому планування; реставрацію перспективних вісей та реконструкцію їх кульмінаційних розв'язок, у тому числі розкриття видів на естетично цінні ландшафти межуючих ділянок; реконструкцію меморіальної композиції зі зміною ідейного навантаження чи створення фонтана на його місці згідно з первинним задумом; розширення мережі акцентів із насаджень, МАФ, елементів благоустрою; часткова реконструкція насаджень (розрідження та деталізація рослинних угруповувань, омолодження кущових видів, санітарна рубка, видалення самосіву і порослі малоцінних та інвазійних видів); організація охоронних заходів, а саме встановлення огорожі з метою регулювання рекреаційного навантаження та господарського використання; впровадження охоронних заходів щодо вікових та раритених деревних рослин; ліквідація споруд із незадовільним санітарним станом.

Напрями відновлювальних робіт щодо композиційно-ландшафтної структури у дендрологічному парку «Гладковицький» повинні, насамперед, сконцентруватися на збільшенні напіввідкритих просторів за рахунок закритих; реставрації композиційних вісей та реконструкції дорожньо-стежкової мережі навколо колекційних ділянок; реконструкції насаджень з метою видалення малоцінних та експансивних рослин

для збереження раритетних і господарсько-цінних деревних рослин, а також розширення мережі дендроакцентів та підвищення їх естетичної та природоохоронної цінності; реставрації місць для рекреації; реконструкції охоронних щитів відповідно до сучасного заповідного статусу; створенні мережі акцентів із стилізованих МАФ на лісівничу тематику.

У дендрологічному парку «Пілява» з метою підвищення його естетичної цінності доцільно сформувати локації з відкритими просторами, збільшити частку напіввідкритих за рахунок закритих, видаливши частково малоцінні молоді насадження та повністю зберігши вікові рослини. Окрім того, варто збільшити кількість місць для рекреації всередині паркового простору та відповідно до цього видових точок, сформувати перспективи від них, створивши нові кульмінаційні елементи чи розкривши види на існуючі естетично цінні насадження. Необхідно сформувати основну композиційну вісь на базі існуючих доріг створенням пейзажних картин та влаштуванням нових паркових елементів вздовж неї, а також додаткових композиційних вузлів та центральної композиції з використанням пейзажного прийому планування. При цьому існує потреба значно розширити мережу виразних акцентів за кольором і формою. Оскільки територія цього парку має значну історико-культурну цінність, то необхідно, окрім вищезазначеного, здійснити організаційно-охоронні заходи по консервації вікових насаджень та відновлення старовинних елементів, а саме рядової посадки із *P. abies*.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що дендрологічні парки Українського Полісся мають як спільні, так і відмінні особливості їх територіальної організації та композиційної побудови, тому відповідно доцільним видається виокремити загальні та локальні науково-практичні рекомендації.

Так, стосовно характеристики територіальної організації дослідних парків, тут доцільним видається розширення мережі дендрологічних парків цієї зони, зокрема в семи адміністративних

та трьох фізико-географічних областях, у яких такі об'єкти ПЗФ не зареєстровані. Також варто налагодити співпрацю між дослідними парками і науковими установами, що розміщені в їхніх регіонах. Необхідно розробити проекти організації території усіх дослідних дендрологічних парків, провести організаційно-охоронні заходи з метою забезпечення відповідного режиму користування їх функціональних зон та підзон. До того ж дендропарк «Клесівський» потребує подання клопотання до органу влади щодо заповідання як парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

За результатами аналізу ступеня збереженості та цілісності композиційної побудови встановлена необхідність для переважної частки дослідних дендрологічних парків проведення комплексу заходів відновлення, які охоплюють реконструкцію і реставрацію різних компонентів ландшафту й планувальної структури залежно від первинного задуму, сучасної ситуації та їх функціонального призначення. Зокрема спільними відновлювальними заходами для дослідних дендрологічних парків є реконструкція їх просторової структури переважно у напрямі збільшення частки напіввідкритих просторів та паркових ландшафтів; реставрація та реконструкція дорожньо-стежкової мережі з метою створення нових місць для рекреації і маршрутів з новими видовими точками та перспективами; реставрація перспективних вісей і реконструкція їх кульмінаційних розв'язок; реконструкція мережі акцентів із МАФ та елементів благоустрою із застосуванням лісівничої і дендрологічної стилістики; організація охоронних заходів щодо їх території загалом.

Важливою складовою заходів відновлення у переважній частки дослідних дендрологічних парків також може стати часткова реконструкція насаджень, яка спрямована на:

– підвищення кількісного таксономічного складу, участі інтродукованих рослин, насамперед у дендрологічних парках «Пілява» та «Гладковицький»;

– розрідження рослинних угруповувань, проведення санітарних заходів (омолодження кущових видів і санітарна рубка, видалення самосіву й порослі малоцінних, інвазійних та експансивних деревних і трав'янистих видів);

– розширення мережі дендроакцентів з урахуванням сезонних змін за рахунок наявних естетично-цінних рослин, на які доцільно розкрити види та покращити умови їх зростання, та/або завдяки висаджуванню нових високодекоративних і дендрологічно цінних видів та культиварів деревних рослин;

– підвищення репрезентативності засобів гармонізації композиції, зокрема при поєднанні існуючих та новостворених композицій.

При цьому актуальними в усіх парках залишаються заходи щодо консервації та відтворення найцінніших їх компонентів, зокрема раритетних, господарсько-цінних та вікових деревних рослин, насамперед у дендрологічних парках «Еліта» та «Пілява» [79].

Окрім того, доцільні заходи, що актуальні лише в окремих дендрологічних парках, а саме: реконструкція рельєфу, відновлення ритмічної побудови в ландшафтних композиціях («Еліта», «Гладковицький» та «Пілява»); реставрація водойм («Березнівський», «Клесівський»); реконструкція композиційного центру («Березнівський», «Еліта»); реставрація МАФ («Клесівський»); реконструкція композиційної структури із формуванням композиційних вісей та композиційного центру («Пілява») тощо.

Отже, можна стверджувати про доцільність та можливість підвищення кількісного та якісного складу мережі дендрологічних парків Українського Полісся за рахунок включення до її складу цінних дендрооб'єктів та здійснення комплексу науково обґрунтованих заходів відновлення щодо поліпшення їх територіальної організації та ландшафтно-композиційних характеристик (дод. Е).

ВИСНОВКИ

У монографічній роботі розглянуто комплексне оцінювання дендрологічних парків Українського Полісся, результати аналізу їх територіальної організації та ландшафтно-композиційної структури. Монографія містить науково обґрунтовані результати дослідження особливостей формування мережі дендрологічних парків Українського Полісся, які можуть бути підґрунтям для формування заходів, спрямованих на їх відновлення відповідно до природоохоронного значення, дендрологічної, наукової, рекреаційної, культурно-історичної цінності та рівня збереженості. Отримані результати є пріоритетними в галузі природно-заповідної справи, садово-паркового господарства та ландшафтно-архітектури.

1. Дендрологічні парки Українського Полісся, що мають заповідний статус, становлять 7% загальної кількості дендрологічних парків України. У регіоні досліджень розташовано чотири заповідних дендрологічних парки: один – загальнодержавного («Березнівський») та три – місцевого («Гладковицький», «Еліта» та «Пілява») значення. Окрім того, наявний також перспективний для заповідання дендропарк «Клесівський». Вагома частка як дендрологічних парків України, так і Українського Полісся, була закладена та отримала заповідний статус переважно у другій половині ХХ століття.

2. У видовому та внутрішньовидовому різноманітті деревних рослин дендрологічних парків Українського Полісся виявлено деревні рослини 624 таксонів видового та внутрішньовидового рангів (449 видів, 23 підвиди, 11 різновидів та 141 культивар), які належать до 125 родів, що, у свою чергу, відносяться до 49 родин. Вагома частка (80,0%) рослин дендроколекцій належить до відділу *Magnoliophyta*. Найрепрезентативнішими виявлено родини *Rosaceae*, *Cupressaceae*, *Pinaceae* та *Leguminosae* (від 25 до 127 таксонів видового та внутрішньовидового рангу), а найчисленнішими родами є *Betula*, *Spiraea*, *Thuja*, *Berberis*, які включають понад 20 таксонів видового та внутрішньовидового

рангу. Одним родом репрезентована переважна частка родин (51,0 %), тоді як значна частина родин (28,6 %) та родів (38,4 %) – лише одним таксоном видового та внутрішньовидового рангу. Культиварне різноманіття становить досить велику частку (22,6 %) від загального дендрорізноманіття дослідних парків і наявне переважно у парках «Березнівський» (106 культиварів) та «Клесівський» (54 культивари).

3. За життєвими формами у дендроколекціях переважають дерева – 54,3 %. На інтродуковані деревні види припадає – 89,7 %, а дендросозофіти становлять 21,3 % загального видового різноманіття. За екологічними особливостями значна частка видів деревних рослин належить до зимостійких (82,2 %), дещо менша – до посухостійких (75,6 %).

4. Найрепрезентативнішою за кількісним складом видового та внутрішньовидового різноманіття виявилася колекція дендрологічному парку «Березнівський» (572 таксонів видового та внутрішньовидового рангів), найобмеженішою – колекція у дендрологічному парку «Пілява» (49 таксонів). Високий коефіцієнт подібності за складом насаджень притаманний дендрологічні парки Житомирського Полісся (0,27–0,3), менший його показник – у дендрологічного парку «Березнівський» порівняно з дендрологічними парками «Еліта» та «Клесівський» (0,14). У всіх дослідних об'єктах трапляються деревні рослини 13 видів, що становлять лише 2,1 % видового різноманіття. При цьому вагома частка (73,4 %) – трапляється лише в одному з дослідних парків. Дендропарк «Клесівський» характеризується високим коефіцієнтом заповнення видового різноманіття (35,3), тоді як його низький рівень встановлено для дендрологічних парків «Гладковицький» (15,8) та «Пілява» (8,0).

5. За результатами інвентаризації у двох дендрологічних парках виявлено 224 вікових дерева, що належать до 13 видів; серед них 5 видів раритетні (157 вікових дерева).. Значна їх частка зростає у дендрологічному парку «Пілява» (209 особин), менша

частина – у парку «Еліта» (15), вік яких може коливатися від 100 до 400 років.

6. За підсумками комплексного оцінювання дослідні дендрологічні парки мають різний рівень дендрологічної цінності. Цінними є дендрологічний парк загальнодержавного значення «Березнівський» (45 балів), а також дендропарк «Клесівський» (39 балів). Дендрологічні парки місцевого значення визначено як малоцінні, оскільки сума їх комплексної оцінки знаходиться в межах 29–32 балів: «Гладковицький» (32 бали), дендрологічний парк «Еліта» (31 бал) та дендрологічний парк «Пілява» (29 балів). При цьому вони відзначаються значною аутофитосологічною цінністю. З метою посилення ефективності виконання дослідними дендрологічними парками наукової, культурної та рекреаційної функцій необхідно підвищувати їхню дендрологічну цінність за рахунок розширення складу дендроколекцій, проведення систематичної наукової роботи та заходів по догляду; здійснення заходів відновлення, з урахуванням насамперед первинного задуму та екологічного принципу формування дендрокомпозицій.

7. Для територіальної організації мережі дендрологічних парків Українського Полісся на сучасному етапі розвитку виявлено такі головні характеристики: нерівномірність розподілу, відсутність взаємозв'язків між ними, нестабільність у просторі й часі їх внутрішніх компонентів, подібність просторових процесів як між ними, так і в мережі дендрологічних парків України. Майже усі дослідні об'єкти розташовані у сільській місцевості, мають невелику площу (до 10 га) та належать установам лісового господарства. Їхнє функціональне зонування не регламентоване, при цьому найрепрезентативніша експозиційна зона, значно менше – господарська. Наявні перспективні ділянки для виділення наукової зони, доцільні в межах експозиційної зони підзони регульованої та стаціонарної рекреації, а також меморіальні.

8. На основі ландшафтно-композиційного аналізу п'яти дослідних дендрологічних парків визначено такі особливості, як: переважання рівнинних територій, на яких використане

комбіноване планувальне рішення зі змішаною та осьовою композиційною побудовами; значна репрезентативність закритих і напіввідкритих просторів, поряд з якими у вагомій частині парків виявлені естетично цінні пейзажі. Як композиційно цілісні можна вказати дендрологічні парки «Березнівський» та «Клесівський», тоді як у інших трьох парках наявна порушена планувальна структура, слабка репрезентативність композиційних акцентів, візуальних зв'язків та засобів гармонізації композиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агролісомеліорація: підручник / за ред. В. Ю. Юхновського. Київ: Кондор, 2012. 372 с.
2. Багинский В. Ф. Опыт определения возраста древостоя при проведении лесоводственных исследований. Проблемы лесоведения и лесоводства: Нац. акад. наук Белоруси. Ин-т леса, 2002. Вып. 55. С. 161–168.
3. Байрак О. М. Дендропарки як об'єкти природно-заповідного фонду України. Збереження та реконструкція ботанічних садів і дендропарків в умовах сталого розвитку: тези доп. IV міжнар. наук. конф., присв. 225-річчю дендрологічного парку «Олександрія», 23–26 верес. 2013 р. Біла Церква, 2013. Ч. 1. С. 10–11.
4. Байрак О. М. Дендропарки як об'єкти природно-заповідного фонду України. Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2015. С. 5–10.
5. Байрак О. М. Заповідні дендрологічні парки України. Полтава: Дивосвіт, 2014. 56 с.
6. Байрак О. М. Хто садить дерево – благословен! Історія створення дендропарку «Івушка». Полтава: Дивосвіт, 2017. 160 с.
7. Біометричні показники вікових деревних рослин дендропарку «Софіївка» та їх розподіл за віковими категоріями / Шлапак В. П., Музика Г. І., Вітенко В. А., Марно Л. І. Науковий вісник НЛТУ: зб. наук.-тех. праць. 2011. Вип. 21.5. С. 8–15.
8. Борейко В. Е. Охрана вековых деревьев. Гуманитарный экологический журнал. Київ: Київський еколого-культурний центр, 2010. № 3. С. 1–48.
9. Ботанічні сади та дендропарки / за ред. Т. М. Черевченко, С. С. Волкова. Київ: ТОВ «Майстерня книги», 2009. 296 с.
10. Бреус Н. Ю. Сезонний розвиток, аутокологія, аделопатична активність гарноквітучих кущів у насадженнях загального користування м. Києва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: 06.03.01. Київ, 2015. 23 с.

11. Ворон О. Ф. Зелена архітектура Рівненського Полісся. Рівне, 2007. 118 с.

12. Гатальська Н. В. Інтродуценти парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Центральнопридніпровської височинної області (особливості формування, комплексна оцінка, перспективи використання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: 06.03.01. НУБіП України. Київ, 2011. 22 с.

13. Геоботанічне районування Української РСР. Київ: Наук. думка, 1977. 303 с.

14. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / гол ред. О. М. Маринич. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989. Т. 3. 480 с.

15. Григора І. М., Соломаха В. А. Основи фітоценології: навч. посібник. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 240 с.

16. Григора І. М., Якубенко Б. Є., Мельничук М. Д. Геоботаніка: навч. посібник. Київ: Арістей, 2006. 448 с.

17. Гречук М. О. До питання ретроспективного аналізу створення та розвитку дендропарків Українського Полісся. Лісове і садово-паркове господарство ХХІ сторіччя: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 берез. 2014 р. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2014. С. 122–123.

18. Гречук М. О. Порівняльний аналіз таксономічного складу насаджень дендропарків Житомирського Полісся. Наукові основи підвищення продуктивності і біологічної стійкості лісових та урбанізованих екосистем: тези доп. 64-тої наук.-техн. конф., 23 жовт. 2014 р. Львів: РВВ НЛТУ України, 2014. С. 38–39.

19. Гречук М. О. Ретроспективний аналіз створення та розвитку дендропарків Українського Полісся. Науковий вісник НУБіП України. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. 2014. Вип. 198, Ч. 1. С. 152–159.

20. Гречук М. О. Систематична структура насаджень дендропарків Житомирського Полісся. Рослини та урбанізація: тези доп. IV міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2014 р. Дніпропетровськ: ТОВ ТВГ «Куніца», 2014. С. 113–114.

21. Гричук М. О. Структура дендропарків України. Історико-культурні та природоохоронні аспекти збереження багатовікових дерев: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. мол. вчених, 23–26 жовт. 2013 р. Київ–Чигирин, 2013. С. 15–16.

22. Дендросозологічний каталог природно-заповідного фонду Лісостепу / під ред. С. Ю. Поповича. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 800 с.

23. Дендросозологічний каталог природно-заповідного фонду Українського Полісся: монографія / Попович С. Ю. та ін.; за ред. С. Ю. Поповича. Київ: Компрінт, 2017. 465 с.

24. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Голонасінні: довідник / за ред. М. А. Кохна, С. І. Кузнецова. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 207 с.

25. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні: довідник / Кохно М. А. та ін.; під ред. М. А. Кохна. Київ: Фітосоціоцентр, 2002. Ч. I. 448 с.

26. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні: довідник / Кохно М. А. та ін.; під ред. М. А. Кохна, Н. М. Трофименко. Київ: Фітосоціоцентр, 2005. Ч. II. 716 с.

27. Дудин Р. Б., Денисова Г. В. Проблеми реконструкції та відновлення насаджень Оброшинського дендропарку. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету. Львів, 2011. Вип. 21.4 С. 46–50.

28. Дудин Р. Б. Фітоценотична структура старовинних парків та шляхи її регулювання (на прикладі парків Заходу України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: 06.03.01. Львів, 2009. 20 с.

29. Дудин Р. Б. Консервація, реставрація та реконструкція садово-паркових об'єктів: навчальний посібник. Львів: Манускрипт, 2016. 192 с.

30. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів: українсько-латинсько-російсько-англійський / за ред. В. П. Черниха. Вінниця: Нова книга, 2014. С. 196.

31. Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович. м. Париж, Нью-Йорк: «Молоде життя»-«НТШ», 1996. Т. 6. С. 2161.
32. Жирнов А. Д., Вільгельм О. А. Відновлення історичних об'єктів ландшафтної архітектури: навчально-методичний посібник. Київ: ДАКККиМ, 2001. 45 с.
33. Заповідна дендрозоофлора Степу України: монографія / за ред. С. Ю. Поповича. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2013. 260 с.
34. Заповідна дендрозоофлора Українського Полісся: монографія / С. Ю. Попович та ін.; за ред. С. Ю. Поповича. Київ: Компрінт, 2017. 187 с.
35. Заповідна Житомирщина: монографія / Орлов О. О., Сіренький С. П., Подобайло А. В., Сесін В. А. Київ: Київський еколого-культурний центр, 2001. 196 с.
36. Заставний Ф. Д. Фізична географія України: підручник. Київ: Форум, 2000. 239 с.
37. Інтродукція рослин, збереження та збагачення біорізноманіття в ботанічних садах і дендропарках: матеріали міжнар. наук. конф., присв. 75-річчю заснув. Нац. бот. саду ім. М. М. Гришка НАН України, 15–17 верес. 2010 р. Київ: Фітосоціоцентр, 2010. 632 с.
38. Каталог деревних рослин Березнівського державного дендрологічного парку: довідковий посібник / укл. В. М. Почаєвець. Березне: Березнівський лісовий коледж, 2009. 47 с.
39. Клименко Ю. О., Кузнецов С. І. Загальне паркознавство (історичні, біолого-екологічні, ландшафтно-лісівничі підходи та методи). Київ: ЦП «Компринт», 2015. 415 с.
40. Клименко Ю. О. Еколого-біологічні основи відновлення старовинних парків Полісся та Лісостепу України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра с.-г. наук: 06.03.01. Львів, 2012. 31 с.
41. Клименко Ю. О. Насадження старовинних парків-пам'яток садово-паркового господарства Житомирської області. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19.7. С. 28–37.

42. Клименко Ю. О., Кузнецов С. І. Комплексна оцінка паркових насаджень: методичні підходи і рекомендації. Київ: КОМПРИНТ, 2014. 66 с.

43. Клименко Ю. О., Кузнецов С. І., Черняк В. М. Старовинні парки України загальнодержавного значення. Довідник. Ч. 1: Полісся та Лісостеп. Тернопіль: Мандрівнець, 1996. 106 с.

44. Кохно Н. А., Курдюк А. М. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. Київ: Наук. думка, 1994. 188 с.

45. Краткий справочник архитектора: Ландшафтная архитектура / под. ред. И. Д.Родичкина. Київ: Будівельник, 1990. С. 324–326.

46. Курдюк О. М., Гричук М. О., Лазарець М. В., Островська В. А. Таксономічний склад та структура насаджень дендрологічного парку Березнівського лісового коледжу. Науковий вісник НУБіП України. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. 2015. Вип. 216, Ч. 1. С. 168–175.

47. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 2005. 456 с.

48. Кушнір А. І., Сіренко І. П., Юхимець А. І. Знамениті та історичні дерева України: перші підсумки вивчення. Ойкумена. Український екологічний вісник. 1995. № 1–2. С. 158–159.

49. Кушнір А. І., Суханова О. А., Кушнір І. Л. Технологічні особливості лікування і оздоровлення вікових та історичних дерев: наук.-метод. Рекомендації. Київ: Вид-во НУБіП України, 2009. 48 с.

50. Ларина Т. Г., Анненков А. А. Методические указания по геоботаническому изучению парковых сообществ. Ялта: изд-во ГНБС, 1980. 28 с.

51. Маринич О. М., Пархоменко Г. О., Петренко О. М., Шищенко П. Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. Український географічний журнал. 2003. № 1. С. 16–20.

52. Марков Ф. Ф., Гузій А. І. Природно-заповідні об'єкти Житомирського Полісся та їх сучасний стан. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.17. С. 55–59.

53. Марков Ф. Ф. Структура насаджень і територіальна організація старовинних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Житомирщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.03.01. Київ, 2015. 20 с.

54. Марчук О. О. Біорізноманіття деревних видів у дендраріях і парках Харківщини та перспективи їх використання в лісовому господарстві й озелененні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: 06.03.01. Харків, 2006. 20 с.

55. Месяц В. К., Прохоров А. М. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1989. 655 с.

56. Методические рекомендации по проектированию парков различных функциональных типов / Гос. ком. по архитектуре и градостроительству Госстроя СССР; сост. О. И. Парьева. Л.:1988. 50 с.

57. Методические рекомендации по созданию хвойных парковых культурфитоценозов в лесостепи Украины для слушателей-специалистов зеленого строительства / сост. Миронова Г. А., Пушкар В. В., Кузнецов С. И. Киев: ИПК Минжилкомхоза УССР, 1989. 35 с.

58. Михайлов Ю. П. Территориальная организация общества и ее устойчивость. ГИПР. 1999. С. 112–113.

59. Науково-організаційні підходи до використання сучасних принципів ландшафтного дизайну у формуванні експозицій заповідних парків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2018. С. 21–25.

60. Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В. Осередки інтродукованої дендрофлори в парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Центральної придніпровської височинної області. Науковий вісник НУБіП України. 2010. Вип. 152. Ч. 1. С. 121–125.

61. Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В. Інтродуценти парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Центрально-придніпровської височинної області: монографія. Ч. 2. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2013. 139 с.

62. Олексійченко Н. О., Гричук М. О. Таксономічний склад та систематична структура насаджень дендропарків Житомирського Полісся. Науковий вісник НЛТУ. 2014. Вип. 24.11. С. 8–14.

63. Олексійченко Н. О., Дзиба А. А., Подольхова М. О. Дендропарк Клесівського лісництва – перлина топіарного мистецтва в Україні. Науковий вісник НЛТУ. 2016. Вип. 26.1. С. 139–145.

64. Олексійченко Н. О., Дзиба А. А., Подольхова М. О. Елементи топіарного мистецтва в озелененні садиб державних підприємств лісового господарства Рівненської області. Сучасні тенденції збереження, відновлення та збагачення фіторізноманіття ботанічних садів і дендропарків: тези доп. міжнар. наук. конф., присв. 70-річчю дендрологічного парку «Олександрія», 23–25 трав. 2016 р., Біла Церква, 2016. С. 251–254.

65. Олексійченко Н. О., Подольхова М. О. Оцінювання сучасного стану дендропарки місцевого значення в Українському Поліссі. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2015. Вип. 13. С. 173–179.

66. Олексійченко Н. О., Подольхова М. О. Перлина топіарного мистецтва в Україні – дендропарк Клесівського лісництва. Актуальні проблеми лісового сектору та садово-паркового господарства: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 15–18 берез. 2016 р., м. Братислава. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 190.

67. Олексійченко Н. О., Подольхова М. О., Трофимчук Н. А., Трофимчук О. П., Подольхов В. О. Сучасні зміни у ландшафтному дизайні Березнівського державного дендрологічного парку. Науково-організаційні підходи до

використання сучасних принципів ландшафтного дизайну у формуванні експозицій заповідних парків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2018. С. 21–25.

68. Олексійченко Н. О. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Центральнопридніпровської височинної області: монографія. Ч. 1. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. 145 с.

69. Олексійченко Н. О. Подольхова М. О. Вікові дерева дендропарків Українського Полісся. Науковий вісник НЛТУ. 2016. Вип. 26.4. С. 22–27.

70. Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт, самостійних занять і курсового проектування з дисципліни «Реконструкція і реставрація садово-паркових об'єктів» для слухачів магістратури за спеціальністю 8.0901303 – садово-паркове господарство. Київ: КОМПРИНТ, 2011. 62 с.

71. Охоронне зобов'язання № 265 щодо дендрологічного парку «Пілява» від 30.07.2003 р. Житомир, 2003. 3 с.

72. Панасенко Т. В. Дендрофлора парків Полтавщини: сучасний стан, шляхи збереження та розвитку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 2007. 20 с.

73. Паспорт № 115 парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Дендропарк «Еліта» від 17.02.1988 р. Житомир, 1964 р. 2 с.

74. Паспорт № 40 пам'ятки природи місцевого значення «Дендропарк «Гладковицький» від 31.03.1964 р. Житомир, 1964 р. 2 с.

75. Паспорт № 8 пам'ятки природи місцевого значення «Дендропарк «Пілява» від 20.11.1967 р. Житомир, 1967 р. 2 с.

76. Подольхова М. О. Актуальні проблеми розвитку дендропарків Українського Полісся. Виклики ХХІ століття та їхнє вирішення у лісовому комплексі й довкіллі: тези доп. міжнар. наук. конф., 7–9 верес. 2015 р. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2015. С. 160–161.

77. Подольхова М. О. Ретроспективний аналіз створення та розвитку дендрологічного парку Клесівського лісництва. Актуальні проблеми ботаніки та екології: тези доп. міжнар. конф. мол. вчених, присв. 120-річчю від дня нар. Д. К. Зерова, 15–20 верес. 2015 р. Полтава, 2015. С. 139.

78. Подольхова М. О., Подольхов В. О. Актуальні проблеми розвитку та сучасний стан дендропарків Житомирського Полісся. Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2015. С. 119–124.

79. Подольхова М. О., Подольхов В. О. Проблеми розвитку дендропарків Українського Полісся та шляхи їх вирішення. Охорона біорізноманіття та історико-культурної спадщини у ботанічних садах та дендропарків: тези доп. міжнар. наук. конф., 6–8 жовт. 2015 р. Умань: Видавець «Сочінський», 2015. С. 129–132.

80. Подольхова М. О., Трофимчук Н. А., Островська В. А. Шляхи збагачення та значення колекційного фонду Березнівського державного дендрологічного парку лісотехнічного коледжу НУВГП. Сучасні тенденції збереження і збагачення колекцій дендрофлори в об'єктах природно-заповідного фонду України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2016. С. 23–27.

81. Подольхова М. О. Щодо питання методичних підходів оцінювання дендропарків Сучасний ландшафт: проектування, формування, збереження: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 листоп. 2016 р. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2017. С. 52–53.

82. Подольхова М. О. Щодо питання унікальності колекції деревних рослин дендрологічного парку Березнівського лісового коледжу. Біоресурси лісових та урбанізованих екосистем: відтворення, збереження і раціональне використання: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 квіт. 2015 р. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2015. С. 164–165.

83. Подольхова М. О., Островська В. А. До питання вивчення таксономічного складу насаджень дендропарку Березнівського лісотехнічного коледжу. Соціально-екологічна

роль заповідних дендропарків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2015. С. 63–68.

84. Подольхова М. О., Подольхов В. О. Функціональна структура насаджень дендропарків Житомирського Полісся. Інтродукція рослин, збереження та збагачення біорізноманіття в ботанічних садах та дендропарків: тези доп. міжнар. наук. конф., 15–17 верес. 2015 р. Київ: Фітосоціоцентр, 2015. С. 197–198.

85. Попович С. Ю. Природно-заповідна справа: навчальний посібник. Київ: Арістей, 2007. 480 с.

86. Попович С. Ю., Власенко А. С., Кривенко О. Г. Чекліст дендроекзотів України: монографія. Київ: ЦП "Компринт", 2016. 546 с.

87. Попович С. Ю., Корінько О. М., Клименко Ю. О. Заповідне паркознавство: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2011. 320 с.

88. Попович С. Ю., Сиплива Н. О., Корінько О. М. Культивована дендрофлора парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінниччини. Київ: Фітосоціоцентр, 2012. 162 с.

89. Потоцька С. О. Природна і культивована дендрофлора міста Чернігова: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. біол. наук: 03.00.05. Київ, 2011. 20 с.

90. Пузріна Н. В., Островська В. А., Подольхова М. О. Фітосанітарний стан насаджень дендрологічного парку Березнівського лісового коледжу. Наукові основи збереження біотичної різноманітності: тези доп. I (XII) міжнар. конф. мол. учених, 21–22 трав. 2015 р. Львів, 2015. С. 90–91.

91. Роговський С. В. До питання про методику інтегрального визначення цінності насаджень у паркових ландшафтах. Наукові записки Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Біол. 2007. № 2 (32). С. 12–17.

92. Рубцов Л. И. Садово-парковий ландшафт. Київ: Изд-во АН УССР, 1956. 211 с.

93. Савоськіна А. М. Історичні особливості та сучасна категоріальна структура мережі штучних заповідних парків

Українського Полісся. Науковий вісник Східноєвропейського університету ім. Л. Українки. № 2 (302). 2015. С. 38–42.

94. Савоськіна А. М. Таксономічна структура дендроекзосозофлори Українського Полісся. Викили XXI століття та їхнє вирішення у лісовому комплексі й довкіллі: тези доп. міжнар. наук. конф., 7–9 вер. 2015 р. Київ: ТОВ ЦП «КОМПРИНТ», 2015. С. 162–163.

95. Серебряков И. Г. Экологическая морфология растений. Жизненные формы покрытосеменных и хвойных. Москва: Высшая шк., 1962. 378 с.

96. Система заходів по збереженню багатовікових деревних рослин старовинних парків: методичні вказівки / Галкін С. І., Дойко Н. М., Драган Н. В., Мордатенко І. Л. Біла Церква, 2015. 36 с.

97. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження проєктів організації території дендрологічних парків / Пархісенко Л. В. та ін. Київ: Фітосоціоцентр, 2004. 26 с.

98. Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України: збірка наукових статей. Полтава: Дивосвіт, 2015. 168 с.

99. Старовинні парки і ботанічні сади – наукові центри збереження біорізноманіття та охорона історико-культурної спадщини: матеріали міжнар. наук. конф. присвяченої 210-річчю парку «Софіївки», Умань, 25–28 верес. 2006 р. Київ: Академперіодика, 2006. 451 с.

100. Старовинні парки і ботанічні сади: проблеми та перспективи функціонування: тези доповідей III міжнар. наук. конф., присв. 215-річчю парку «Олександрія», 29 верес.–3 жовт. 2008 р. Біла Церква, 2008. 199 с.

101. Стародавні дерева України: реєстр-довідник / Гриник П. І. та ін. Київ: Логос, 2010. 143 с.

102. Сучасні тенденції збереження і збагачення колекцій дендрофлори в об'єктах природно-заповідного фонду України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2016. С. 23–27.

103. Топіарне мистецтво: методичні рекомендації до проведення практичних занять / А. А. Дзиба. Київ: Компринт, 2012. 124 с.

104. Украинская Советская Социалистическая Республика: энцикл. справ. / гл. редкол.: Кудрицкий А. В. и др. Київ: Гл. ред. УСЭ, 1987. 516 с.

105. Учебная и воспитательная роль ботанических садов и дендропарков: материалы междунар. науч. конф., 21–24 сентяб. 2009 г. Симферополь: Таврический национальный университет, 2009. 214 с.

106. Фітомеліорація: методичні вказівки до вивчення курсу для студентів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» / С. М. Шевченко. Хмельницький: ХНУ, 2011. 77с.

107. Харчишин В. Т. Культивована дендрофлора Житомирського Полісся, шляхи збагачення та раціонального використання: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. біол. наук. 03.00.05. Київ, 1992. 21 с.

108. Хороших О. Г., Хороших О. В. Шкала комплексної оцінки декоративних ознак деревних рослин. Науковий вісник: Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття: збірник науково-технічних праць. Львів: УкрДЛТУ, 1999. Вип. 9.9. С. 167–170.

109. Черняк В. М. Історія інтродукції й акліматизації культивованої дендрофлори Волино-Поділля України у XVI–XXI ст. Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України: збірка наук. статей. Полтава: Дивосвіт, 2015. С. 94–101.

110. Черняк В. М. Культивована дендрофлора Волино-Поділля, перспективи її використання та збагачення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. біол. наук: 06.03.01. Львів: УДЛТУ, 2005. 37 с.

111. Чонгова А. С. Дендрофлора парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Запорізької області (структура, екологічна оцінка, декоративність): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екол. наук: 06.03.01. Київ, 2013. 23 с.

112. Шерстюк М. Ю. Автохтонні заповідні дендрософоти Українського Полісся (флористичний і популяційний аналіз, оцінка декоративності та фітоценокомпозиції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: 06.03.01. Київ, 2018. 24 с.

113. Юник Т. Р. Культивована дендрофлора хвойних на північно-східному мегасхилі Українських Карпат: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук: 06.03.01. Львів, 2015. 20 с.

114. Якубенко Б. Є., Григорюк І. П., Мельничук І. Д. Геоботаніка: тлумачний словник: навчальний посібник. Київ: Фітосоціоцентр, 2011. 420 с.

115. Oleksiychenko N. O., Podolhova M. O., Trofimchuk N. A., Podolhov V. O., Trofimchuk O. P. The current modulation of views of the main sightseeing route of Berezniivskiy state dendrological park. Contribution of young scientists on forestry, wood processing technologies and horticulture: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 травня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 60–61.

Інтернет-джерела

116. 11 красивейших дендропарков Украины, которые стоит посетить URL: <http://www.ukrnews24.net/11-krasivejshix-dendroparkov-ukrainy-kotorye-stoit-posetit-foto/> (дата звернення: 15.02.2016)

117. Адміністративна карта України. URL: <http://atu.minregion.gov.ua/ua/karta#map=6//51.998410382390325//29.707031250000004&&layer=8906587201596708-1,100//7376316114267884-1,100> (дата звернення: 10.08.2016)

118. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2013. URL: <http://data.gov.ua/file/1053/download?token=As8KBUym> (дата звернення: 13.11.2013).

119. Дзыба А. А., Коньк Н. Ю. Особенности классификации природоохранных территорий Беларуси, Украины и России. Лесной комплекс: состояние и перспективы развития: материалы

конф. XII Междунар. науч.-техн. конф., 1–30 нояб. 2013 г., Брянск, БГИТА. URL: http://science-bsea.bgita.ru/2013/les_komp_2013/dsyba_osob.htm (дата звернення: 13.02.2014).

120. Дудин Р. Б. Старовинні парки Львівщини – осередки культурної дендрофлори. Науковий вісник НУБіП України. Сер. «Лісівництво та декоративне садівництво». Київ: ВЦ НУБіП України, 2010. Вип. 152, Ч. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/nvnaulds/2010_152_1/10drb.pdf (дата звернення: 20.07.2015).

121. Екологічну стежку «Красилівське – Суховоля» прокладено в лісовому масиві Новоград-Волинського держлісомисгоспу. URL: http://kultura-nv.at.ua/index/ekologichna_stezhka_krasilivske_sukhovolja/0-32 (дата звернення: 13.03.2014).

122. Закон Республики Беларусь от 20 октября 1994 года № 3335-ХІІ «Об особо охраняемых природных территориях» (по состоянию на 15 июля 2010 года). URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1836 (дата звернення: 13.03.2014)

123. Заповідні об'єкти Рівненщини. URL: <http://www.ecorivne.gov.ua/reserve/> (дата звернення: 14.03.2016)

124. Інструкція з технічної інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-02> (дата звернення: 14.05.2015)

125. Клесівський дендропарк: URL: <http://www.volyntravel.com.ua/uk/objects/show/1363> (дата звернення: 14.02.2016)

126. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.02.2016).

127. Красноярова Б. А. «Территориальная организация природопользования» в системе географических знаний. Вестник Нижневартовского государственного университета. 2009.

URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/territorialnaya-organizatsiya-prirodopolzovaniya-v-sisteme-geograficheskikh-znaniy> (дата звернення: 14.07.2016)

128. Ліквідовано територіальні органи Мінприроди – державні управління охорони навколишнього природного середовища. URL: <http://pryroda.in.ua/blog/likvidovano-terytorialni-orhany-minpryrody-derzhavni-upravlinnya-ohorony-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyscha/> (дата звернення: 14.08.2015)

129. Логос. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Логос> (дата звернення: 13.11.2013).

130. Марчук О. О. Дендрофлора історичних парків Харківщини. Науковий вісник НУБіП України. Сер. «Лісівництво та декоративне садівництво». Київ: ВЦ НУБіП України, 2010. Вип. 152. Ч. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/pvnau_lds/2010_152_1/10moo.pdf (дата звернення: 09.06.2016)

131. На Ровенщине появился «украинский Версаль». Создал его...один человек. URL: <http://uainfo.org/blognews/332128-narovenschine-poyavilsya-ukrainskiy-versal-sozdal-ego-odin-chelovek.html> (дата звернення: 14.01.2016)

132. Об особо охраняемых природных территориях» (с изменениями и дополнениями): Федеральный закон от 14 марта 1995 г. № 33-ФЗ. URL: http://base.garant.ru/10107990/#block_700 (дата звернення: 03.04.2014)

133. Олексійченко Н. О., Подольхова М. О. Ретроспективний аналіз розвитку та сучасний стан дендропарку Клесівського лісництва. Лісове і садово-паркове господарство. Журнал № 9. URL: <http://ejournal.studnubip.com/zhurnal-9/ukr/oleksijchenko-podolhova/> (дата звернення: 12.10.2016).

134. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran6855#n6855> (дата звернення: 12.08.2018).

135. Потоцька С. О. Сучасна колекція дендрофлори арборетуму агробіостанції м. Чернігова. Науковий вісник НУБіП України. Сер. «Лісівництво та декоративне садівництво». Київ: ВЦ НУБіП України,

2010. Вип. 152. Ч. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Chem_Biol/nvnu_lds/2010_152_1/10pso.pdf (дата звернення: 12.08.2016)

136. Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06> (дата звернення: 12.08.2016)

137. Президія Національної академії наук України. Про сучасний стан, проблеми і перспективи збереження та збагачення рослинного різноманіття в ботанічних садах та дендропарків України: Постанова від 01.07.2015 № 170. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-150701-170-0.pdf> (дата звернення: 12.08.2015)

138. Про архітектурну діяльність: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (дата звернення: 13.09.2018)

139. Про віднесення наукових об'єктів до таких, що становлять національне надбання: розпорядження від 19 серпня 2002 р. № 472-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/472-2002-%D1%80> (дата звернення: 05.09.2018)

140. Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень в галузі охорони навколишнього природного середовища: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2362-19> (дата звернення: 09.09.2015)

141. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5456-17> (дата звернення: 10.09.2018)

142. Про зміни меж і площі існуючого об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення: рішення 12 сесії Житомирської обласної ради VII скликання від 27.07.17 № 736. URL: <https://oda.zt.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2018).

143. Про охорону культурної спадщини: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 03.09.2018)

144. Про природно-заповідний фонд України»: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 09.09.2018)
145. Супутникові карти Google Maps. URL: <https://www.google.com/maps/> (дата звернення: 15.08.2018)
146. Території та об'єкти ПЗФ України. URL: <http://pzf.menr.gov.ua/> (дата звернення: 05.07.2018)
147. Управління екології та природних ресурсів Житомирської обласної державної адміністрації. URL: <http://www.ecology.zt.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2018).
148. Фізико-географічна карта України. URL: <http://geomap.land.kiev.ua/zoning-1.html> (дата звернення: 12.08.2018)
149. Энциклопедический словарь юного земледельца http://geografica.net.ua/publ/referati_kursovi_diplomni/referati_kursovi_diplomi/dernovo_pidzolisti_grunti_ukrajinskogo_polissja/5-1-0-641 (дата звернення: 16.05.2016)
150. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (дата звернення: 13.05.2018))
151. Online Etymology Dictionary, © 2010 Douglas Harper. URL: <http://www.dictionary.com/browse/arboretum> (дата звернення: 13.05.2016)
152. Random House Dictionary, © Random House, Inc. 2016. URL: <https://www.dictionary.com> (дата звернення: 13.05.2016)
153. Szweykowska A., Szweykowski J.: Słownik botaniczny. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2003, s. 38. URL: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Arboretum> (дата звернення: 13.05.2016)
154. The EU biodiversity strategy to 2020. URL: <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/2020%20Biod%20brochure%20final%20lowres.pdf> (дата звернення: 13.10.2018)

155. The plant list. URL: <http://www.theplantlist.org> (дата звернення: 13.11.2017)

156. USTAWA z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880> (дата звернення: 13.01.2014).

ДОДАТКИ

Додаток А
Іконографічні та картографічні матеріали щодо розвитку дендрологічних парків Українського Полісся

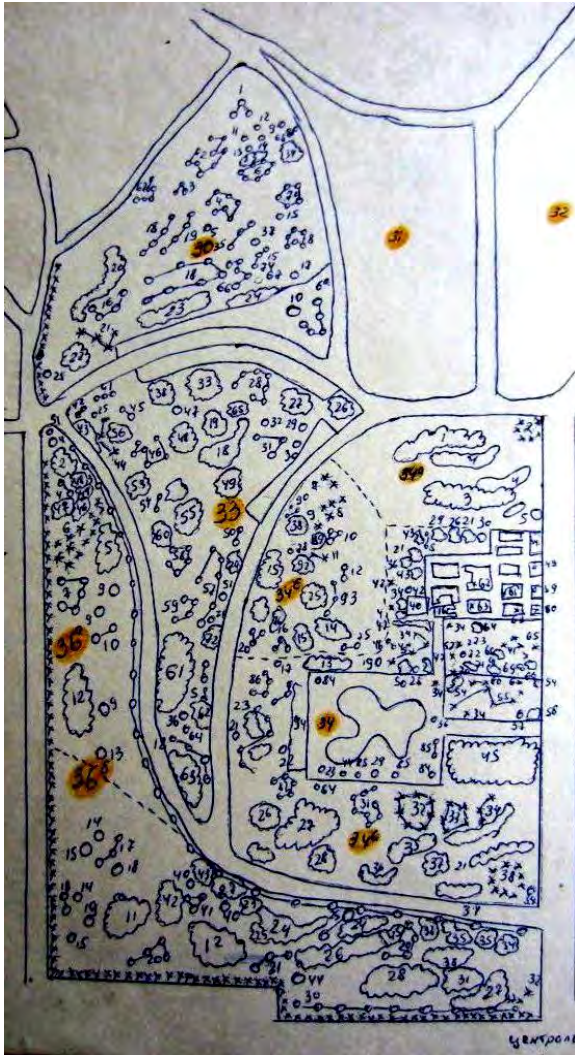
Почасвець В. М.— один із засновників дендрологічного парку «Березнівський». Фото 1983 р.

Вхідна алея у дендрологічному парку «Березнівський». Фото 80-х років ХХ століття

План-схема дендрологічного парку «Березнівський»

Фрагмент план-схеми посадок дендрологічного парку
«Березнівський» (ділянка зліва від колишнього центрального входу)

*Фрагмент план-схеми посадок дендрологічного парку
«Гладковицький»*

*Ворон О. Ф. – заслужений природоохоронець України, будівничий
дендропарку Клесівського лісництва. Фото 2010 р.*

Біля альпійської гірки з лівої сторони біля підірної стінки з граніту створена архітектурна фігура з туї західної птаця "Глухар". Висота фігури - 3 м, розмах крил - 2,6 м.

Птаця "Глухар" біля гриба підосиновика, висота гриба - 0,5 м. Зелена архітектурна форма висотою 3 м, сформована з туї західної колоновидної, розмах крила - 1,3 м.

На березі ставків у дендропарку лісоцтва розміщені туїби-колони висотою 3,5 м, діаметром до 1,8 м. Колони створені з туї західної форми пірамідальної. Методом інтенсивної багаторазової стрижки можна добитися ідеально щільної поверхні архітектурних фігур. Величні зелені колони прикрашають береги паркових водойм.

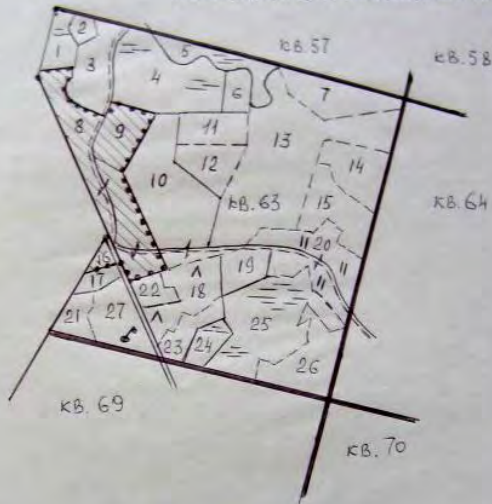
СХЕМА
Розташування дендрологічного парку місцевого значення
«Пілява»

М 1:10 000

Новоград-Волинський ДЛМГ

Пищівське лісництво,

Кв. 63, діл.: 8, 9, 16 площа 6,1 га.

Таксаційні показники:

Кв. 63, діл. 8, пл.. 4,3 га.

Склад 3 Ялс, 1 Клг, 1 Яс, 1 Влч, 1Дз, 1Бб,
1 Бкл, 1Сз, вік 100 років, Нс = 29 м, Дс = 46 см,
повнота 0,6, I бонітет, запас 360 м³/га.

Кв. 63, діл. 9, пл.. 1,5 га.

Склад 3 Сз, 2 Ялс, 2 Бб, 1 Гз, 1 Влч, 1 Клг,
вік 75 років, Нс = 26 м, Дс = 34 см, бонітет I А,
запас 350 м³/га.

Кв. 63, діл. 16, пл.. 0,3 га.

Склад 10 Мде, вік 105 років, Нс=3см, Дс=38 см,
повнота 0,6, запас 340 м³/га.

21/05/2015

Схема розташування дендрологічного парку «Пілява»

Додаток Б
Таксономічний склад колекцій дендрологічних парків
Українського Полісся

№ з/п	Назва		Парки				
	українська	латинська	«Березівський»	«Гладковичський»	«Еліта»	«Пілява»	«Клесівський»
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>PINOPHYTA</i>							
1	Гінкго дволопатеве	<i>Ginkgo biloba</i> L.	V	–	–	–	V
2	Кипарисовик горохоплідний	<i>Chamaecyparis pisifera</i> (Siebold & Zucc.) Endl.	V	–	–	–	–
3	Кипарисовик горохоплідний 'Filifera'	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Filifera'	V	–	–	–	–
4	Кипарисовик горохоплідний 'Plumosa'	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Plumosa'	–	–	–	–	V
5	Кипарисовик горохоплідний 'Squarrosa'	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa'	V	–	V	–	V
6	Кипарисовик Лавсона	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A. Murray) Parl.	V	–	–	–	V
7	Кипарисовик Лавсона 'Alumii'	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Alumii'	V	–	–	–	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Кипарисовик Лавсона 'Columnaris'	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Columnaris'	-	-	-	-	V
9	Кипарисовик Лавсона 'Ivonne'	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Ivonne'	-	-	-	-	V
10	Кипарисовик тупий 'Collariformis'	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Collariformis'	-	-	-	-	V
11	Криптомерія японська	<i>Cryptomeria japonica</i> (Thunb. ex L.f.) D.Don	V	-	-	-	V
12	Метасеквойя розсіченошишкова (м. бороздково- шишкова)*	<i>Metasequoia glyptostroboides</i> Hu & W.C.Cheng	V	-	-	-	V
13	Модрина американська (м. модриново- американська)	<i>Larix laricina</i> (Du Roi) K.Koch	V	-	-	-	-
14	Модрина Гмеліна	<i>Larix gmelinii</i> (Rupr.) Kuzen.	V	-	V	-	-
15	Модрина Гмеліна різновид Ольгинська	<i>Larix gmelinii</i> var. <i>olgensis</i> (A.Henry) Ostenf. et Syrgach.	V	-	-	-	-
16	Модрина європейська (м. хвосопадаюча)	<i>Larix decidua</i> Mill.	V	V	-	V	V
17	Модрина польська	<i>Larix</i> × <i>polonica</i> Racib.	V	V	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
18	Модрина сибірська	<i>Larix sibirica</i> Ledeb.	✓	-	-	-	-
19	Модрина Кемпфера	<i>Larix kaempferi</i> (Lamb.) Carrière	✓	-	-	-	-
20	Псевдотсуга Мензиса (дугласія Мензиса)	<i>Pseudotsuga</i> <i>menziesii</i> (Mirb.) Franco	✓	✓	-	-	-
21	Псевдотсуга Мензиса 'Viridis'	<i>Pseudotsuga</i> <i>menziesii</i> 'Viridis'	✓	-	-	-	-
22	Сосна Банкса	<i>Pinus banksiana</i> Lamb.	✓	✓	-	-	✓
23	Сосна Веймутова (с. шишкувата)	<i>Pinus strobus</i> L.	✓	✓	-	-	✓
24	Сосна гірська	<i>Pinus mugo</i> Turra	✓	-	-	-	✓
25	Сосна гірська 'Mugnus'	<i>Pinus mugo</i> 'Mugnus'	-	-	-	-	✓
26	Сосна європейська	<i>Pinus cembra</i> L.	✓	-	-	-	-
27	Сосна жорстка	<i>Pinus rigida</i> Mill.	✓	-	-	-	-
28	Сосна звичайна	<i>Pinus sylvestris</i> L.	✓	✓	✓	✓	✓
29	Сосна звичайна різновид гачкувата	<i>Pinus sylvestris</i> var. <i>hamata</i> Steven	✓	-	-	-	-
30	Сосна корейська	<i>Pinus koraiensis</i> Siebold & Zucc.	✓	-	-	-	✓
31	Сосна кримська	<i>Pinus pallasiana</i> D. Don	✓	-	-	-	✓
32	Сосна рясношишкова	<i>Pinus densiflora</i> Siebold & Zucc.	✓	-	-	-	-
33	Сосна сибірська	<i>Pinus sibirica</i> Du Tour	✓	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
34	Сосна скручена різновид широкохвойна	<i>Pinus contorta</i> var. <i>latifolia</i> Engelm.	V	-	-	-	-
35	Сосна смолиста	<i>Pinus resinosa</i> Aiton	-	-	-	-	V
36	Сосна чорна	<i>Pinus nigra</i> J. F. Arnold	V	-	-	-	V
37	Тис гострокінцевий	<i>Taxus cuspidata</i> Siebold & Zucc.	V	-	-	-	-
38	Тис середній	<i>Taxus x media</i> Rehder	V	-	-	-	-
39	Тис ягідний	<i>Taxus baccata</i> L.	V	-	-	-	V
40	Тис ягідний 'Aurea'	<i>Taxus baccata</i> 'Aurea'	V	-	-	-	V
41	Тис ягідний 'Fastigiata'	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'	V	-	-	-	V
42	Тис ягідний 'Washingtonii'	<i>Taxus baccata</i> 'Washingtonii'	V	-	-	-	-
43	Тсуга канадська	<i>Tsuga canadensis</i> (L.) Carrière	V	-	-	-	-
44	Туйовик лопатоподібний 'Variegata'	<i>Thujaopsis dolabrata</i> 'Variegata'	-	-	-	-	V
45	Туя західна	<i>Thuja occidentalis</i> L.	V	V	-	-	V
46	Туя західна 'Albovariegata'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Albovariegata'	V	-	-	-	-
47	Туя західна 'Aurea'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Aurea'	V	-	V	-	V
48	Туя західна 'Aureo-spicata'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Aureo-spicata'	V	-	-	-	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
49	Туя західна 'Bodmeri'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Bodmeri'	V	-	-	-	-
50	Туя західна 'Brabant'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Brabant'	-	-	-	-	V
51	Туя західна 'Columna'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Columna'	V	V	V	-	V
52	Туя західна 'Ellwangeriana'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana'	-	-	-	-	V
53	Туя західна 'Ellwangeriana Pyramidalis'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Pyramidalis'	V	-	-	-	-
54	Туя західна 'Ericoides'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'	V	-	V	-	V
55	Туя західна 'Globosa'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Globosa'	V	-	-	-	V
56	Туя західна 'Holmstrup'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Holmstrup'	-	-	-	-	V
57	Туя західна 'Hoveja'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Hoveja'	V	-	-	-	-
58	Туя західна 'Lutea'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Lutea'	V	-	-	-	-
59	Туя західна 'Pyramidalis'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Pyramidalis'	-	-	-	-	V
60	Туя західна 'Rheingold'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Rheingold'	V	-	V	-	V
61	Туя західна 'Smaragd'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Smaragd'	-	-	-	-	V
62	Туя західна 'Spiralis'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Spiralis'	V	-	-	-	-
63	Туя західна 'Wagneriana'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wagneriana'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
64	Туя західна 'Wareana'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana'	V	-	-	-	-
65	Туя західна 'Wareana Lutescens'	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana Lutescens'	V	-	-	-	V
66	Туя складчаста	<i>Thuja plicata</i> Donn ex D. Don	V	V	V	-	-
67	Туя складчаста 'Nana'	<i>Thuja plicata</i> 'Nana'	V	-	-	-	-
68	Туя Стандиша	<i>Thuja standishii</i> (Gordon) Carrier	V	-	-	-	-
69	Широкогілочник східний	<i>Platycladus</i> <i>orientalis</i> (L.) Franko	V	-	-	-	-
70	Широкогілочник східний 'Pyramidalis Aurea'	<i>Platycladus</i> <i>orientalis</i> 'Pyramidalis Aurea'	V	-	-	-	-
71	Ялина аянська	<i>Picea jezoensis</i> (Siebold & Zucc.) Carrière	V	-	-	-	V
72	Ялина Енгельмана	<i>Picea engelmannii</i> Parry ex Engelm.	V	-	-	-	-
73	Ялина Енгельмана 'Glauca'	<i>Picea engelmannii</i> 'Glauca'	V	-	-	-	-
74	Ялина звичайна	<i>Picea abies</i> (L.) Karst.	V	V	V	V	V
75	Ялина звичайна 'Compacta'	<i>Picea abies</i> 'Compacta'	V	-	-	-	V
76	Ялина звичайна 'Nidiformis'	<i>Picea abies</i> 'Nidiformis'	V	-	-	-	-
78	Ялина звичайна 'Viminalis'	<i>Picea abies</i> 'Viminalis'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
79	Ялина колюча	<i>Picea pungens</i> Engelm.	V	V	-	-	-
80	Ялина колюча 'Argentea'	<i>Picea pungens</i> 'Argentea'	V	-	-	-	-
81	Ялина колюча 'Glauca'	<i>Picea pungens</i> 'Glauca'	V	-	V	-	V
82	Ялина колюча 'Kosteriana'	<i>Picea pungens</i> 'Kosteriana'	V	-	-	-	-
83	Ялина Максимовича	<i>Picea maximowiczii</i> Regel ex Mast.	V	-	-	-	-
84	Ялина сербська	<i>Picea omorika</i> (Pancic) Purk.	V	-	-	-	-
85	Ялина сибірська (я. оберненояйце- подібна) 'Viminalis'	<i>Picea obovata</i> 'Viminalis'	V	-	-	-	-
86	Ялина сиза	<i>Picea glauca</i> (Moench) Voss	V	-	-	-	V
87	Ялина сиза 'Conica'	<i>Picea glauca</i> 'Conica'	V	-	-	-	V
88	Ялина червона (я. рубінова)	<i>Picea rubens</i> Sarg.	V	-	-	-	-
89	Ялина чорна (я. приморська)	<i>Picea mariana</i> (Mill.) Britton, Sterns & Poggenb.	-	-	-	-	V
90	Ялина Шренка	<i>Picea schrenkiana</i> Fisch. & C.A.Mey.	V	-	-	-	-
91	Ялиця бальзамічна	<i>Abies</i> <i>balsamea</i> (L.) Mill.	V	-	-	-	V
92	Ялиця біла	<i>Abies alba</i> Mill.	V	V	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
93	Ялиця корейська	<i>Abies koreana</i> E.H.Wilson	-	-	-	-	V
94	Ялиця Нордманна	<i>Abies nordmanniana</i> (Steven) Spach	V	-	-	-	-
95	Ялиця одноколірна	<i>Abies concolor</i> (Gordon) Lindl. ex Hildebr.	V	-	V	-	-
96	Ялиця одноколірна 'Compacta'	<i>Abies concolor</i> 'Compacta'	V	-	-	-	-
97	Ялиця сахалінська	<i>Abies sachalinensis</i> (F.Schmidt) Mast.	V	-	-	-	-
98	Ялиця цілолиста	<i>Abies holophylla</i> Maxim.	V	-	V	-	-
100	Яловець віргінський	<i>Juniperus virginiana</i> L.	V	-	V	-	-
101	Яловець віргінський 'Hetz'	<i>Juniperus virginiana</i> 'Hetz'	V	-	-	-	V
102	Яловець горизонтальний 'Blue Chip'	<i>Juniperus horisontalis</i> 'Blue Chip'	-	-	-	-	V
103	Яловець горизонтальний 'Glacier'	<i>Juniperus horisontalis</i> 'Glacier'	-	-	-	-	V
104	Яловець жорсткий	<i>Juniperus rigida</i> Siebold & Zucc.	V	-	-	-	-
105	Яловець звичайний	<i>Juniperus communis</i> L.	V	V	-	-	V
106	Яловець китайський 'Stricta'	<i>Juniperus chinensis</i> 'Stricta'	-	-	-	-	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
107	Яловець китайський 'Stricta Variegata'	<i>Juniperus chinensis</i> 'Stricta Variegata'	–	–	–	–	V
108	Яловець китайський різновид Саржента	<i>Juniperus chinensis</i> var. <i>sargentii</i> A.Henry	V	–	–	–	–
109	Яловець козацький	<i>Juniperus sabina</i> L.	V	–	V	–	V
110	Яловець козацький 'Broadmor'	<i>Juniperus sabina</i> 'Broadmor'	V	–	–	–	–
111	Яловець козацький 'Cupressifolia'	<i>Juniperus sabina</i> 'Cupressifolia'	V	–	–	–	–
112	Яловець козацький 'Glauca'	<i>Juniperus sabina</i> 'Glauca'	–	–	–	–	V
113	Яловець козацький 'Horizontalis'	<i>Juniperus sabina</i> 'Horizontalis'	V	–	–	–	–
114	Яловець козацький 'Tamariscifolia'	<i>Juniperus sabina</i> 'Tamariscifolia'	V	–	–	–	V
115	Яловець козацький 'Variegata'	<i>Juniperus sabina</i> 'Variegata'	V	–	V	–	V
116	Яловець лускатий 'Blue Carpet'	<i>Juniperus squamata</i> 'Blue Carpet'	–	–	–	–	V
117	Яловець лускатий 'Blue Star'	<i>Juniperus squamata</i> 'Blue Star'	–	–	–	–	V
118	Яловець лускатий 'Holger'	<i>Juniperus squamata</i> 'Holger'	–	–	–	–	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
119	Яловець лускатий 'Meyeri'	<i>Juniperus squamata</i> 'Meyeri'	-	-	-	-	V
120	Яловець середній 'Gold Coast'	<i>Juniperus x media</i> 'Gold Coast'	-	-	-	-	V
121	Яловець середній 'Gold Coast'	<i>Juniperus x media</i> 'Gold Coast'	-	-	-	-	V
122	Яловець середній 'Old Gold'	<i>Juniperus x media</i> 'Old Gold'	-	-	-	-	V
123	Яловець середній 'Pfizeriana'	<i>Juniperus x media</i> 'Pfizeriana'	-	-	V	-	-
124	Яловець скельний 'Blue Arrow'	<i>Juniperus scopulorum</i> 'Blue Arrow'	-	-	-	-	V
125	Яловець скельний 'Skyrocket'	<i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	V	-	-	-	V
<i>MAGNOLIOPHYTA</i>							
126	Айва видовжена	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	V	-	-	-	-
127	Айва видовжена 'Lusitanica'	<i>Cydonia oblonga</i> 'Lusitanica'	V	-	-	-	-
128	Айлант найвищий	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	V	-	-	-	-
129	Акебія п'ятірна	<i>Akebia quinata</i> (Houtt.) Decne.	V	-	-	-	-
130	Аморфа гола (безформниця гола)	<i>Amorpha glabra</i> Poir.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
131	Аморфа кущова (безформниця чагарникова)	<i>Amorpha fruticosa</i> L.	✓	–	–	✓	–
132	Аронія сливолиста (горобинка сливолиста)	<i>Aronia × prunifolia</i> (Marshall) Rehder	✓	–	–	–	–
133	Аронія чорноплода	<i>Aronia melanocarpa</i> (Michx.) Elliott	✓	–	–	–	✓
134	Багрянник японський	<i>Cercidiphyllum japonicum</i> Siebold et Zucc.	✓	–	–	–	–
135	Барбарис амурський	<i>Berberis amurensis</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
136	Барбарис Арендта	<i>Berberis ahrendtii</i> R.R.Rao & Uniyal	✓	–	–	–	–
137	Барбарис видовжений	<i>Berberis oblonga</i> (Regel) C.K.Schneid.	✓	–	–	–	–
138	Барбарис Дільса	<i>Berberis dielsiana</i> Fedde	✓	–	–	–	–
139	Барбарис Еджеворта	<i>Berberis edgeworthiana</i> C.K.Schneid.	✓	–	–	–	–
140	Барбарис звичайний	<i>Berberis vulgaris</i> L.	✓	–	✓	✓	–
141	Барбарис звичайний 'Atropurpurea'	<i>Berberis vulgaris</i> 'Atropurpurea'	✓	–	✓	✓	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
142	Барбарис канадський	<i>Berberis canadensis</i> Mill.	V	-	-	-	-
143	Барбарис китайський	<i>Berberis chinensis</i> Poir.	V	-	-	-	-
144	Барбарис корейський	<i>Berberis koreana</i> Palib.	V	-	-	-	-
145	Барбарис монетолистий (б. монетний)	<i>Berberis nummularia</i> Bunge	V	-	-	-	-
146	Барбарис Моррісона	<i>Berberis morrisonensis</i> Hayata	V	-	-	-	-
147	Барбарис падуболистий	<i>Berberis aquifolium</i> Pursh.	V	-	-	-	V
148	Барбарис Пуаре	<i>Berberis poiretii</i> C.K. Schneid.	V	-	-	-	-
149	Барбарис середній 'Red Jewel'	<i>Berberis x media</i> 'Red Jewel'	-	-	-	-	V
150	Барбарис сибірський	<i>Berberis sibirica</i> Pall.	V	-	-	-	-
151	Барбарис Тунберга	<i>Berberis thunbergii</i> DC.	V	-	V	-	V
152	Барбарис Тунберга 'Atropurpurea'	<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea'	V	-	-	-	-
153	Барбарис Тунберга 'Aurea'	<i>Berberis thunbergii</i> 'Aurea'	V	-	-	-	-
154	Барбарис Франциска-Фердинанда	<i>Berberis francisci-ferdinandi</i> C.K.Schneid.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
155	Береза білокитайська	<i>Betula albosinensis</i> Burkill	✓	–	–	–	–
156	Береза блакитна	<i>Betula</i> x <i>caerulea</i> Blanch.	✓	–	–	–	–
157	Береза вишнева (б. жорстка)	<i>Betula lenta</i> L.	✓	–	–	–	–
158	Береза даурська	<i>Betula dahurica</i> Pall.	✓	–	–	–	–
159	Береза дрібнолиста	<i>Betula microphylla</i> Bunge	✓	–	–	–	–
160	Береза Ермана	<i>Betula ermanii</i> Cham.	✓	–	–	–	–
161	Береза жовта (б. аллеганенська)	<i>Betula alleghaniensis</i> Britton	✓	–	–	–	–
162	Береза західна	<i>Betula occidentalis</i> Hook.	✓	–	–	–	–
163	Береза золотиста	<i>Betula</i> x <i>aurata</i> Borkh.	✓	–	–	–	–
164	Береза кенайська	<i>Betula kenaica</i> W.H.Evans	✓	–	–	–	–
165	Береза киргизька	<i>Betula kirghisorum</i> Sawicz	✓	–	–	–	–
166	Береза Коржинського	<i>Betula korshinskyi</i> Litv.	✓	–	–	–	–
167	Береза корисна різновид Жакмона	<i>Betula utilis</i> var. <i>jacquemontii</i> (Spach) H.J.P.Winkl.	✓	–	–	–	✓
168	Береза Литвинова	<i>Betula litwinowii</i> Doluch.	✓	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
169	Береза Максимовича	<i>Betula maximowicziana</i> Regel	V	-	-	-	-
170	Береза овальнолиста	<i>Betula ovalifolia</i> Rupr.	V	-	-	-	-
171	Береза памірська	<i>Betula pamtirica</i> Litv.	V	-	-	-	-
172	Береза паперова	<i>Betula papyrifera</i> Marshall	V	-	-	-	-
173	Береза плосколиста	<i>Betula platyphylla</i> Sukaczew	V	-	-	V	-
174	Береза плосколиста підвид маньчжурська	<i>Betula platyphylla</i> subsp. <i>mandshurica</i> (Regel) Kitag.	V	-	-	-	-
175	Береза повисла	<i>Betula pendula</i> Roth.	V	V	V	V	V
176	Береза повисла 'Youngi'	<i>Betula pendula</i> 'Youngi'	V	-	-	-	-
177	Береза повисла різновид ойковська	<i>Betula pendula</i> var. <i>oycowiensis</i> (Besser) Dippel	V	-	-	-	-
178	Береза пухнаста	<i>Betula pubescens</i> Ehrh.	V	V	V	V	-
179	Береза Радде	<i>Betula raddeana</i> Trautv.	V	-	-	-	-
180	Береза ребриста	<i>Betula costata</i> Trautv.	V	-	-	-	-
181	Береза розлога	<i>Betula divaricata</i> Ledeb.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
182	Береза темна	<i>Betula obscura</i> Kotula	✓	–	–	–	–
183	Береза тополелиста	<i>Betula populifolia</i> Marshall	✓	–	–	–	–
184	Береза туркестанська	<i>Betula turkestanica</i> Litv.	✓	–	–	–	–
185	Береза Шмідта	<i>Betula schmidtii</i> Regel	✓	–	–	–	–
186	Бирючина звичайна	<i>Ligustrum</i> <i>vulgare</i> L.	✓	✓	✓	–	–
187	Бирючина звичайна 'Aureum'	<i>Ligustrum</i> <i>vulgare</i> 'Aureum'	✓	–	–	–	–
188	Бобовик анагіроподібний	<i>Laburnum</i> <i>anagyroides</i> Medik.	✓	–	–	–	–
189	Бруслина американська	<i>Euonymus</i> <i>americana</i> L.	✓	–	–	–	–
190	Бруслина бородавчата	<i>Euonymus</i> <i>verrucosus</i> Scop.	✓	–	–	–	–
192	Бруслина європейська	<i>Euonymus</i> <i>europaeus</i> L.	✓	✓	✓	✓	–
193	Бруслина карликова	<i>Euonymus nanus</i> M.Bieb.	✓	–	–	–	–
194	Бруслина Маака	<i>Euonymus</i> <i>maackii</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
195	Бруслина Форчуна	<i>Euonymus fortunei</i> (Turcz.) Hand.- Mazz.	✓	–	–	–	–
196	Бруслина Форчуна 'Emerald 'n Gold'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Emerald 'n Gold'	–	–	–	–	✓

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
197	Бруслина Форчуна 'Albo- marginata'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Albo-marginata'	✓	–	–	–	–
198	Бруслина Форчуна 'Emerald'n Gaiety'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Emerald'n Gaiety'	–	–	✓	–	✓
200	Бруслина Форчуна 'Sunspot'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Sunspot'	–	–	–	–	✓
201	Будлея лікарська	<i>Buddleja officinalis</i> Maxim.	✓	–	–	–	–
202	Будлея черговолиста	<i>Buddleja</i> <i>alternifolia</i> Maxim.	✓	–	–	–	–
203	Бузина червона	<i>Sambucus</i> <i>racemosa</i> L.	✓	–	–	–	–
204	Бузина червона 'Plumosa'	<i>Sambucus racemosa</i> 'Plumosa'	–	–	–	✓	–
205	Бузина чорна	<i>Sambucus nigra</i> L.	✓	–	✓	✓	–
206	Бузина чорна 'Aurea'	<i>Sambucus nigra</i> 'Aurea'	✓	–	–	✓	–
207	Бузина чорна 'Laciniata'	<i>Sambucus nigra</i> 'Laciniata'	✓	–	–	–	–
208	Бузок Вільсона	<i>Syringa wilsonii</i> C.K.Schneid.	✓	–	–	–	–
209	Бузок волосистий (б. волохатий)	<i>Syringa villosa</i> Vahl	✓	–	–	–	–
210	Бузок волосистий (б. волохатий) підвид Вольфа	<i>Syringa villosa</i> subsp. <i>wolfii</i> (C.K.Schneid.) Jin Y.Chen & D.Y.Hong	✓	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
211	Бузок Емода	<i>Syringa emodi</i> Wall. ex Royle	V	-	-	-	-
212	Бузок звичайний	<i>Syringa vulgaris</i> L.	V	V	-	V	V
213	Бузок Комарова	<i>Syringa komarowii</i> C.K.Schneid.	V	-	-	-	-
214	Бузок пухнастий	<i>Syringa pubescens</i> Turcz.	V	-	-	-	-
215	Бузок пухнастий підвид дрібнолистий	<i>Syringa pubescens</i> subsp. <i>microphylla</i> (Diels) M.C.Chang & X.L.Chen	V	-	-	-	-
216	Бузок пухнастий підвид розлогий	<i>Syringa pubescens</i> subsp. <i>patula</i> (Palib.) M.C.Chang & X.L.Chen	V	-	-	-	-
217	Бузок сітчастий	<i>Syringa reticulata</i> (Blume) H.Hara	V	-	-	-	-
218	Бузок сітчастий підвид амурський	<i>Syringa reticulata</i> subsp. <i>amurensis</i> (Rupr.) P.S.Green & M.C.Chang	V	-	-	-	-
219	Бузок східнокар- патський	<i>Syringa josikaea</i> J.Jacq. ex Rechb.f.	V	-	-	-	-
220	Бузок тонково- лосистий (б. повстисту- ватий)	<i>Syringa</i> <i>tomentella</i> Bureau & Franch.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
221	Бузок тонковолосистий підвид Звегінцова	<i>Syringa tomentella</i> subsp. <i>sweginzowii</i> (Koehne & Lingelsh.) Jin Y.Chen & D.Y.Hong	V	–	–	–	–
222	Бузок тонковолосистий підвид юннанський	<i>Syringa tomentella</i> subsp. <i>yunnanensis</i> (Franch.) Jin Y.Chen & D.Y.Hong	V	–	–	–	–
223	Бузок хвойнолісовий	<i>Syringa pinetorum</i> W.W.Sm.	V	–	–	–	–
224	Бузок широколистий (б. облатковий)	<i>Syringa oblata</i> Lindl.	V	–	–	–	–
225	Бук лісовий	<i>Fagus sylvatica</i> L.	V	–	–	V	–
226	Бук лісовий 'Atropurpurea'	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	V	–	–	–	–
227	Бук східний	<i>Fagus orientalis</i> Lipsky	V	–	–	–	–
228	Бундук канадський (гологілочник дводомний)	<i>Gymnocladus dioica</i> (L.) K.Koch	V	–	–	–	–
229	Вейгела безкора	<i>Weigela decora</i> (Nakai) Nakai	V	–	–	–	–
230	Вейгела гібридна 'Rosea'	<i>Weigela hybrida</i> 'Rosea'	–	–	–	–	V
231	Вейгела густоквітуча	<i>Weigela floribunda</i> C.A.Mey.	V	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
232	Вейгела квітуча	<i>Weigela florida</i> (Bunge) A. DC.	V	-	-	-	-
233	Вейгела квітуча 'Nana Purpurea'	<i>Weigela florida</i> 'Nana Purpurea'	-	-	-	-	V
234	Вейгела рання	<i>Weigela praecox</i> (Lemoine) Bailey	V	-	-	-	-
235	Вейгела рання 'Variegata'	<i>Weigela praecox</i> 'Variegata'	V	-	-	-	-
236	Верба біла	<i>Salix alba</i> L.	V	-	-	-	V
237	Верба біла 'Vitellina Pendula'	<i>Salix alba</i> 'Vitellina Pendula'	V	-	V	-	-
238	Верба Бебба	<i>Salix bebbiana</i> Sarg.	V	-	-	-	-
239	Верба вухаста	<i>Salix aurita</i> L.	V	-	-	-	-
240	Верба гостролиста	<i>Salix</i> <i>acutifolia</i> Willd.	V	-	-	V	-
241	Верба козяча	<i>Salix caprea</i> L.	V	V	V	V	V
242	Верба ламка	<i>Salix</i> × <i>fragilis</i> L.	V	-	V	-	-
243	Верба ламка 'Globosa'	<i>Salix fragilis</i> 'Globosa'	V	-	-	-	-
244	Верба Матсудани 'Tortuosa'	<i>Salix matsudana</i> 'Tortuosa'	V	-	-	-	V
245	Верба прутоподібна	<i>Salix</i> <i>viminalis</i> L.	V	-	-	-	-
246	Верба пурпурова	<i>Salix purpurea</i> L.	V	-	-	-	-
247	Верба пурпурова 'Gracilis'	<i>Salix purpurea</i> 'Gracilis'	V	-	-	-	-
248	Верба пурпурова 'Lambertiana'	<i>Salix purpurea</i> 'Lambertiana'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
249	Верба п'ятитичинкова	<i>Salix pentandra</i> L.	V	-	V	-	-
250	Верба розмаринолиста	<i>Salix rosmarinifolia</i> L.	V	-	-	-	V
251	Верба розмаринолиста 'Angustifolia'	<i>Salix rosmarinifolia</i> 'Angustifolia'	V	-	-	-	-
252	Верба сіра	<i>Salix cinerea</i> L.	-	-	V	-	V
253	Верба суцільнолиста 'Hakuro-Nishiki'	<i>Salix integra</i> 'Hakuro-Nishiki'	V	-	-	-	V
254	Верба тритичинкова	<i>Salix triandra</i> L.	V	-	-	-	-
255	Верес звичайний	<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hill.	-	-	-	-	V
256	Виноград амурський	<i>Vitis amurensis</i> Rupr.	V	-	-	-	-
257	Виноград лисячий	<i>Vitis vulpina</i> L.	V	-	-	-	-
258	Виноград справжній (в. виноносний)	<i>Vitis vinifera</i> L.	V	V	-	-	V
259	Виноградівник аконітолистий	<i>Ampelopsis aconitifolia</i> Bunge	V	-	-	-	-
260	Виноградівник залозистий різновид куцоквітково-ніжковий	<i>Ampelopsis glandulosa</i> var. <i>brevipedunculata</i> (Maxim.) Momiy.	V	-	-	-	-
261	Вільха клейка	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaerth.	-	V	V	V	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
262	Вільха напівсерцеподібна (в. кавказька)	<i>Alnus subcordata</i> C.A.Mey.	V	-	-	-	-
263	Вільха пухнаста	<i>Alnus hirsuta</i> (Spach) Rupr.	V	-	-	-	-
264	Вільха сіра	<i>Alnus incana</i> (L.) Moench	V	-	-	-	-
265	Вільха сіра 'Laciniata'	<i>Alnus incana</i> 'Laciniata'	V	-	-	-	-
266	Вільха сіра 'Pendula'	<i>Alnus incana</i> 'Pendula'	V	-	-	-	-
267	Вільха сіра підвид зморшкувата	<i>Alnus incana</i> subsp. <i>rugosa</i> (Du Roi) R.T.Clausen	V	-	-	-	-
268	Вільха червона	<i>Alnus rubra</i> Bong.	V	-	-	-	-
269	Вільха японська	<i>Alnus japonica</i> (Thunb.) Steud.	V	-	-	-	-
270	В'яз гладкий	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	V	-	V	-	-
271	В'яз Давіда різновид японський	<i>Ulmus davidiana</i> var. <i>japonica</i> (Rehder) Nakai.	V	-	-	-	-
272	В'яз дрібнолистковий	<i>Ulmus parvifolia</i> Jacq.	V	-	-	-	-
273	В'яз малий	<i>Ulmus minor</i> Mill.	V	-	-	-	-
274	В'яз мереживний	<i>Ulmus laciniata</i> (Trautv.) Mayr	V	-	-	-	-
275	В'яз низенький	<i>Ulmus pumila</i> L.	-	-	-	V	-
276	В'яз шорсткий	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	V	-	V	V	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
277	Гамамеліс віргінський (чарівно-горіх віргінський)	<i>Hamamelis virginiana</i> L.	V	-	-	-	-
278	Гібіскус сирійський (китай-троянда сирійська)	<i>Hibiscus syriacus</i> L.	V	-	-	-	-
279	Гіркокаштан жовтий	<i>Aesculus flava</i> Sol.	V	-	-	-	-
280	Гіркокаштан звичайний (Г кінськокаштановий)	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	V	-	V	V	V
281	Гледичія водяна	<i>Gleditsia aquatica</i> Marshall	V	-	-	-	-
282	Гледичія китайська (терновітниця китайська)	<i>Gleditsia sinensis</i> Lam.	V	-	-	-	-
283	Гледичія люта (терновітниця страхітлива)	<i>Gleditsia ferox</i> Desf.	V	-	-	-	-
284	Гледичія техаська	<i>Gleditsia texana</i> Sarg.	V	-	-	-	-
285	Гледичія триколючкова	<i>Gleditsia triacanthos</i> L.	V	-	-	-	-
286	Глід Арнольда	<i>Crataegus arnoldiana</i> Sarg.	V	-	-	-	-
287	Глід Ватта	<i>Crataegus wattiana</i> Hemsl. & Lace	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
288	Глід віяловий	<i>Crataegus flabellata</i> (Bosc ex Spach) K.Koch	V	-	-	-	-
289	Глід віялолистий	<i>Crataegus rhipidophylla</i> Gand.	V	-	-	-	-
290	Глід Холмса	<i>Crataegus holmesiana</i> Ashe	V	-	-	-	-
291	Глід даурський	<i>Crataegus dahurica</i> Koehne ex C.K.Schneid.	V	-	-	-	-
292	Глід Дугласа	<i>Crataegus douglasii</i> Lindl.	V	-	-	-	-
293	Глід Ельвангера	<i>Crataegus ellwangeriana</i> Sarg.	V	-	-	-	-
294	Глід зеленоплідий	<i>Crataegus chlorosarca</i> Maxim.	V	-	-	-	-
295	Глід золотавоплідий	<i>Crataegus chrysocarpa</i> Ashe	V	-	-	-	-
296	Глід Максимовича	<i>Crataegus maximowiczii</i> C.K.Schneid.	V	-	-	-	-
297	Глід м'якуватий	<i>Crataegus submollis</i> Sarg.	-	V	V	-	-
298	Глід однопрій- мочковий	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	V	-	V	V	-
299	Глід однопрій- мочковий 'Laciniata'	<i>Crataegus monogyna</i> 'Laciniata'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
300	Глід перистонадрізна-ний (г. пірчастий)	<i>Crataegus pinnatifida</i> Bunge	V	-	-	-	-
301	Глід півнячо-шпорий (г. півнячо-ніжковий)	<i>Crataegus cruss-galli</i> L.	V	-	-	-	-
302	Глід Путнаміна	<i>Crataegus putnamiana</i> Sarg.	V	-	-	-	-
303	Глід темнобурий	<i>Crataegus atrofusca</i> (Steven ex K.Koch) Kassumova	V	-	-	-	-
304	Глід яскраво-червоний	<i>Crataegus coccinea</i> L.	V	-	-	-	-
305	Горіх айлантолистий	<i>Juglans ailanthifolia</i> Carrière	V	-	-	-	-
306	Горіх великий	<i>Juglans major</i> (Torr.) A. Heller	V	-	-	-	-
307	Горіх грецький (г. королівський)	<i>Juglans regia</i> L.	V	V	V	-	-
308	Горіх маньчжурський	<i>Juglans mandshurica</i> Maxim.	V	-	-	-	-
309	Горіх сірий (г. попелястий)	<i>Juglans cinerea</i> L.	V	V	V	-	-
310	Горіх чорний	<i>Juglans nigra</i> L.	V	V	V	-	-
311	Горобина американська	<i>Sorbus americana</i> Marsh.	V	-	-	-	-
312	Горобина арія	<i>Sorbus aria</i> (L.) Crantz	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
313	Горобина вільхолиста	<i>Sorbus alnifolia</i> (Siebold & Zucc.) K.Koch	V	-	-	-	-
314	Горобина грецька	<i>Sorbus graeca</i> (Lodd. ex Spach) Kotschy	V	-	-	-	-
315	Горобина звичайна (г. птаховабна)	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	V	V	V	V	-
316	Горобина звичайна 'Pendula'	<i>Sorbus aucuparia</i> 'Pendula'	V	-	-	-	-
317	Горобина лікарська	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz	V	V	-	-	-
318	Горобина Мужо (г. Моугеота)	<i>Sorbus mougeotii</i> Soy.-Will. & Godr.	V	-	-	-	-
319	Горобина проміжна	<i>Sorbus intermedia</i> (Ehrh.) Pers.	V	-	V	-	-
320	Горобинник горобинолистий (горобинниця горобинолиста)	<i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.) A. Braun	V	-	V	V	V
321	Горобинник Кирилова	<i>Sorbaria kirilowii</i> (Regel & Tiling) Maxim.	V	-	-	-	-
322	Гортензія дерев'яниста	<i>Hydrangea arborescens</i> L.	V	-	-	-	-
323	Гортензія дерев'яниста 'Grandiflora'	<i>Hydrangea arborescens</i> 'Grandiflora'	V	-	-	-	-
324	Граб звичайний	<i>Carpinus betulus</i> L.	V	V	-	V	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
325	Груша березолиста	<i>Pyrus betulifolia</i> Bunge	V	–	–	–	–
326	Груша звичайна	<i>Pyrus communis</i> L.	V	V	V	V	–
327	Груша Каллера	<i>Pyrus calleryana</i> Decne.	V	–	–	–	–
328	Груша маслинколиста	<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pall.	V	–	–	–	–
329	Груша уссурійська	<i>Pyrus ussuriensis</i> Maxim.et Rupr.	V	V	–	–	–
330	Дейція зарубчаста (живолиственця зарубчаста)	<i>Deutzia crenata</i> Siebold & Zucc.	V	–	–	–	–
331	Дейція пурпурна (живолиственця пурпурніша)	<i>Deutzia purpurascens</i> (Franch. ex L.Henry) Rehder	V	–	–	–	–
332	Дейція шорстка	<i>Deutzia scabra</i> Thunb.	V	–	V	V	V
333	Дейція шорстка 'Plena'	<i>Deutzia scabra</i> 'Plena'	V	–	–	–	–
334	Деревозгубник виткий (деревогубець лазячий)	<i>Celastrus scandens</i> L.	–	V	V	–	–
335	Деревозгубник круглолистий (деревогубець округлений)	<i>Celastrus orbiculatus</i> Thunb.	V	–	–	–	–
336	Дерен білий	<i>Cornus alba</i> L.	V	–	V	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
337	Дерен білий 'Argenteo- marginata'	<i>Cornus alba</i> 'Argenteo- marginata'	V	-	V	-	-
338	Дерен Бретшнейдера	<i>Cornus</i> <i>bretschneideri</i> L.Henry	V	-	-	-	-
339	Дерен грузинський	<i>Cornus iberica</i> Woronow	V	-	-	-	-
340	Дерен жіночий	<i>Cornus</i> <i>foemina</i> Mill.	V	-	-	-	-
341	Дерен звилістий підвид косий	<i>Cornus atomum</i> subsp. <i>obliqua</i> (Raf.) J.S.Wilson	V	-	-	-	-
342	Дерен криваво- червоний	<i>Cornus</i> <i>sanguinea</i> L.	V	-	V	-	-
343	Дерен криваво- червоний підвид південний	<i>Cornus sanguinea</i> subsp. <i>australis</i> (C.A.Mey.) Jáv.	V	-	-	-	-
344	Дерен чоловічий	<i>Cornus mas</i> L.	V	-	-	-	-
345	Дерен шовковистий	<i>Cornus</i> <i>sericea</i> L.	V	-	-	-	-
346	Дерен шовковистий 'Flaviramea'	<i>Cornus</i> <i>sericea</i> 'Flaviramea'	V	-	-	-	-
347	Дерен шовковистий підвид західний	<i>Cornus sericea</i> subsp. <i>occidentalis</i> (Torr. & A.Gray) Fosberg	V	-	-	-	-
348	Дерен шорстколистий	<i>Cornus</i> <i>asperifolia</i> Michx.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
249	Дієрвіла жимолостева (медівниця Лоніцера)	<i>Diervilla lonicera</i> Mill.	V	-	-	-	-
350	Діоскорея ніпонська	<i>Dioscorea nipponica</i> Makino	V	-	-	-	-
351	Дрік фарбувальний	<i>Genista tinctoria</i> L.	V	-	-	-	-
352	Дуб болотний	<i>Quercus palustris</i> Münchh.	V	V	V	-	-
353	Дуб великопиляковий	<i>Quercus macranthera</i> Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen.	V	-	V	-	-
354	Дуб Гартвісса	<i>Quercus hartwissiana</i> Stev.	V	-	-	-	-
355	Дуб звичайний	<i>Quercus robur</i> L.	V	V	V	V	V
356	Дуб звичайний 'Fastigiata'	<i>Quercus robur</i> 'Fastigiata'	V	-	V	-	-
357	Дуб звичайний підвид ніжкоквітковий	<i>Quercus robur</i> subsp. <i>pedunculiflora</i> (K.Koch) Menitsky.	V	-	-	-	-
358	Дуб зубчастий	<i>Quercus dentata</i> Thunb.	V	-	-	-	-
359	Дуб каштанолистий	<i>Quercus castaneifolia</i> C.A.Mey.	V	-	V	-	-
360	Дуб ліванський	<i>Quercus libani</i> G.Olivier	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
361	Дуб македонський (д. троянський)	<i>Quercus trojana</i> Webb	–	–	–	–	V
362	Дуб пухнастий	<i>Quercus pubescens</i> Willd.	V	–	–	–	–
363	Дуб скельний	<i>Quercus petraea</i> (Matt.) Liebl.	V	–	V	–	–
364	Дуб червоний	<i>Quercus rubra</i> L.	V	V	V	V	V
365	Дуб черепитчастий	<i>Quercus</i> <i>imbricaria</i> Michx.	V	–	V	–	–
366	Жимолость війчаста	<i>Lonicera</i> <i>ciliosa</i> DC.	V	–	–	–	–
367	Жимолость голуба підвид їстівна	<i>Lonicera venulosa</i> subsp. <i>edulis</i> (Turcz. ex Freyn) Vorosch.	V	–	–	–	–
368	Жимолость звичайна	<i>Lonicera</i> <i>xylosteum</i> L.	V	–	V	–	–
370	Жимолость золотиста різновид Кене	<i>Lonicera</i> <i>chrysantha</i> var. <i>koehneana</i> (Rehder) Borosova & J. Osborne.	V	–	–	–	–
371	Жимолость золототичинкова	<i>Lonicera</i> <i>chrysantha</i> Turcz. ex Ledeb.	V	–	–	–	–
372	Жимолость козолиста	<i>Lonicera</i> <i>caprifolium</i> L.	V	–	–	–	–
373	Жимолость покривна (ж. обгорнута)	<i>Lonicera</i> <i>involucrata</i> (Richardson) Banks ex Spreng.	V	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
374	Жимолость Фердинанда	<i>Lonicera ferdinandii</i> Franch.	V	-	-	-	-
375	Жостір проносний	<i>Rhamnus cathartica</i> L.	V	-	-	-	-
376	Жостір уссурійський	<i>Rhamnus ussuriensis</i> J.J.Vassil.	V	-	-	-	-
377	Зантоксилум крилатий (жовтодревець тернистий)	<i>Zanthoxylum armatum</i> DC.	V	-	-	-	-
378	Ірга канадська (ірговиця канадська)	<i>Amelanchier canadensis</i> (L.) Medik.	V	-	-	-	-
379	Ірга колосиста	<i>Amelanchier spicata</i> (Lam.) K.Koch	V	-	-	-	-
380	Ірга круглолиста	<i>Amelanchier ovalis</i> Medik.	V	V	-	-	V
381	Калина гордовина	<i>Viburnum lantana</i> L.	V	-	-	-	-
382	Калина звичайна	<i>Viburnum opulus</i> L.	V	V	-	V	V
383	Калина звичайна 'Roseum'	<i>Viburnum opulus</i> 'Roseum'	V	-	-	-	-
384	Калина зморшкувата (к. зморщенолиста)	<i>Viburnum rhytidophyllum</i> Hemsl.	V	-	-	-	-
385	Калина канадська	<i>Viburnum lentago</i> L.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
386	Калина Саржента	<i>Viburnum sargentii</i> Koehne	✓	–	–	–	–
387	Калина трилопатева	<i>Viburnum</i> <i>trilobum</i> Marshall	✓	–	–	–	–
388	Кампсис вкорінливий	<i>Campsis radicans</i> (L.) Seem. ex Bureau	✓	–	–	–	–
389	Карагана Буа (жовтооакаційка Буа)	<i>Caragana boisii</i> C.K.Schneid	✓	–	–	–	–
390	Карагана дерев'яниста	<i>Caragana</i> <i>arborescens</i> Lam.	✓	✓	–	–	–
391	Карагана дерев'яниста 'Nana'	<i>Caragana</i> <i>arborescens</i> 'Nana'	✓	–	–	–	–
392	Карагана ерінацеподібна	<i>Caragana erinacea</i> Kom.	✓	–	–	–	–
393	Карагана помаранчева	<i>Caragana</i> <i>aurantiaca</i> Koehne.	✓	–	–	–	–
394	Карагана трагакантоподібна	<i>Caragana</i> <i>tragacanthoides</i> (Pall.) Poir.	✓	–	–	–	–
395	Карія серцеподібна (гікорі серцеподібне)	<i>Carya cordiformis</i> (Wangenh.) K.Koch	✓	–	–	–	–
396	Каркас західний	<i>Celtis</i> <i>occidentalis</i> L.	✓	–	✓	–	–
397	Каркас південий	<i>Celtis australis</i> L.	✓	–	–	–	–
398	Катальпа бігніонієподібна	<i>Catalpa</i> <i>bignoniodes</i> Walter	✓	–	✓	–	✓

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
399	Катальпа бігніонієподібна 'Nana'	<i>Catalpa bignoniodes</i> 'Nana'	V	-	-	-	-
400	Катальпа Бунге	<i>Catalpa bungei</i> C.A.Mey.	V	-	-	-	-
401	Катальпа Фаргеза	<i>Catalpa fargesii</i> Bureau	V	-	-	-	-
402	Катальпа чудова (к. гарна)	<i>Catalpa speciosa</i> (Warder ex Barney) Warder ex Engelm.	V	-	-	-	V
403	Каштан посівний	<i>Castanea sativa</i> Mill.	V	V	-	-	-
404	Керрія японська	<i>Kerria japonica</i> DC.	V	-	-	-	-
405	Керрія японська 'Albomarginata'	<i>Kerria japonica</i> 'Albomarginata'	V	-	-	-	-
406	Керрія японська 'Plena'	<i>Kerria japonica</i> 'Plena'	V	-	-	-	-
407	Кизильник Даммера	<i>Cotoneaster dammeri</i> C.K.Schneid.	-	-	V	-	-
408	Кизильник чорноплідний	<i>Cotoneaster melanocarpus</i> Loddiges	-	V	V	-	-
409	Кладрастис жовтий (жовтодерев кентукський)	<i>Cladrastis lutea</i> (F.Michx.) C.Koch	V	V	-	-	-
410	Клен величавий (к. оксамитовий)	<i>Acer velutinum</i> Boiss.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
411	Клен Гельдрейха підвид Траутветтера	<i>Acer heldreichii</i> subsp. <i>trautvetteri</i> (Medw.) A.E.Murray.	✓	–	–	–	–
412	Клен гірканський	<i>Acer hyrcanum</i> Fisch. et C.A.Mey.	✓	–	–	–	–
413	Клен гостролистий	<i>Acer</i> <i>platanoides</i> L.	✓	✓	✓	✓	✓
414	Клен гостролистий 'Globosum'	<i>Acer</i> <i>platanoides</i> 'Globosum'	✓	–	–	–	–
415	Клен гостролистий 'Rubrum'	<i>Acer</i> <i>platanoides</i> 'Rubrum'	✓	–	–	–	–
416	Клен зеленокорий (к. покрівельний)	<i>Acer tegmentosum</i> Maxim.	✓	–	–	–	–
417	Клен монпельйський підвид грузинський	<i>Acer</i> <i>monspessulanum</i> subsp. <i>ibericum</i> (M.Bieb. ex Willd.) Yalt.	✓	–	–	–	–
418	Клен несправжньо- платановий	<i>Acer</i> <i>pseudoplatanus</i> L.	✓	✓	✓	✓	✓
419	Клен несправжньо- платановий 'Leopoldii'	<i>Acer</i> <i>pseudoplatanus</i> 'Leopoldii'	✓	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
420	Клен несправжньо- платановий 'Purpureum'	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Purpureum'	V	-	-	-	-
421	Клен пальмовий 'Atropurpureum'	<i>Acer palmatum</i> 'Atropurpureum'	-	-	-	-	V
422	Клен польовий	<i>Acer campestre</i> L.	V	-	V	-	-
423	Клен татарський	<i>Acer tataricum</i> L.	V	V	-	-	-
424	Клен татарський 'Purpureum'	<i>Acer tataricum</i> 'Purpureum'	V	-	-	-	-
425	Клен татарський підвид гіннала	<i>Acer tataricum</i> subsp. <i>ginnala</i> (Maxim.) Wesm.	V	-	V	-	V
426	Клен татарський підвид Семенова	<i>Acer tataricum</i> subsp. <i>semenovii</i> (Regel & Herder) A.E.Murray	V	-	-	-	-
427	Клен цукристий	<i>Acer saccharinum</i> L.	V	-	V	V	V
428	Клен японський	<i>Acer japonicum</i> Thunb.	V	-	-	-	V
429	Клен ясенелистий (я. негундовий)	<i>Acer negundo</i> L.	V	-	V	-	V
430	Клен ясенелистий 'Argenteo- variegatum'	<i>Acer negundo</i> 'Argenteo- variegatum'	V	-	-	-	-
431	Клен ясенелистий 'Aureo-variegatum'	<i>Acer negundo</i> 'Aureo-variegatum'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
432	Клен ясенелистий підвид каліфорнійський	<i>Acer negundo</i> subsp. <i>californicum</i> (Torr. & A.Gray) Wesm.	✓	–	–	–	–
433	Клокичка пірчаста	<i>Staphylea</i> <i>pinnata</i> L.	✓	–	–	–	–
434	Клокичка трилиста	<i>Staphylea trifolia</i> L.	✓	–	–	–	–
435	Колквіція приємна	<i>Kolkwitzia amabilis</i> Graebn.	✓	–	–	–	–
436	Колрейтерія волотева (печерниця волотева)	<i>Koelreuteria</i> <i>paniculata</i> Laxm.	✓	–	–	–	–
437	Крушина вільхоподібна	<i>Frangula alnus</i> Mill.	✓	✓	✓	✓	✓
438	Лаванда вузьколиста	<i>Lavandula</i> <i>angustifolia</i> Mill	✓	–	–	–	✓
439	Лапина вузькокрила	<i>Pterocarya</i> <i>stenoptera</i> C. DC.	✓	–	–	–	–
440	Лапина крилатоплода	<i>Pterocarya</i> <i>pterocarpa</i> Kunth ex I.Iljinsk.	✓	–	–	–	–
441	Леспедеца двобарвна	<i>Lespedeza</i> <i>bicolor</i> Turcz.	✓	–	–	–	–
442	Липа амурська	<i>Tilia amurensis</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
443	Липа зелена	<i>Tilia</i> × <i>euchlora</i> K.Koch	✓	–	–	–	–
444	Липа маньчжурська	<i>Tilia mandshurica</i> Rupr. & Maxim.	✓	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
445	Липа монгольська	<i>Tilia mongolica</i> Maxim.	V	–	–	–	–
446	Липа повстиста	<i>Tilia tomentosa</i> Moench.	V	–	–	–	–
447	Липа серцелиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.	V	V	V	V	V
448	Липа широколиста	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	V	V	V	V	V
449	Липа широколиста 'Laciniata'	<i>Tilia platyphyllos</i> 'Laciniata'	V	–	–	–	–
450	Ліріодендрон тюльпановий (тюльпанник тюльпаноносний)	<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	V	–	–	–	–
451	Ліріодендрон тюльпановий 'Aureo-marginata'	<i>Liriodendron tulipifera</i> 'Aureo-marginata'	V	–	–	–	–
452	Ліщина велика 'Atropurpurea'	<i>Corylus maxima</i> 'Atropurpurea'	V	–	–	–	–
453	Ліщина деревоподібна (ліщина горіхова)	<i>Corylus colurna</i> L.	V	–	–	–	–
454	Ліщина звичайна	<i>Corylus avellana</i> L.	V	V	V	V	V
455	Ліщина різнолиста	<i>Corylus heterophylla</i> Fisch. ex Trautv.	V	–	–	–	–
456	Ломиніс тангутський 'Lutea'	<i>Clematis tangutica</i> 'Lutea'	V	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
457	Маакія амурська (акатниця амурська)	<i>Maackia amurensis</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
458	Магнолія зірчаста	<i>Magnolia stellata</i> (Siebold & Zucc.) Maxim.	✓	–	–	–	–
459	Магнолія Кобус	<i>Magnolia kobus</i> DC.	✓	–	–	–	✓
460	Магнолія Суланжа 'Susan'	<i>Magnolia x soulangeana</i> 'Susan'	✓	–	–	–	–
461	Маклюра яблуконосна (адам-яблуко яблуконосне)	<i>Maclura pomifera</i> (Raf.) C.K.Schneid.	✓	–	–	–	–
462	Малина звичайна	<i>Rubus idaeus</i> L.	✓	–	–	✓	–
463	Маслинка багатоквіткова	<i>Elaeagnus multiflora</i> Thunb.	✓	–	–	–	–
464	Маслинка вузьколиста	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	✓	–	–	–	–
465	Маслинка крушиноподібна	<i>Elaeagnus rhamnoides</i> (L.) A.Nelson	✓	–	–	–	–
466	Маслинка парасолькова	<i>Elaeagnus umbellata</i> Thunb.	✓	–	–	–	–
467	Місяцenasінник даурський	<i>Menispermum dauricum</i> DC.	✓	–	–	–	–
468	Міхурник витончений (міхурниця струнка)	<i>Colutea gracilis</i> Freyn & Sint.	✓	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
469	Міхурник східний	<i>Colutea orientalis</i> Mill.	V	–	–	–	–
470	Мушмула німецька	<i>Mespilus germanica</i> L.	V	–	–	–	–
471	Ожина запашна	<i>Rubus odoratus</i> L.	V	–	–	–	–
472	Ожина сиза	<i>Rubus caesius</i> L.	V	V	V	V	V
473	Оксамитник амурський	<i>Phellodendron amurense</i> Rupr.	V	–	–	–	–
474	Оксамитник сахалінський	<i>Phellodendron sachalinense</i> (F. Schmidt) Sarg.	V	–	–	–	–
475	Оксамитник японський	<i>Phellodendron japonicum</i> Maxim.	V	–	–	–	–
476	П'ятилистик даурський	<i>Pentaphylloides davurica</i> Ikonn.	V	–	–	–	–
477	Партеноцисус п'ятилисточковий (діво-виноград п'ятилистий)	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	V	–	V	–	–
478	Півонія кущова (півонія чагарничкова)	<i>Paeonia</i> × <i>suffruticosa</i> Andrews	V	–	–	–	–
479	Піраканта шарлахова	<i>Pyracantha coccinea</i> M.Roem.	V	–	–	–	–
480	Платан кленолистий	<i>Platanus acerifolia</i> (Aiton) Willd.	V	–	V	–	–
481	Платан східний	<i>Platanus orientalis</i> L.	V	–	–	–	–
482	Плющ звичайний	<i>Hedera helix</i> L.	V	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
483	Птелея пилчаста (в'язовиця пилчаста)	<i>Ptelea serrata</i> Small	V	-	-	-	-
484	Птелея трилиста	<i>Ptelea trifoliata</i> L.	V	-	V	-	-
485	Пухироплідник амурський	<i>Physocarpus amurensis</i> (Maxim.) Maxim.	V	-	-	-	-
486	Пухироплідник головчастий	<i>Physocarpus capitatus</i> (Pursh) Kuntze	V	-	-	-	-
487	Пухироплідник калинолистий	<i>Physocarpus opulifolius</i> (L.) Maxim.	V	-	V	V	V
488	Пухироплідник калинолистий 'Aurea'	<i>Physocarpus opulifolius</i> 'Aurea'	V	-	-	-	-
489	Пухироплідник калинолистий 'Diabolo'	<i>Physocarpus opulifolius</i> 'Diabolo'	V	-	-	-	-
490	Пухироплідник калинолистий різновид проміжний	<i>Physocarpus opulifolius</i> var. <i>intermedius</i> (Rydb.) B.L.Rob.	V	-	-	-	-
491	Пухироплідник смородинолистий	<i>Physocarpus ribesifolia</i> Kom.	V	-	-	-	-
492	Робінія клейка (р. липка)	<i>Robinia viscosa</i> Vent.	V	-	-	-	-
493	Робінія псевдоакацієва (р. несправжньо- акацієва)	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	V	V	V	V	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
494	Рододендрон жовтий	<i>Rhododendron luteum</i> Sweet	V	-	-	V	-
495	Рододендрон куцогостро-кінцевий підвид сіхотинський	<i>Rhododendron mucronulatum</i> subsp. <i>sichotense</i> (Pojark.) A.P. Khokhr..	V	-	-	-	-
496	Рододендрон понтійський	<i>Rhododendron ponticum</i> L.	V	-	-	-	-
497	Рододендрон Шліппенбаха	<i>Rhododendron schlippenbachii</i> Maxim.	V	-	-	-	-
498	Розовик виткий	<i>Rhodotypos scandens</i> (Thunb.) Makino	V	-	-	-	-
499	Самшит (букшпан) вічнозелений	<i>Buxus sempervirens</i> L.	V	-	-	-	V
500	Самшит вічнозелений 'Argenteo-variegata'	<i>Buxus sempervirens</i> 'Argenteo-variegata'	V	-	-	-	-
501	Самшит вічнозелений 'Aureo-maculata'	<i>Buxus sempervirens</i> 'Aureo-maculata'	V	-	-	-	-
502	Самшит вічнозелений 'Aureo-marginata'	<i>Buxus sempervirens</i> 'Aureo-marginata'	V	-	-	-	-
503	Самшит вічнозелений 'Aureo-spicata'	<i>Buxus sempervirens</i> 'Aureo-spicata'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
504	Самшит вічнозелений 'Bullata'	<i>Buxus sempervirens</i> 'Bullata'	V	-	-	-	-
505	Сибірка гладенька	<i>Sibiraea laevigata</i> (L.) Maxim.	V	-	-	-	-
506	Скумпія звичайна (рай-дерево звичайне)	<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	V	-	-	V	-
507	Скумпія звичайна 'Royal purple'	<i>Cotinus coggygria</i> 'Royal purple'	-	-	-	-	V
508	Слива вишнева	<i>Prunus cerasus</i> L.	V	V	-	-	-
509	Слива вишньоносна	<i>Prunus cerasifera</i> Ehrh.	V	V	V	-	V
510	Слива вишньоносна підвид Пісарда	<i>Prunus cerasifera</i> subsp. <i>pissardii</i> (CarriŠre) Dost l	V	-	-	-	-
511	Слива віргінська	<i>Prunus virginiana</i> L.	V	-	-	-	-
512	Слива Грея	<i>Prunus grayana</i> Maxim.	V	-	-	-	-
513	Слива домашня	<i>Prunus domestica</i> L.	-	-	V	-	V
514	Слива колюча	<i>Prunus spinosa</i> L.	V	V	-	-	-
515	Слива Маака	<i>Prunus maackii</i> Rupr.	V	-	-	-	-
516	Слива магалебська	<i>Prunus mahaleb</i> L.	V	V	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
517	Слива маньчжурська	<i>Prunus mandshurica</i> (Maxim.) Koehne	V	-	-	-	-
518	Слива пенсільванська	<i>Prunus pensylvanica</i> L.f.	V	-	-	-	-
519	Слива пенсільванська 'Pendula'	<i>Prunus pensylvanica</i> 'Pendula'	V	-	-	-	-
520	Слива пізня	<i>Prunus serotina</i> Ehrh.	V	V	-	-	V
521	Слива повстиста	<i>Prunus tomentosa</i> Thunb.	V	-	-	-	V
522	Слива пташина	<i>Prunus avium</i> (L.) L.	V	V	-	-	-
523	Слива степова	<i>Prunus tenella</i> Batsch	V	-	-	-	-
524	Слива трилопатева 'Plena'	<i>Prunus triloba</i> 'Plena'	V	-	-	-	-
525	Слива черемхова	<i>Prunus padus</i> L.	V	V	-	-	-
526	Слива японська	<i>Prunus japonica</i> Thunb.	V	-	-	-	-
527	Смородина Комарова	<i>Ribes komarovii</i> Pojark.	V	-	-	-	-
528	Смородина альпійська	<i>Ribes alpinum</i> L.	V	-	-	V	-
529	Смородина двошипова	<i>Ribes diacanthum</i> Pall.	V	-	-	-	-
530	Смородина золотиста	<i>Ribes aureum</i> Pursh	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
531	Смородина маньчжурська	<i>Ribes manshuricum</i> Kom.	V	-	-	-	-
532	Смородина чорна	<i>Ribes nigrum</i> L.	V	-	-	-	V
533	Сніжноягідник білий (зрослоплідник білий)	<i>Symphoricarpos albus</i> (L.) S.F.Blake	V	-	V	-	-
534	Спірея березолиста (таволга березолиста)	<i>Spiraea betulifolia</i> Pall.	V	-	-	-	-
535	Спірея березолиста різновид щитконосний	<i>Spiraea betulifolia</i> var. <i>corymbosa</i> (Raf.) Maxim.	V	-	-	-	-
536	Спірея біла	<i>Spiraea alba</i> Du Roi	V	-	-	-	-
537	Спірея Білларда	<i>Spiraea</i> x <i>billiardii</i> Herincq.	V	-	-	V	-
538	Спірея Бумальда	<i>Spiraea</i> x <i>bumalda</i> Burv.	V	-	-	-	-
539	Спірея Бумальда 'Crispa'	<i>Spiraea</i> x <i>bumalda</i> 'Crispa'	V	-	-	-	-
540	Спірея Вангутта	<i>Spiraea</i> x <i>vanhouttei</i> (Briot) Zabel	V	-	V	-	V
541	Спірея верболиста	<i>Spiraea salicifolia</i> L.	V	-	V	V	-
542	Спірея верболиста 'Nana'	<i>Spiraea salicifolia</i> 'Nana'	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
543	Спірея Вільсона	<i>Spiraea wilsonii</i> Du thie ex J.H.Veitch	V	–	–	–	–
544	Спірея дібровколиста	<i>Spiraea chamaedryfolia</i> L.	–	–	V	–	–
545	Спірея довгобрунькова	<i>Spiraea longigemmis</i> Maxim.	V	–	–	–	–
546	Спірея Дугласа	<i>Spiraea douglasii</i> Hook.	V	–	–	–	–
547	Спірея Дугласа підвид Мензіса	<i>Spiraea douglasii</i> subsp. <i>menziesii</i> (Hook.) Calder & R.L.Taylor	V	–	–	–	–
548	Спірея зарубчаста	<i>Spiraea crenata</i> L.	V	–	–	–	–
549	Спірея звіробоелиста	<i>Spiraea hypericifolia</i> L.	V	–	–	–	–
550	Спірея Міябе	<i>Spiraea miyabei</i> Koidz.	V	–	–	–	–
551	Спірея монгольська	<i>Spiraea mongolica</i> Maxim.	V	–	–	–	–
552	Спірея ніппонська	<i>Spiraea nipponica</i> Maxim.	V	–	–	–	–
553	Спірея повстиста	<i>Spiraea tomentosa</i> L.	V	–	–	–	V
554	Спірея пухнаста	<i>Spiraea pubescens</i> Turcz.	V	–	–	–	–
555	Спірея Саржента	<i>Spiraea sargentiana</i> Rehder	V	–	–	–	–
556	Спірея середня	<i>Spiraea media</i> Franz. Schmidt	V	–	–	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
557	Спірея трилопатева	<i>Spiraea trilobata</i> L.	V	-	-	-	-
558	Спірея Шінабека	<i>Spiraea</i> × <i>schinabeckii</i> Zabel	V	-	-	-	-
559	Спірея японська	<i>Spiraea japonica</i> L.f.	V	-	-	-	-
560	Спірея японська 'Macrophylla'	<i>Spiraea japonica</i> 'Macrophylla'	V	-	-	-	-
561	Спірея японська 'Goldmound'	<i>Spiraea japonica</i> 'Goldmound'	-	-	-	-	V
562	Стефанандра надрізана	<i>Stephanandra incisa</i> (Thunb.) Zabel	V	-	-	-	-
563	Стефанандра Танаки	<i>Stephanandra tanakae</i> Franch. et Sav.	V	-	-	-	-
564	Стифнолобій японський	<i>Styphnolobium japonicum</i> (L.) Schott.	V	-	-	-	-
565	Сумах оленерогий (с. рогозовий)	<i>Rhus typhina</i> L.	V	-	V	-	V
566	Сумах трилопатевий	<i>Rhus trilobata</i> Nutt.	V	-	-	-	-
567	Тамарикс розсіпчастий (бождерево пухке)	<i>Tamarix laxa</i> Willd.	V	-	-	-	-
568	Токсикодендрон повзучий (деревотруй укорінливий)	<i>Toxicodendron radicans</i> (L.) Kuntze	V	-	-	-	-
569	Тополя біла	<i>Populus alba</i> L.	V	V	V	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
570	Тополя волосистоплода	<i>Populus trichocarpa</i> Torr. & A.Gray ex Hook.	V	-	-	-	-
571	Тополя канадська	<i>Populus</i> × <i>canadensis</i> Moench	V	-	-	-	-
572	Тополя китайська 'Fastigiata'	<i>Populus simonii</i> 'Fastigiata'	V	-	-	-	-
573	Тополя китайська 'Pendula'	<i>Populus simonii</i> 'Pendula'	V	-	-	-	-
574	Тополя сірюча	<i>Populus</i> × <i>canescens</i> (Aiton) Sm.	V	V	V	-	-
575	Тополя тремтяча	<i>Populus tremula</i> L.	V	V	V	-	-
576	Флюгея чагарничкова	<i>Flueggea suffruticosa</i> (Pall.) Baill.	V	-	-	-	-
577	Форзиція європейська (жовтодзвінка європейська)	<i>Forsythia europaea</i> Degen & Bald.	V	-	-	-	-
578	Форзиція Жиральда	<i>Forsythia giraldiana</i> Lingelsh.	V	-	-	-	-
579	Форзиція звисаюча	<i>Forsythia suspensa</i> (Thunb.) Vahl	V	-	-	-	-
580	Форзиція звисаюча 'Aurea'	<i>Forsythia suspensa</i> 'Aurea'	V	-	-	-	-
581	Форзиція яйцеподібна (жовтодзвінка овальна)	<i>Forsythia ovata</i> Nakai	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
582	Хвилівник великолистий	<i>Aristolochia macrophylla</i> Lam.	V	-	-	-	-
583	Хеномелес (айвовик) японський	<i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.) Lindl. ex Spach	V	V	V	-	V
584	Церсис канадський (юдо- дерево канадське)	<i>Cercis canadensis</i> L.	V	-	-	-	-
585	Чубушник великоквітковий (філадельфус великоквітковий)	<i>Philadelphus grandiflorus</i> Willd.	V	-	-	-	-
586	Чубушник Делавея	<i>Philadelphus delavayi</i> L.Henry	V	-	-	-	-
587	Чубушник каліфорнійський	<i>Philadelphus californicus</i> Benth.	V	-	-	-	-
588	Чубушник короткокитицевий	<i>Philadelphus brachybotrys</i> (Koehne) Koehne	V	-	-	-	-
589	Чубушник напівсивий	<i>Philadelphus subcanus</i> Koehne	V	-	-	-	-
590	Чубушник напівсивий різновид Магдалени	<i>Philadelphus subcanus</i> var. <i>magdalенаe</i> (Koehne) S.Y.Hu	V	-	-	-	-
591	Чубушник непахнучий різновид розсіпчастий	<i>Philadelphus inodorus</i> var. <i>laxus</i> (Schrad. Ex DC.)S.Y.Hu	V	-	-	-	-
592	Чубушник опушений	<i>Philadelphus pubescens</i> Loisel.	V	-	-	-	-

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
593	Чубушник пекінський	<i>Philadelphus pekinensis</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
594	Чубушник повстистий	<i>Philadelphus tomentosus</i> Wall.ex G.Don	✓	–	–	–	–
596	Чубушник тонколистий	<i>Philadelphus tenuifolius</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
597	Чубушник увінчаний (чубушник вінцевий)	<i>Philadelphus coronarius</i> L.	✓	–	✓	✓	✓
598	Чубушник увінчаний 'Virginal'	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Virginal'	–	–	–	–	✓
599	Чубушник шовковотичинковий	<i>Philadelphus sericanthus</i> Koehne	✓	–	–	–	–
600	Чубушник Шренка	<i>Philadelphus schrenkii</i> Rupr.	✓	–	–	–	–
601	Шипшина Банкса (троянда Банкса)	<i>Rosa banksiae</i> R.Br.	✓	–	–	–	–
602	Шипшина зморшкувата	<i>Rosa rugosa</i> Thunb.	✓	✓	✓	–	–
603	Шипшина корейська	<i>Rosa koreana</i> Kom.	✓	–	–	–	–
604	Шипшина найколючіша	<i>Rosa spinosissima</i> L.	✓	–	–	–	–
605	Шипшина собача	<i>Rosa canina</i> L.	✓	–	✓	–	–

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
606	Шипшина травнева	<i>Rosa majalis</i> Herrm.	V	-	-	-	-
607	Шовковиця біла	<i>Morus alba</i> L.	V	-	-	-	-
608	Шовковиця біла 'Pendula'	<i>Morus alba</i> 'Pendula'	-	-	V	-	-
609	Шовковиця південна (ш.австралійська)	<i>Morus australis</i> Poir.	V	-	-	-	-
610	Яблуня буре	<i>Malus fusca</i> (Raf.) C.K.Schneid.	V	-	-	-	-
611	Яблуня домашня	<i>Malus domestica</i> Borkh.	-	-	-	-	V
612	Яблуня Палласа	<i>Malus pallasiana</i> Juz.	V	-	-	-	-
613	Яблуня пурпурова	<i>Malus x purpurea</i> (E.Barbier) Rehder	V	-	-	-	-
614	Яблуня Цумі	<i>Malus zumi</i> (Matsum.) Rehder	V	-	-	-	-
615	Яблуня ягідна	<i>Malus baccata</i> (L.) Borkh.	V	-	-	-	-
616	Ясен американський	<i>Fraxinus americana</i> L.	V	-	-	-	-
617	Ясен білий (я. білоцвітний)	<i>Fraxinus ornus</i> L.	V	-	-	-	-
618	Ясен вужколистий	<i>Fraxinus angustifolia</i> Vahl.	V	-	-	-	-
619	Ясен звичайний	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	-	V	V	V	V

Продовж. дод. Б

1	2	3	4	5	6	7	8
620	Ясен звичайний 'Diversifolia'	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Diversifolia'	V	–	–	–	–
621	Ясен звичайний 'Pendula'	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	V	–	–	–	–
622	Ясен пухнастий	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> Marshall	V	–	–	–	–
623	Ясен чорний	<i>Fraxinus nigra</i> Marshall	V	–	–	–	–
624	Ясен чотиригранний	<i>Fraxinus quadrangulata</i> Michx.	V	–	–	–	–
Загальна кількість таксонів видового і внутрішньовидового рангу			572	63	49	94	127

* – у дужках назва згідно з «Чекліст...» [86]

Додаток В

Характеристика дендрологічних парків Українського Полісся за основними ознаками садово-паркових об'єктів

Ознаки	Назви дендрологічних парків			
	«Берегиньський»	«Кілевський»	«Еліта»	«Гадковський»
Розташування	сільський	сільський	сільський	між населеними пунктами
Величина	середній	малий	малий	малий
Функціональне використання	експозиційна; господарська; меморіальна	експозиційна; господарська	експозиційна	експозиційна
Сільсьові				
Архітектурно-планувальне рішення	пейзажне з елементами регулярного	регулярне	пейзажне з елементами регулярного	регулярне і елементами пейзажного
Час створення	від середини ХХ ст. до 1991 р.	від 1991 р. і дотепер	від середини ХХ ст. до 1991 р.	від середини ХХ ст. до 1991 р.
Ландшафтно-композиційні				
Ландшафтні умови	рівнина з елементами геоластички	рівнина з елементами геоластички	рівнина	рівнина
Планувальна структура	панорамна з елементами осьової, променевої та кільцевої	осьова з елементами кільцевої та променевої	осьова	осьова
Склад насаджень	з широким застосуванням екзотів	з широким застосуванням екзотів	з широким застосуванням екзотів	з обмеженим застосуванням екзотів
Заповільний статус	державний	Культурно-історична, естетична та дендрологічна цінність не має статусу	місцевий	місцевий дендропарк
			місцевий	місцевий

Додаток Г
Ландшафтно-композиційні характеристики
дендрологічних парків Українського Полісся

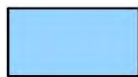
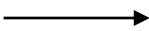

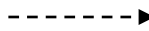
<i>Назва характеристики та її складових</i>	<i>Назва дендрологічного парку</i>
Орографічні умови:	
рівнинні території	«Еліта», «Пілява», «Гладковицький» (повністю); «Березнівський», «Клесівський» (частково)
природні схили та впадини	«Березнівський»
елементи геопластики	«Березнівський», «Клесівський»
Просторова організація:	
переважання напіввідкритих просторів на рівні із закритими	«Еліта», «Березнівський»
переважання відкритих просторів	«Клесівський»
переважання закритих просторів	«Пілява», «Гладковицький»
Візуальні зв'язки:	
значна кількість видових точок	«Клесівський», «Березнівський», «Еліта»
слабка мережа видових точок	«Пілява», «Гладковицький»
панорамні видові точки	«Клесівський», «Березнівський», «Еліта»
-//- з видом на межуючі ділянки («запозичені пейзажі»)	«Пілява», «Гладковицький», «Клесівський» «Еліта»
вагому частку перспектив збережено, але наявні порушення деяких та їх фрагментів	в усіх парках

обернені перспективи	«Клесівський», «Еліта», «Березнівський»
вісти	«Пілява», «Березнівський»
невизначні кульмінаційні композиції	«Еліта», «Пілява», «Гладковицький» (переважно); «Березнівський», «Клесівський» (частково)
Композиційні елементи:	
присутні усі композиційні елементи	«Березнівський», «Клесівський», «Еліта»
композиційний центр порушений	«Березнівський», «Еліта»
композиційний центр та другорядні композиційні вісі відсутні	«Пілява»
слабкорозгалужена чи порушена планувальна структура	«Пілява», «Гладковицький»
частина об'ємно-просторової композиції парку візуально не відокремлена від межуючих ділянок	«Пілява», «Еліта», «Клесівський»
фактично роль головної осі виконує не внутрішня основна вісь композиції, а вісь уздовж дороги утилітарного призначення	«Пілява», «Еліта»
репрезентативність акцентів із МАФ, елементів благоустрою, тематичних композицій	«Клесівський» (по усій території), «Пілява» (локалізовано), «Березнівський» (фрагментарно)
наявні акценти з деревних рослин	«Клесівський», «Березнівський» (переважно хвойні)

Продовж. дод. Г

слабкоформована мережа акцентів	«Пілява», «Еліта» (переважно з листяних дерев та кущів), «Гладковицький» (майже відсутня)
Репрезентативність архітектурних споруд та водойм:	
адміністративні будівлі	«Клесівський»
господарські будівлі	«Клесівський», «Березнівський»
споруди, що мають незадовільний стан	«Еліта»
водойми	«Клесівський», «Березнівський»

Додаток Д
Умовні позначення до композиційно-просторової оцінки
дендрологічних парків Українського Полісся

<i>Позначення</i>	<i>Пояснення</i>	<i>Позначення</i>	<i>Пояснення</i>
	закриті простори		головна композиційна вісь
	напіввідкриті простори		композиційна вісь
	відкриті простори		композиційний центр
	ділянка з підвищенням		композиційний вузол
	ділянка з пониженням		акцент
	видова точка		будівлі та споруди
	панорамна видова точка		водойма
	перспектива		порушена водойма
	порушена перспектива		

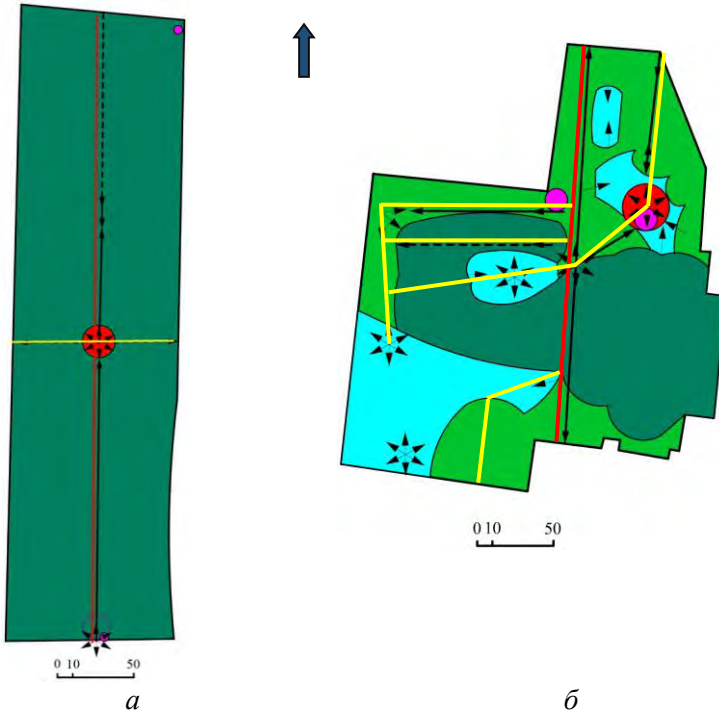

Рис. Д. 1. Схеми композиційно-просторової оцінки дендрологічних парків (М 1:5000): а – «Гладковицький»; б – «Еліта»

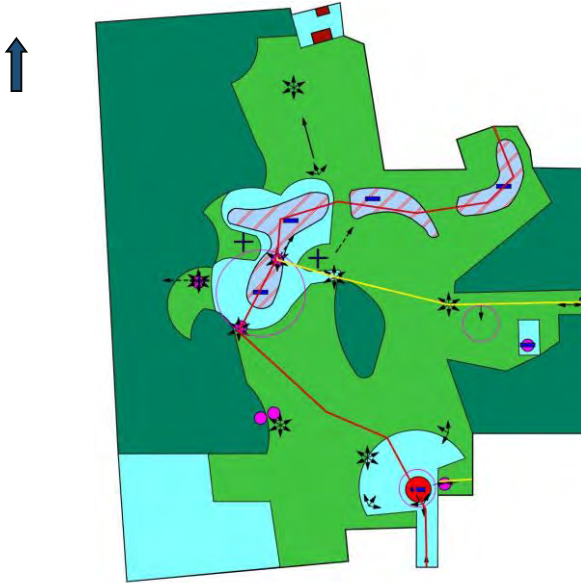

Рис. Д. 2. Схема композиційно-просторової оцінки дендрологічного парку «Березнівський» (М 1:10000)

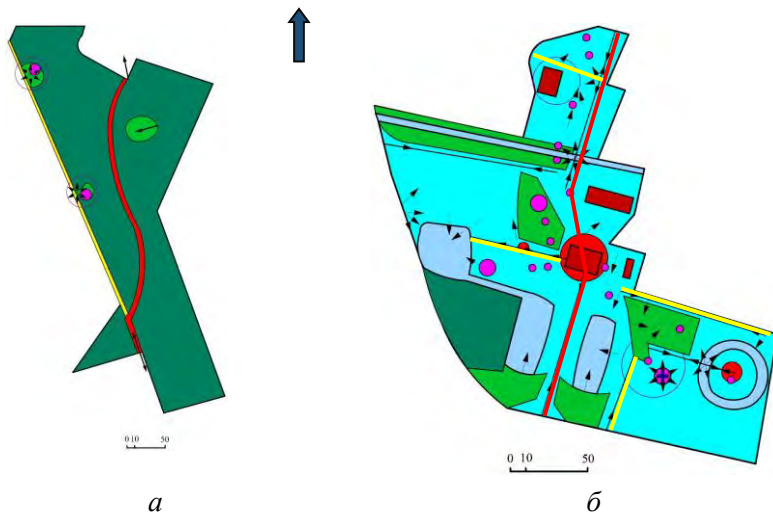

Рис. Д.3. Схеми композиційно-просторової оцінки дендрологічних парків: а – «Пілява» (М 1:10000) та б – «Клесівський» (М 1:5000)

Додаток Е
Запропоновані заходи щодо поліпшення
територіальної організації та ландшафтно-композиційних
характеристик

<i>Аспект дослідження</i>	<i>Рекомендації</i>	<i>Назва дендрогічного парку</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Територіальна організація	розширення мережі дендрологічних парків Українського Полісся	–
	організація ефективної співпраці між дослідними об'єктами та іншими науковими установами	усі парки
	реконструкція насаджень із збільшенням таксономічного складу	усі парки
	розробка проекту організації території, зокрема функціонального зонування	усі парки
	виділення наукової зони на основі перспективних колекційних ділянок та забезпечити відповідний режим користування	«Березнівський», «Клесівський»
	розширення адміністративно-господарської зони	«Березнівський»
	виокремлення у межах експозиційної зони підзони регульованої рекреації	усі парки
	-//- підзони стаціонарної рекреації	«Березнівський», «Еліта»

1	2	3
Територіальна організація	-//- меморіальної підзони	«Березнівський», «Клесівський»
	розробка клопотання щодо надання заповідного статусу	«Клесівський»
	розширення репрезентативності інтродукованих деревних рослин	«Пілява», «Гладковицький»
	реконструкція композиційної побудови планувальної структури	«Пілява»
	відновлення планувальної структури	«Березнівський», «Еліта», «Пілява», «Гладковицький»
	реставрація водойм	«Березнівський», «Клесівський»
	часткова реконструкція деревних насаджень разом із консервацією та відтворенням найцінніших їх компонентів, зокрема раритених, господарсько-цінних та вікових	усі дендрологічні парки
	реконструкція паркових ландшафтів та розширення їх площі за рахунок інших типів ландшафтів	усі дендрологічні парки
консервація найцінніших рослинних угруповувань лісового ландшафту	«Березнівський», «Еліта», «Пілява», «Гладковицький»	

1	2	3
Територіальна організація	-//- регулярного ландшафту	«Клесівський»
	-//- садового ландшафту	«Березнівський»
	реконструкція просторової структури парку зі збільшенням частки напіввідкритих та відкритих просторів за рахунок закритих;	«Березнівський», «Пілява», «Гладковицький»
	-//- напіввідкритих за рахунок відкритих та закритих	«Еліта»
	-//- за рахунок відкритих	«Клесівський»
Композиційно-просторова оцінка	реставрація та реконструкція дорожньо-стежкової мережі з метою створення нових місць для рекреації та маршрутів з новими видовими точками та перспективами	усі парки
	реставрація перспективних вісей та реконструкція їх кульмінаційних розв'язок	усі парки
	реконструкція композиційного центру	«Березнівський», «Еліта»
	реконструкція композиційної структури: формування основної композиційної осі, вузлів та центральної композиції	«Пілява»
	часткова реконструкція деревних насаджень із ліквідацією загущень та деталізацією рослинних угруповувань	«Пілява», «Гладковицький», «Еліта», «Березнівський»

Продовж. дод. Е

1	2	3
Композиційно-просторова оцінка	реконструкція мережі дендроакцентів разом із підвищенням її естетичної та природоохоронної цінності	усі парки
	реставрація МАФ	«Клесівський»
	реконструкція мережі акцентів із МАФ та елементів благоустрою із застосуванням лісівничої та дендрологічної стилістики	«Еліта», «Пілява» «Березнівський», «Гладковицький»,
	організація охоронних заходів щодо вікових дерев	«Еліта», «Пілява»
	часткова реконструкція насаджень з розширеним використанням засобів гармонізації композиції	усі парки
	відновлення ритмічної побудови в композиціях	«Еліта», «Пілява», «Гладковицький»

Наукове видання

Олексійченко Н. О.,
Подольхова М. О., Курдюк О. М.

Дендрологічні парки Українського Полісся

Відповідальний редактор - Крамаренко Л. Д.
Технічний редактор - Пшонківський О. В.
Літературний редактор – Руденко Г. Г.

Підписано до друку 01.09.2019

Формат 60x84/16

Папір офсетний Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman

Наклад 200

Видавець: Пшонківський О. В.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої
справи

ДК №1500, від 22.09.2003 р.

Тел.: (044) 33-111-42, тел./факс: (0456) 33-21-22,

e-mail: janina-book@ukr.net

www.janina-book@ukr.net

О 53 Олексійченко Н. О., Подольхова М. О., Курдюк О. М.
Дендрологічні парки Українського Полісся:
монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2019.
251 с.

ISBN 978-617-604-179-5

Монографічна робота присвячена комплексному оцінюванню дендрологічних парків Українського Полісся. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для формування заходів, спрямованих на їх відновлення та є пріоритетними в галузі природно-заповідної справи, садово-паркового господарства та ландшафтної архітектури.

Наукова монографія розрахована на широке коло читачів, включаючи фахівців заповідної справи, ландшафтної архітектури, та всіх, хто цікавиться дендрологією і парковою спадщиною України загалом.

УДК 712.26 (1-751.3)